अथानुक्रमणिका॥
१तिथिनिर्णयः १
४एकभक्तविचारः
नक्तविचारः
५आयाचितव्रतं
हविष्यकथनं
६व्रतविघातकथनं
७वृद्धिनाशप्रायश्चि०
प्रतिपदानिर्णयः २०
चैत्रप्रतिपत्कृत्यं २२
८शेषप्रतिपत्कृत्यं २३
आश्विनशुक्लप्रति २४
पदिनवरात्रविधिः २५
९छत्रचामरवर्ज
दुन्दुभिशब्दवर्जवि
कासिंहासनस्यापि ४०
१८अश्वगजरथारूढा ४१
धनुश्चर्मकुंतस्व ४८
एतेषांपूजनं ५५
अत्रसूतकविचारः
१९कार्तिकव्रतनिरूपणं
गोवर्धनादिउत्सवः
द्वितीयोत्सवंचतत्र
अथतृतीयोत्सवं
चतुर्थीनिर्णयः
पंचमीनिर्णयः
षष्ठीनिर्णयः
सप्तमीनिर्णयः
अष्टमीनिर्णयः
अथनवमीनिर्णयः
दशमीनिर्णयः ९०
एकादशीनिर्णयः
द्वादशीनिर्णयः
चतुर्दशीतत्र व
१६पौर्णिमानिर्ण०
६६अमानिर्णयः
७३ग्रहणकालः
७७संक्रांतिनिर्ण०
८२षडशीतिमुखनि
मासनिर्णयः
८३मासद्वयं
९४ऋतुनिर्णयः
९५आयननिर्णः
९५मलमासवर्ज
९७कलिवर्ज्यानि
१०५

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

श्रीगणेशायनमः॥ भगवंतभास्करायेग्रंथोस्मिन्शिष्टसंमतेचततः॥ समयस्यविधिमयूखःप्रतन्यतेनीलकंठेन
१ तिथिर्द्वेधा॥पूर्णाखंडाच॥तत्राद्यास्कंदे॥प्रतिपत्पक्षतयःसर्वाउदयादुदयंरवेः॥संपूर्णातिथ्याताहरिवास
रवर्जिताः॥हरिवासरएकादशीतत्रवेधांतरंवक्ष्यते॥तद्भिन्नाखंडा॥तस्यावेद्यमाहपैठीनसिः॥पक्षद्वयेपितिथयस्ति
थिपूर्वंतथोत्तरा॥त्रिभिर्मुहूर्तैर्विध्यंतिसामान्योयंविधिःस्मृतइति॥अत्रपूर्वयातिथ्योदयोत्तरमुत्तरयाचोदयात्पू
र्वंत्रिमुहूर्तयावेधोवधीयते॥निबंधनांतुसर्वेषांदिनमध्यएवपूर्वोत्तरतिथ्योस्त्रिमुहूर्त्तयोःप्रवेशोवेधोभिमतःसर्वथा
होरात्रद्वयगामिनीतिथिःसंदिग्धत्वान्निर्णया॥सापिचकर्मांगतयाविहितैवनिषिद्धातथाचदृङ्मार्ग्यः॥विधिःपू
ज्यतिथौतत्रनिषेधःकालमात्रतइति॥यत्तुदक्षः॥त्रिमुहूर्त्तानकर्तव्यायातिथिःक्षयगामिनी॥द्विमुहूर्त्तापिकर्तव्या
यातिथिर्द्वेद्विगामिनीति॥अत्रापिश्राद्धस्यपूर्वेद्युरन्वयान्नेत्रिमुहूर्तेसाग्रेद्विमुहूर्तयहणेचतात्पर्यं॥अतएववृशि
वरहस्ये॥यांप्राप्यास्तमुपेत्यर्कःसाचेत्स्यात्त्रिमुहूर्त्तगा॥धर्मह्रस्वेषुसर्वेषुसंपूर्णांतांविदुर्बुधाइतिविष्णुधर्मोत्तरे॥

उदितेदैवतंपानांपत्र्यंचास्तमितेरवौ॥द्विमुहूर्तंत्रिरूक्ष्यसातिथिर्हव्यकव्ययोरिति॥द्विमुहूर्तयाह्यतोस्त्रिरनुकल्पएव॥उदि
तेसतिदैवतंपानांपत्र्यंचास्तमितेरवौ॥द्विमुहूर्तंत्रिरूक्ष्यसातिथिर्हव्यकव्ययोरिति॥द्विमुहूर्तयाह्यतोस्त्रिरनुकल्पएव॥उदि
ते

व्रतंव्रतीतिस्मृतेश्च ॥ वैषम्येणकर्मकालस्यैधिक्यात्याद्याः ॥ उभयोर्नेष्टयोः साम्येनैकदेशउभयोरित्येतेषुपक्षेषुनिर्णयो
निगमेयुग्मानियुगपत्तानांषण्मुन्योवसुरंध्रयोः ॥ रुद्रेणद्वादशीयुक्ताचतुर्दश्यर्कयाचपूर्णिमा ॥ प्रतिपद्यमावास्यातिथ्योर्युग्मं
महाफलं ॥ एतद्व्यस्तंमहादोषहंतिपुण्यंपुराकृतमिति ॥ युग्मंद्वितीया ॥ त्र्यग्निस्तृतीयायुगंचतुर्थीभूतंपंचमी ॥ षट्षष्ठी
मुनिः सप्तमी ॥ वसुरष्टमी ॥ रंध्रंनवमी ॥ रुद्रएकादशी ॥ तिथ्योर्युग्मंद्वितीयात्रितीयायुताचद्युतेति ॥ एवंचतुर्थीपंच
म्यादीनांयुग्मानि ॥ यत्तु ॥ षष्ठ्यष्टम्यप्यमावाशाकृष्णपक्षेचतुर्दशी ॥ एताःपरयुताःपूज्याःपराःपूर्वेणसंयुताइतियुग्म
वाक्यंतदप्येतत्संवाद्येच ॥ यत्तु ॥ प्रतिपत्सद्वितीयास्याद्वितीयाप्रतिपद्युतेति ॥ यच्च ॥ चतुर्थीसंयुतायाचसप्तमी
यांफलफलप्रदा ॥ चतुर्थीचतृतीयायांमहापुण्यंफलप्रदेतितदतिदुरुद्धं ॥ अनयोश्चपक्षभेदेनव्यवस्थोक्ता ॥ विष्णुधर्मो
त्तरे ॥ शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्यास्यामस्युदितोरविः ॥ कृष्णपक्षेतिथिर्ग्राह्यास्यामस्तमितोरविरिति ॥ कर्मकालाव्याप्तौतु ३
उपक्रमगायोयस्यविहितःकालःकर्मणस्तदुपक्रमे ॥ विद्यमानास्तावेदंगंनोसितोपक्रमेणलिंगवचनात् ॥ तिथिरितिशेषः

अयंचयुग्मवाक्याकृतोनिर्णयोदैवएवकर्मणि ॥ पित्र्येतुपूर्वोक्तपक्षेषु ॥ खर्वेदर्पस्तथाहिंसात्रिविधंतिथिलक्षणं ॥ खर्व
दर्पोपरोपूज्योहिंसास्यात्पूर्वकालिकीति ॥ उद्वाहतत्त्वेनिर्णयः ॥ खर्वः साम्यंदर्पोवृद्धिः ॥ हिंसाक्षयः ॥ एतेच खर्वोदयः
क्वचित्पूर्वतिथ्यपेक्षायांग्राह्यंतिथिरेव ॥ क्वचिद्ग्राह्यामपेक्ष्योत्तरामितिथिरितितत्रवक्ष्यामः ॥ तथाचनिगमे ॥ द्वितीयाद्वि
कयुग्मानांपूज्यतानियमादिषु ॥ एकोद्दिष्टादिवृद्ध्यादौक्रमात्सद्वृद्ध्यादिचोदनेति ॥ अत्राद्यमादिपदंतिथ्यंतराणामु
पादानार्थंद्वितीकलेदेवकर्मणीतृतीयापार्वणस्याचतुर्थ्यर्द्धरादौयेषामित्यत्रनुणसंविज्ञानबहुविहीनासर्वदेव
श्राद्धानांमुख्यद्वृद्धिश्राद्धस्यतिथ्यप्रयुक्तलेनतान्निर्णयानुपयोगात् ॥ वृद्धिनिमित्तंस्वनिमित्तकश्राद्धंकृत्वाक्षकपं
चमंसाम्यस्य ॥ हा सद्वृद्ध्यादिचोदनास्वर्वदर्पादिवाक्यमित्यर्थः ॥ यत्तुदेवलः ॥ यांतिथिंसमनुप्राप्योदयंयातिभा
स्करः ॥ सातिथिंसकलाज्ञेयास्नानदानजपादिषु ॥ यत्तुस्कांदे ॥ यांतिथिंसमुनुप्राप्ययास्तंयातिदिनीपतिः ॥ सा
तिथिः सकलाज्ञेयादानाध्ययनकर्मसु ॥ तत्रैवोत्तरयाह्यत्वसाधकानांयुग्मस्वर्वसुकृष्णादिवचसामुपबृंहकं ॥

एतदपवादःस्कांदे ॥ मन्वादौचयुगादौचयद्ग्रहणेचंद्रसूर्ययोः ॥ व्यतीपातेवैधृतौचतत्कालव्यापिनीक्रिया ॥ अभ्यंगेचोदधिस्नानेदंतधावनमैथुने ॥ जातेचमरणेचैवतत्कालव्यापिनीतिथिरितिविरुद्धवचोव्यवस्था ॥ अर्कः सामान्यतोविभागमहाव्यासः ॥ मुहूर्तेत्रितयंप्रातस्नानदानेतुसंगमः ॥ मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तेः स्यादपराह्णोपितादृशः ॥ सायाह्नः स्त्रिमुहूर्तेः स्यात्सर्वकर्मबहिः कृतइति ॥ पूर्वाह्नमध्याह्नापराह्नइतित्रेधाविभागस्यक्वचित् ॥ पूर्वाह्नापराह्नइतिद्वेधाइतिविभागस्यचनिर्णयादौदुपायोवक्ष्यते ॥ अथैकभक्तंदेवलः ॥ दिनार्धसमयेतीतेभुज्यतेनियमेनयत् ॥ एकभक्तमितिप्रोक्तंन्यूनंत्र्यासत्रयेणतु ॥ दिवार्धोत्तरंसामान्यतोप्युक्तः ॥ कालोमध्याह्नावोतोधिरेव ॥ मध्याह्नव्यापिनीग्राह्यैकभक्तव्रतेतिथिरितिबौधायनोक्तेः ॥ अत्रपूर्वोक्तषट्पक्षेन्तरदिनएवकर्मकालव्याप्तावधिकस्पर्शेचोत्तरान्यथापूर्वैरितिमाधवाद्याः ॥ अथनक्तंव्यासः ॥ त्रिमुहूर्तंपिदोषः स्याद्भानावस्तंगतेसति ॥ नक्तंतत्प्रकुर्वीतइतिशास्त्रस्यनिश्चयः ॥ यत्तुसायंसंध्यात्रिघटिकात्यस्ताउपरिशास्वतइतिस्कांदोक्तंसंध्यायांमार्कंडेयेनचत्वारिंशन्नक्तकर्माणिसंध्या

यांपरिवर्जयेत् ॥ आहारंमैथुनंनिद्रांस्वाध्यायंपरिवर्जयेदितिभोजनंनिषिद्धंतद्रागप्राप्तंनवैधंनक्तभोजनंविधिस्पृष्टेनिषेधानवकाशात् ॥ एतेनपूर्वोदितरात्रिभोजननिषेधोप्यत्रप्रत्यक्तः प्रदोषव्याप्यभावेस्कांदे ॥ प्रदोषव्यापिनीनस्याद्दिवानक्तंविधीयते ॥ आत्मनोद्विगुणाछायामंदीप्तवतिभास्करे ॥ तन्नक्तंनक्तमित्याहुर्नतन्निशिभोजनं ॥ एवंज्ञात्वाततोविद्वान्सायाह्नेतुभुजिक्रियां ॥ कुर्यान्नक्तंव्रतीनक्तफलंप्राप्नोतिनिश्चितं ॥ सौरनक्तेत्रिमुहूर्तस्यगेवाह्निनिशिवैतावतीतिथिः ॥ तस्यांसौरंसदैवनक्तमन्येवतुभोजनं ॥ स्मृत्यंतरेविशेषः ॥ पतिश्चयदिवाचैवकुर्यातत्सदिवाकरं ॥ सदिवाकरंतुतत्प्रोक्तंयतिमेवघटिकाद्वयमितिइतिनक्तनिर्णयः ॥ अथायाचितंनिर्णीयते ॥ तच्चयाचितभोजननिषेधरूपमयाचितंभोक्ष्यइतित्रतरूपंवा ॥ तस्यफलमुक्तं ॥ माधवीयेस्मृत्यंतरे ॥ अयाचिताशीमितंभुक्तपरांसिद्धिमवाप्नुयादिति ॥ अत्रविशेषवचनाभावादुपवासवन्निर्णयइतिकेचित् ॥ तन्न ॥ एकाभक्तयोर्यावद्दिनाद्घटिकावधिः ॥ सातिथिः सर्वदाज्ञेयानक्तंसायाह्नसंगतेति ॥ सार्वधरीयेनारदोक्तेः अथप्रसंगाद्व्रतयेकिंचिदुच्यते ॥ सत्यव्रतः ॥ उदयस्थातिथिर्यार्हिनभवेद्दिनमध्यगा ॥ पारणंतानवत्तानीस्यादारंभ

श्वसमापनमितिब्रह्मयामले॥ दिनभद्रायदारात्रौरात्रिभद्रायदादिवा॥ नत्याज्यान्युक्तकार्येषुपाकुरेवंपुरातनाः॥ व्रतखंडे॥
अग्निपुराणे॥ व्रीहिषष्टिकमुद्गाश्चकलायाःसलिलंपयः॥ श्यामाकाश्चैवनीवारागोधूमाघाव्रतेहिताः॥ कूष्मांडालांबुकंतथा
कपालकाज्योत्स्निकास्त्यजेत्॥ चरुर्भेक्ष्यंसक्तुकणाशाकंदधिघृतंमधु॥ श्यामाकाः शालिनीवाराः यावकंमूलतंडुलं॥ ह
विष्यव्रतनक्तादौत्र्यग्निकार्यादिकेहितं॥ मधुमांसंविहायान्यद्व्रतेचाहितमीरितं॥ ज्योत्स्निकाकोशातकीहितविहितंमधुम
घं॥ छंदोगपरिनिष्टे॥ हविष्येषु यवामुख्यास्तदनुव्रीहयः स्मृताः॥ मांषकोद्रव॥ गौरादीन्सर्वान्विषुवर्जयेत्॥ भविष्यो
त्तरे॥ हैमंतिकंसितास्विन्नंधान्यंमुद्गस्तिलायवाः॥ कलायकंगुनीवारावास्तूकंहिलमोचिका॥ षष्टिकाकालशाकंचमूलकं
कैमुकंतरेत्॥ केंद्रः सैंधवसामुद्रलवणेमधुसर्पिषी॥ पयोद्रुतसारंचपनसाम्रहरीतकी॥ पिप्पलीजरकंचैवनागरं
गांडूतिंतिणी॥ कदलीधवलीधात्रीफलान्यगुडमेक्षवं॥ अतैलपक्वंमुनयोहविष्याणिप्रचक्षते॥ सर्पिःपयश्चात्रगव्यं॥
अतैलपक्वमित्येततत्कथितंहविष्याणामेवविशेषणं॥ हारीतः॥ पतितपाखंडनास्तिकादिसंभाषणान्यतास्त्रीलादिकमुपवासादि

यमः

उ
जीर्ण

५

ग

वर्जनीयमिति॥ कौर्मे॥ बर्हिर्ग्रामंत्यजान्स्तिपतिंचैरजस्वलां॥ नस्त्रीन्नाप्यभाषतनेक्षेतव्रतवासरे॥ व्रतेधिकोरुमंतुः॥
विहितस्याननुष्ठानमिंद्रियाणामनियहः॥ निषिद्धसेवनंनित्यंवर्जनीयंप्रयत्नतइति॥ विष्णुधर्मोत्तरे॥ असकृज्जलपानंचदि
वास्वापंचमैथुनं॥ तांबूलचर्वणंमांसंवर्जयेद्व्रतवासरइति॥ मांसनिषेधःपारणादिने॥ पारणांव्रतंज्ञेयंइत्यत्रेः॥ नतुप्रधा
नदिनेप्रसक्त्यभावात्॥ वर्जयेत्पारणंमांसंव्रताहेष्वौषधंसदेत्यत्रि॥ औषधामपिमांसंव्रताहेवर्जयेदित्यर्थः॥ असकृ
ज्जलपानाच्चसकृत्तांबूलभक्षणात्॥ उपवासःप्रणश्येतदिवास्वापाच्चमैथुनात्॥ अन्नाक्तौतुसक्त्वाअन्यत्रेवांबुपानेच
नोपवासःप्रणश्यतीति॥ अत्ययेप्राणात्ययेय॥ वृद्धवसिष्ठ॥ उपवासेतथाश्राद्धेनकुर्याद्दंतधावनं॥ दंताकाष्ठसंयोहंतिस
प्तकुलानिचेति॥ पैठीनसिः॥ अलाभेवा निषेधेवाकाष्ठानांदंतधावनेपर्णादिनाविमृद्यनाभिद्धोल्लेखंसदैवचेति॥
व्यासः॥ अलाभेदंतकाष्ठानांनिषिद्धेयांतथातिथौ॥ अपांद्वादशगंडूषैर्विध्याद्दंतधावनं॥ विष्णुरहस्ये॥ स्मृत्वालो
कानगंधादिस्वादनंपरिकीर्तितं॥ अन्नस्यवर्जयेत्सर्वंग्रासानांचाष्टकोक्षणं॥ गात्राभ्यंगंशिरोभ्यंगंतांबूलंचानुले

पनं ॥ व्रतस्थेवर्जयेत्सर्वंयच्चान्यद्बलरागकृत् ॥ मैथुनंचाष्टांगंतथा ॥ स्मरणंकीर्तनंकेलिःप्रेक्षणंगुह्यभाषणं ॥ संकल्पोध्यवसायश्चक्रियानिवृत्तिरेवच ॥ एतन्मैथुनमष्टांगंप्रवदंतिमनीषिणइति ॥ देवलः ॥ स्त्रीणांतुप्रेक्षणास्पर्शात्तासुसंकल्पनादपिविपद्यतेब्रह्मचर्यंनदारेष्वृतुसंगमादिति ॥ स्वदारेष्वृतुसंगमादिसपिकचित्पाठः ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तज्जप्यजपनध्यानतत्कथाश्रवणादिकं ॥ तदर्चनंचतन्नामकीर्तनंश्रवणादयः ॥ उपवासकृतामेतेगुणाप्रोक्तामनीषिभिः ॥ तच्छब्देनोपास्यदेवताया ॥ देवलः ॥ ब्रह्मचर्यमहिंसाचसत्यमामिषवर्जनंव्रतेष्वेतानिचत्वारिकर्तव्यानिहसूरिभिः ॥ आमिषंमांसं ॥ आमिषंइतिपानीयंगोवर्जेक्षीरमामिषंमस्यरमामिषंसस्येफलेजंबीरमामिषं ॥ आमिषंशुक्तिकाचूर्णमारनालंतथामिषमिति ॥ स्मृत्यंतरेऽपिच ॥ पाद्मे ॥ अष्टौव्रतान्यवतघ्नानित्रापोमूलंफलंपयः ॥ हविर्ब्राह्मणकाम्याचगुरोर्वचनमौषधं ॥ पयःपानादीनांव्रतेघ्नंचस्त्रीबालाद्यत्यंतपीडितंव्रतविषयंसर्वेभूता यंचैवप्रसादोगुरुशासनं ॥ अव्रतघ्नानिपच्यंतेसद्भूतानिशास्त्रतः ॥ सर्वंभूतभयंसर्वेभ्योभूतेभ्यःअभयंहेमाद्रौपाद्मे ॥ गर्भिणीसूतिकादिश्चकुमारीचयै

MEMORIAL

रोगिणी ॥ यदाशुद्धःतदान्येनकारयेत्तेयेतांस्वयमिति ॥ मदनरत्नेछागलेयः ॥ पूर्ववत्तंगृहीत्वायोनाचरेत्काममोहितः जीवन्सर्वतिचंडालोमृतःश्वाचाभिजायते ॥ गरुडपुराणे ॥ क्रोधात्प्रमादाल्लोभाद्व्रतेभंगोसवेदिति ॥ दिनत्रयंनभुंजीतमुंडनंत्रिरात्रोपवासइति ॥ प्रायश्चित्तोत्तरमतिक्रांतानुष्ठानंकृत्वापुनरेवव्रतीभवेदितिवायुपुराणोक्तेः ॥ अथप्रतिपदमारभ्यक्रमेणसर्वतिथीनांनिर्णयस्तत्रलक्षेचोच्यते ॥ तत्रादौप्रतिपन्निर्णीयते ॥ तत्रप्रतिपदपराह्णव्यापिनीशुक्लपक्षेपूर्वायाह्या ॥ प्रतिपदमावास्येतियुग्मवाक्यात् ॥ मदनरत्नेस्कंदपुराणेपि ॥ प्रतिपत्संमुखीकार्यायाभवेदापराह्णिकीति ॥ दीपिकापि ॥ शुक्लस्यात्प्रतिपत्तिथिःप्रथमतश्चेत्सापराह्णेभवेदिति ॥ तदभावेत्वूर्ध्वमाधवेन ॥ तदभावेतुसायाह्नव्यापिनीपरिगृह्यतइति ॥ कृष्णपक्षेपराह्णाद्यातुर्दीपिकायां ॥ कृष्णात्तरतोविलेति ॥ अथचैत्रप्रतिपत्कृत्यंतत्रविष्णुः ॥ चैत्रमासिमहाबाहोपुण्याप्रतिपदापरं ॥ यस्तस्यांस्पृष्टास्नानंकुर्यान्नरोत्तम ॥ नतस्यदुरितंकिंचिदाधयोव्याधयोनरः ॥ तथा ॥ कृत्वाचावश्यकार्याणिसंतर्प्यपितृदेवताः ॥ वंदयेद्वालिकाधूलिंसर्वदुष्टोपशांतये ॥ मंत्रः ॥

वंदितासिसुरेंद्रेणवंदितात्रांकरेणच॥अतस्त्वंपाहिनोदेविविभूतेभूतिदाभवेति॥पुराणसमुच्चये॥दत्तेतुषारसमयेसि
तपंचदश्यांप्रातर्वसंतसमयेसमुपस्थितेत्र॥संपाश्यचूतकुसमंसचंदनेनसत्यंहिपार्थपुरुषोघसमांसुखीस्यात्॥पंचद
श्यामतीतायांप्रातरित्यर्थः॥येपिबंतिवसंताद्येचूतपुष्पंसचंदनं॥सत्यंहत्यस्थकामस्यपूजनंक्रियतेनरैरिति॥भविष्योत्त
रात्॥वसंताद्यैप्रतिपदमंत्रः॥चूतमंजर्यवसंतस्थेमाकंदेकुसुमंतव॥सचंदनंपिबामद्यसर्वकामार्थसिद्धये॥भविष्ये॥ततःप्रातर्द्वि
तीयायांपुत्रमित्रादिसंयुतः॥नृपतिर्विततेक्षोवितानवरशोभिते॥उपविश्यासनेरम्येपौरजानपदैःसह॥सिंदूरंकुंकुमक्षोदंपट
वासैःसचंदनैः॥विकीर्यलोकास्तांबूलैःसमान्यंचेष्टथकृष्टथक्॥नृत्यगीतविनोदैश्चकुर्यात्कामममहोत्सवं॥एवंकुर्वन्नवाप्नोति
यावत्संवत्सरंसुखमिति॥इदंपूर्वविद्धायामेव॥वत्सरादौवसंतादौबलिराज्यंतथैवच॥पूर्वविद्धैवकर्तव्याप्रतिपत्सर्वराजु
धैरितिवृद्धवसिष्ठवाक्यात्॥चैत्रेसुकृष्णप्रतिपदुत्सरारंभेउदयव्यापिनीग्राह्या॥तदुक्तंमाधवीयेब्राह्मे॥चैत्रमासिजगद्ब्रह्मा
ससर्जप्रथमेहनि॥शुक्लपक्षेसमग्रंतुतदासूर्योदयेसतीति॥दिनद्वयेउदयव्याप्तावव्याप्तौवापूर्वैव॥पूर्वोक्तवृद्धवसिष्ठवा

क्यात्॥तत्रतैलाभ्यंगउक्तस्तेनैव॥वत्सरादौवसंतादौबलिराज्येतथैवच॥तैलाभ्यंगमकुर्वाणोरौरवंनरकंव्रजेत्॥इति॥अ
त्रशाकादिश्रवणमुक्तंज्योतिःशास्त्रे॥शाकवत्सरभूपमंत्रिणांरसधान्येश्वरमेघपतीनां॥श्रवणात्पठनाच्चैवनृणांसुखंतां
यास्यसुसंसदाश्रियेति॥चैत्रमलमासेतैलाभ्यंगशाकश्रवणादिषुद्वयमेवकार्यं॥यद्यपिवत्सरवसंतयोःप्रवृत्तिर्जातातथा
पिषष्यांतुदिवसेमासःकथितोबादरायणिः॥पूर्वमर्धंपरित्यज्यकर्तव्योचोत्तरेक्रियेतिवचनेनपूर्वमासस्थकृत्यस्योत्तरमा
सेकर्तव्यत्वविधात्॥नवरात्रिनवम्यादिवत्॥तथात्रविशेषाभविष्ये॥अतीतेफाल्गुनेमासिपौर्णमास्यांचैत्रमहोत्सवे॥पुण्ये
ऽहिविप्रकथितंपापघ्नंसमारभेति॥ततश्चोत्सृजतेविद्वान्मंत्रेणानेनमानवः॥प्रपेयंसर्वसामान्याद्भूतेभ्यःप्रतिपादिता
अस्याःप्रदानात्पितरस्तृप्यंतुहिपितामहाः॥अनिर्वार्यंततोदेयंजलंमासचतुष्टयं॥प्रपांदातुमशक्तेनविशेषाद्धर्ममी
प्सुना॥प्रसह्यंधर्मघटकोवस्त्रसंवेष्टिताननः॥ब्राह्मणस्यगृहेदेयाच्छीतामलजलःशुचिः॥एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णु
शिवात्मकः॥अस्यप्रदानात्सकलान्ममसंतुमनोरथाः॥अनेनविधिनायस्तुधर्मकुंभंप्रयच्छति॥प्रपादानफलंसोपिप्राप्ना

तीहनसंशयः॥ इतिज्येष्ठप्रतिपदिदारुहारंभः॥ कार्त्तीरवेः॥ ज्येष्ठेमासितपक्षेप्राप्यप्रतिपदांतिथिं॥ दत्त्वाघमेधि
कस्नात्वामुच्यतेसर्वपातकैः॥ एवंसर्वासुतिथिषुक्रमस्नायीनरोत्तमः॥ आश्वयुक्पक्षदशमीप्रतिजन्माघमुत्सृजेत्॥
आश्विनशुक्लप्रतिपदिनवरात्रारंभः॥ तदुक्तंहेमाद्रौधौम्येन॥ आश्विनेमासिशुक्लेतुकर्तव्यंनवरात्रिकं॥ प्रतिपदादिक्रमे
नैवयावन्नवमीभवेत्॥ तत्रपूर्वाह्णव्यापिनीग्राह्या॥ आश्विनस्यसितेपक्षेनवरात्रिमुपोषितः॥ सुस्नातास्तिलतैलेन
पूर्वाह्णेपूजयेच्छिवमिति॥ देवीपुराणेतस्यकर्मकालेनोक्तेः॥ कर्मणोयस्ययः कालस्तत्कालव्यापिनीतिथिरित्यनेनकर्म
कालव्यापिन्यामेवकर्तव्योक्तेः॥ नचोपवासानुरोधेननिर्णयःउक्तस्यनवरात्रिमुपोषितःपूजयेदित्यादिदेवीपुराणादौ
नखानिनिर्क्षंतनस्नातीत्यादिवत्फलसंस्कारत्वेनपूजांगत्वाधगमात्॥ अतःप्रधानभूतपूजाकालपूर्वाह्णव्यापित्वेनैवनिर्ण
यः॥ पूजायास्तुप्रधान्यंफलसंबंधात्॥ सचस्कांदे॥ आश्विनेमासिमघांतेमहिषासुरमर्दिनी॥ देवीसंपूजयित्वातु
अर्धरात्रेष्टमीषुच॥ क्रीडंतिविविधैर्भोगैर्देवलोकेसुदुर्लभे॥ नाधयोव्याधयस्तेषांनचशत्रुभयंभवेदिति॥ यत्तुगोवि

दार्णवे॥ देवीपुराणे॥ दारुकोलभरुपूजाक्रियतेयाचवार्षिकी॥ साकार्योदयगामिन्यांजातिथेस्तत्रयुग्मेतिति॥ तत्रोदयगा
मित्वमप्रिप्रायपूर्वाह्णव्यापित्वएवमवेतियुग्मतायुग्मवाक्यानुरोधेननिर्णयइत्यर्थः॥ वार्षिकित्यनेनसंवत्सरस्यादौशु
क्लप्रतिपद्युपक्रम्यनवम्यंतापूजाभिधीयते॥ ततश्चदारुसंतयोस्थूल्यएवदुर्गोत्सवः कार्यः॥ यानितु॥ योमांपूजयते
नित्यंद्वितीयादिगुणान्वितां॥ प्रतिपत्तारदेज्ञात्वासोश्नुतेसुखमव्ययं॥ यदिकुर्यादमायुक्तांप्रतिष्ठापनंमम॥ तस्यशा
पायुतंदत्त्वाभस्मशेषकरोम्यहं॥ त्र्यग्राल्लुप्ततेयस्तुकलशस्थापनंमम॥ तस्यसंपदिनाशःस्याज्ज्येष्ठंपुत्रोविनश्यति॥
तथा॥ नदर्शकलमायुक्तांप्रतिपच्चंडिकार्चने॥ उदयेद्विमुहूर्त्तापिग्राह्यासोदयगामिनि॥ याचाश्वयुजिमासेस्यात्व
तिपद्भूयान्विता॥ शुद्धेमार्चनंनस्यान्नातयज्ञफलप्रदमितित्रयोयोगानिषेधकानि॥ यानिचद्वितीयाशेषसंयु
क्तांप्रतिपच्चंडिकार्चने॥ मैहोदयोपदेशोयंहृतंपुत्रविनाशकं॥ त्र्यंशेनवरात्रस्यद्वितीयात्तुरीसंयुता॥ नकेवलंविधि
र्हंतिविधात्सापुत्रसंपदमित्यादिनिद्वितीयायोगानिषेधकानि तान्युभयविद्वान्यपिसर्वाणिमूलानि॥ समूलत्वेपिप

स· म· रस्यरंसत्वंति पक्षिलादिनिर्णयकानि॥ चंद्रप्रकाशे॥ प्रातरावाह्ययेद्देवीं प्रातरेवप्रपूजयेत्॥ प्रातःप्रातश्चसंपूज्य
प्रातरेवविसर्जयेदिति॥ सतिसंभवेप्रतिपदश्चार्घनाडीषोडशकंयत्कालकलशंस्थापयेत्॥ आद्यायःषोडशानाञ्च
स्थूलश्चायःकुरुतेनरः॥ कलशस्थापनंतत्रयदिष्टंजायतेध्रुवमितिदेवीपुराणवचनात्॥ कलशस्थापनेवैधतिचि
त्रादियोगनिषेधकानिवचनानितानिनिर्मूलानि॥ यथाभद्रयुताचेत्यतिथ्यतुलभ्येतविरूपयोगैरपिसंगतासति॥ सै
वापराह्णेविबुधैर्विद्ध्यात्त्रिपुत्रराज्यादिविवृद्धिहेतुरिति॥ कलशस्थापनंतुदिवैवकार्यंनरात्रौ॥ तदुक्तंमात्स्ये॥ नरात्रौ
स्थापनंकार्यंनचकुंभाभिषेचनमिति॥ अत्रत्रिरात्रमप्युक्तं॥ हेमाद्रौधौम्येन॥ त्रिरात्रंवापिकर्तव्यंसप्तम्यादियथा
क्रममिति॥ अथविस्तरेणनवरात्रिकृत्यंदेवीपुराणे॥ कन्यासंस्थेरवौशुक्लप्रतिपत्सुसमारभ्यनंदिकां॥ त्रयाचित्वथ
चेकाशिनंकाशिवाथपदः॥ प्रातःस्नायीजितक्रोधस्त्रिकालंशिवपूजकः॥ जपेद्धोमसमायुक्तः कन्यकांस्तोषयेन्मुदा
॥ शिवश्चशिवाचशिवौतयोःपूजकः॥ नंदाचप्रतिपदेव॥ प्रथमोपस्थितत्वात्॥ तस्याप्रतिपदिपूर्वोक्तैतिलतैलेन

स्नातोयजमानोगणपतिंसंपूज्यदेवःकलशंनिर्दिश्यनवमीपर्यंतमुपवास्यनिरंतरंनियमोपेतेनुगोपूजनममुकफ
लकामःकरिष्यइतिसंकल्पयेत्॥ ततःकदलीस्तंभवस्त्रादिमंडितेगृहेचतुरस्रचतुर्द्वारवेदिकोपरिसर्वतोभद्रादिमंड
लंविधायमहीद्यौरित्यादिवरुणपूजांतंकलशंस्थापयेत्॥ सौवर्णादिप्रतिमापूजार्थंपूज्यामंडलकुंभस्थेतिदेवीपु
राणात्मन्मथ्यादिकंतुलग्नास्यपश्चादासनेस्थाप्यवेदिकोणेषपिच्चतुरःकलशान्स्थाप्यः॥ चतुरःकलशानयस्तु
दद्याद्देवगृहेनरः॥ चतुःसमुद्रवलयांसतुभुंक्तेवसुंधरांमितिविष्णुधर्मोत्तरात्॥ प्रतिमाचहेमादिमयीदेवीपुराणे॥ हेम
रजतमृत्तुरीलचित्रार्पितापिवा॥ खड्गेशृंगेर्चितोदेविसर्वकर्मफलप्रदा॥ मृन्मयींप्रतिमांहृल्लाबिल्वेवायस्तुपूज
येत्॥ आत्मवित्तानुसारेणसलक्षेनौलिकंफलमिति॥ प्रतिमालक्षणंमात्स्यपुराणे॥ जटाजुटसमायुक्तामर्द्धेंदुकृत
तलोचनां॥ लोचनत्रयसंयुक्तांपद्मेंदुसदृशाननां॥ अतसीपुष्पवर्णाभांसुप्रतिष्ठांसुलोचनां॥ नवयौवनसंपन्नां स
र्वाभरणभूषितां॥ सुचारुदशनांतद्वत्पीनोन्नतपयोधरां॥ स्त्रीप्रसंगस्थानसंस्थानांमहिषासुरमर्दिनीं॥ त्रिशूलंदक्षिणे

क्षीपिकाघा

कां

ऊर्ध्वरां

दद्यात्खड्गं चक्रं क्रमादयः॥तीक्ष्णंबाणंतथाशक्तिंवामतोपिविचिंतयेत्॥खेटकंपूर्णचापंचपाशमंकुशमेवच॥घंटावापर
सुंवापिमेवोतःसंन्निवेशयेत्॥आघस्तान्महिषंस्तावद्विरस्कंप्रदापितं॥शिरश्छेदोद्भवंतद्वदानवंखड्गपाणिनं॥हृदि
शूलेननिर्भिन्नंतीर्यंत्रविघूर्णितं॥रक्तरक्तीकृतांगंचरक्तविस्फारितेक्षणं॥वेष्टितंनागपाशेनभृकुटीकुटिलाननं॥स
पाशवामहस्तेनधृतकेशंचदुर्गया॥वमद्रुधिरवक्त्रंचदेव्याःसिंहंप्रदर्शयेत्॥देव्यास्तुदक्षिणंपार्श्वंसमंसिंहोपरिस्थितं॥कि
ञ्चिदूर्ध्वंतथावाममंगुष्ठंमहिषोपरि॥स्तूयमानंचतद्रूपामरैःसंनिवेशयेदितिध्यानमद्येवं॥एहिदुर्गेमहाभागरक्षार्थं
ममसर्वदा॥आवाहयामिदंदेवि सर्वकामार्थसिद्धये॥अस्यांमूर्तौसमागच्छस्थितिंकृपयाकुरु॥रक्षांकुरुमहाभद्रे
विश्वेश्वरिनमोस्तुते॥इत्यावाहनं॥भगवतिदुर्गेइहागच्छइहतिष्ठइहसंनिधेहिस्थिराभव॥सुप्रसन्नाभवइत्यपिपठं
ति॥पूजामंत्रास्त्र॥कुर्याद्देव्यास्त्रमंत्रेणइत्यभिधाय॥जयंतिमंगलाकालिभद्रकाल्यैकपालिनी॥दुर्गाक्षमाशिवाधा
त्रिस्वाहास्वधानमोस्तुते॥अनेनैवतुमंत्रेणजपहोमादिकारयेत्॥इतिदेविपुराणेउक्तं॥तल्लिंगैःपूजयेन्मंत्रैःसर्वदेवा

वस्त्रा

१०

सर्वत्रदेवान्समाहितइति अग्निपुराणाद्वैदिकत्रागमकोवा॥नाम्नासर्वंसमापयेदितिसाधारणवाक्यात्॥प्रणवादिचतुर्थ्यं
तनमोंतैर्नाममंत्रैर्वा॥स्कंदेतु॥दुर्गेमेदुस्तरंकार्यंभवदुःखविनाशिनींपूजयामिसदाभक्त्यादुर्गांदुर्गार्तिनाशिनीं॥अ
नेनैवतुमंत्रेणजपहोमादिकारयेदितिकृत्यं॥छत्रचामरादीनिराजोपचारैःपूजा॥तदंतेप्रणम्यदेवीं प्रार्थयेदनेनमंत्रेण॥
मंत्रार्थंमहामायेचामुंडेमुंडमालिनि॥देव्यमारोग्यविजयंदेहिदेविनमःसदा॥भूतप्रेतपिशाचेभ्योरक्षोभ्यश्चमहे
श्वरि॥देवेभ्योमानुषेभ्यश्चभयेभ्योरक्षमांसदा॥सर्वमंगलमंगल्येशिवेसर्वार्थसाधिके॥शरण्येत्र्यंबकेगौरीनारा
यणिनमोस्तुते॥रूपंदेहियशोदेहिभगंभगवतिदेहिमे॥ततोदुर्गामंत्रंवैदिकमागमिकंवाजपेत्॥दुर्गायतोजपेन्मंत्र
मेकचित्तःसमाहितेइतिदेवीपुराणात्॥पुत्रान्देहिधनंदेहिसर्वान्कामान्प्रदेहिमे॥यद्वा॥महात्म्यंभगवत्यास्तुपुरा
णादिषुकीर्तितं॥पठेच्चश्रृण्याद्वापिसर्वकामसमृद्धये॥तथा॥एकोनत्रयसिद्ध्यर्थंनवमीयावदेवहि॥चंडीपाठंजपे
च्चैवजापैतद्विधानतः॥वाराहीतंत्रे॥संकल्पितस्तोत्रपाठसंख्यांकृत्वापठेत्तुयोधीमान्॥तत्रैवच॥चंडीपाठफलंदे

हिष्टणुघ्रगदितोमम एकावृत्यादिपाठानांयथावत्कथयामिते संकल्पपूर्वंसंपूज्यसर्वांगेषुमनून्सकृत्॥पाठाद्बलिप्र
दानाच्च सिद्धिमाप्नोतिमानवः॥उपसर्गोपशांत्यर्थंत्रिरावृत्तिंपठेन्नरः॥यहोपशांतौकर्तव्यंपंचावृत्तिंवरानने॥महाभयेसमु
त्पन्नेसप्तावृत्तिंसमुन्नयेत् नवावृत्याऽखिलेच्छांतिर्वाजपेयफलंलभेत्॥राजभयायभूत्येचरुद्रावृत्तिमुदीरयेत्॥अर्कावृत्तेका
म्यसिद्धिर्वैरहानिश्चजायते॥मन्वावृत्यादिपुर्वंन्यस्तथास्त्रीवश्यतामियात्॥सौख्यंपंचदशावृत्याद्विगुणमाप्नोतिमान
वः॥फलावृत्यापुत्रपौत्रधनधान्यागमंविदुः॥राज्ञांभीतिविमोक्षायवैरस्योच्चाटनायच॥कुर्यात्सप्तदशावृत्तिंतथाष्ट
दशकंपिये॥महारिष्टविमोक्षायविंशावृत्तिंपठेत्सुधीः॥पंचविंशावर्तनात्तु भवेद्बंधविमोक्षणं॥संकटेसमनुप्राप्तेदुश्चि
कित्स्यान्मयेतथा॥ज्ञातिध्वंसेकुलोच्छेदेत्रायुषोनाशंकेतथा॥वैरिहट्टेव्यादिदुर्योधनेनात्रोतथाक्षये॥तथैवत्रिविधो
त्पातेतथाचैवनिपातके॥कुर्याद्येकाळतावृत्तिंततः संपद्यतेशुभं॥श्रियेवृद्धिःशतावृत्याराज्यवृद्धिस्तथापरा॥मनसा
चिंतितंदेवि सिध्येदष्टोत्तराळतात्॥शताश्चमेधयज्ञानांफलमाप्नोतिसुव्रते॥सहस्रावर्तनल्लक्ष्मीरावृणोतिस्वयंस्थिरा

सुकामनोरथान्कामान्नरोमोक्षमवाप्नुयात्॥यथाश्वमेधः क्रतुनांदेवानांचयथाहरिः॥स्तवानामपिसर्वेषांतथासप्तशती
स्तवः॥अथवाकुंबेनोक्तेन किमेतेनवरानने॥राज्यंश्रीश्चावृत्तिपाठात्सर्वाःसिध्यंतिसिद्धयइति॥पाठश्चनारायणादीन्न
मस्कृत्यकार्यः॥नारायणंनमस्कृत्यनरंचैवनरोत्तमं देवीसरस्वतींचैवततोजयमुदीरयेदितिवचनात्॥जयशब्दार्थश्च
भविष्यपुराणे॥अष्टादशपुराणानिरामस्यचरितंतथा॥विष्णुधर्मादिशास्त्राणिशिवधर्माश्चभारत॥काण्व्यंचपंच
मोवेदोयन्महाभारतंस्मृतं॥द्यौश्चधर्मराजेंद्रमानवोक्तामहीपते॥जयेतिनामैतेषांपरिवदंतिमनीषिणइति॥पाठःप्रकारश्च
मात्स्ये॥प्रणवंचादितोजप्त्वास्तोत्रंवासंहितांपठेत्॥अंतेचप्रणवंदद्यादन्यथासिफलंभवेत्॥सुदृढेनान्यचित्तेनपठितव्यं
प्रयत्नतः॥नकार्यासक्तमनसाकार्यस्तोत्रस्यवाचनं॥आधोरस्थापयित्वातुपुस्तकंप्रजपेत्सुधीः॥हस्तसंस्थापनंदेवयस्मा
दन्यफलंलभेत्॥स्वयंचलितंयस्तु हस्तेनालिखितंचयत्॥अब्राह्मणेनालिखितंतच्चापिविफलंलभेत्॥ऋषिछंद
दैवन्यस्यपठेत्स्तोत्रंविचक्षणः॥संकल्पितेस्तोत्रपाठेसंख्याकृत्वापठेत्सुधीः॥अध्यायंवाप्यविरमेन्नतुमध्येकदाचन॥

कृतेविरामेमध्येतुत्रध्यायादिपठेत्पुनरिति॥श्रवणंचब्राह्मणोदेवकार्य्ये॥ब्राह्मणंवाचकंविधानान्यवर्णजमादरात्॥शुद्धान्यवर्णजाद्राजन्याचवान्नरकंव्रजेदितिभविष्यपुराणात्॥यद्यपिदेवीपुराणेजपेपूजाहोमोपिप्रत्येकमुक्तस्तथापित्रयाणांनवम्यांमेवकार्य्यं॥ब्रह्मपुराणे॥तत्राष्टम्यांसप्तकालिसुपक्वमद्यैमैब्राह्मणतर्पणैरित्यष्टमीकृत्यमध्येपाठात्॥नवम्यांबलिदानंचकर्तव्यंचयथाविधि॥जपहोमंचविधिवत्कुर्यात्तत्रविभूत्यपेक्षेतिकालिकापुराणाच्चशिष्टाचाराच्च॥बलिदानमप्यष्टमीनवम्योरेव॥पुनःपूज्यंतथाष्टम्यांविप्रोषणसमाचरेत्॥जागरंचस्वयंकुर्याद्बलिदानंतथानिशि॥प्रभूतबलिदानंचनवम्यांविधिवच्चरेदितिकालिकापुराणात्॥अत्रयद्यपिशिष्टपरिगृहीतकालिकापुराणादिष्वमद्यस्वगात्ररुधिरपशुघातादिकमुक्तंतथापिब्राह्मणस्यनभवति॥मद्यंदत्वाब्राह्मणस्तुब्राह्मण्योदेवहीयते स्वगात्रंरुधिरंदत्वाब्रह्महत्यामवाप्नुयादिति॥कालिकापुराणेनिषिद्धत्वात्॥सासालिकिजपहोमाद्यैर्नैवेद्यैश्चनिरामिषैरिति एषप्रकारःसालिकपूजायांभगवद्गीतादिषुब्राह्मणाधिकारिकातायाएवोक्तः॥पशुबलिदानस्तुविजयार्थंनृपोत्तमदशमीराजपुरस्कारेण

MEMORIAL

ब्राह्मणेन

वविधितात्वाच्च॥अतोमाषभक्तादिनानेनबलिदानंकार्य्यंमाषकुलमाषमांसाद्यैर्दद्याद्दिक्षुबलिर्निशि॥कूष्मांडमिक्षुदंडश्चमद्यंमांसंवयवच॥एतेबलिसमाख्येयास्तच्छागसमामताइतिकालिकापुराणात्॥अथकुमारीपूजा॥देवीपुराणेब्रह्मोवाचतथातुष्यतेशक्रस्तेमदाननपादिना॥कुमारीपूजनेनात्रयथोदेविप्रसीदति॥अत्रनवरात्रे॥शुक्लाष्टमीचतुर्दश्योर्नवम्याचविशेषतइतिप्रसंगादन्यत्रापिदेहिधानंकुमारीपूजनेविशेषोमदनरत्नेस्कांदे॥एकैकांपूजयेत्कन्यामेकवृद्ध्यात्तथैवच॥द्विगुणांत्रिगुणांवापिप्रत्येकंनवकंतथा॥एकवर्षांतुयाकन्यापूजार्थेतांविवर्जयेत्॥गंधपुष्पफलादीनांप्रीतिस्तत्रसमानविद्यते॥द्विवर्षकन्यामारभ्यदशवर्षावधिक्रमात्॥यथोक्तकालभेदेतुदेवीपुराणे॥विवाहानंतरंकन्यांकन्यात्वमुपजायते॥तावत्संपूज्यतेकन्यायावत्पुष्पंनदृश्यतेइति॥पूजायंत्रंतुस्कांदे॥मंत्राक्षरमयींलक्ष्मींमातृणांरूपधारिणीं॥नवदुर्गात्मिकांसाक्षात्कन्यामावाहयाम्यहं॥जगत्पूज्येजगद्वंद्यसर्वशक्तिस्वरूपिणि॥पूजांगृहाणकौमारिजगन्मातर्नमोस्तुते॥एवमभ्यर्चनंकुर्याल्कुमारीणांप्रयत्नतः॥कंचुकैश्चैववस्त्रैश्चगंधपुष्पाक्षतादिभिः॥नानाविधैर्भ

ष्यसाज्येर्सोजयेत्पायसादिभिः॥ यत्रापूजकन्यास्वरूपमुक्तंतत्रैव॥हीनाधिकांगीकुष्ठीचपिनाशिकुलसंभवां॥यंपितं
त्रीर्णांगिरंकृपूपव्रणांकितां। जात्यंधांकेकरांकाणांकुरूपांतनुरोमशां॥संत्यजेद्रोगिणींकन्यांदासीगर्भसमुद्भवामि
ति। विनाशिसंततिम्न्यांग्रंथयःकूर्परजान्वाद्याः॥ तनुश्वासौरोमशेतिकर्मधारय॥देवीपुराणेऽहोरात्रंप्रज्वाल्य
मत्स्यपुराणे। गीतवादित्रनिर्घोषंदेवस्यायतुकारयेत् घंटाभेवदशकस्यसर्ववाद्यमथीयतइति॥पूजाचप्रसस्तत्रिकालंकार्या
त्रिकालंशिवपूजइतिपूर्वोक्तदेवीपुराणात्॥ज्योतिःशास्त्रेसप्तम्यांबिल्वशाखापूजोक्ता॥आश्विनस्यसितेपक्षेसुमुख
तेनवसप्तमी। तस्यांचपत्रिकापूजाकर्त्तव्यानवनायके॥ वदास्तांसफलंबिल्वशाखामाहात्म्यपूजयेदिति॥अथैबोध
नप्रकारस्तत्कालस्तुलिंगपुराणे। कन्यायांशुक्लपक्षेचपूजयित्वाऽथदिवा॥नवम्यांबोधयेद्देवींमहाविभवविस्तरैः॥
विल्वे षष्ठ्यांबिल्वतरावधिसायंसंध्यासुकारयेत्। देवीपुराणे॥ज्येष्ठानक्षत्रयुक्तायांषष्ठ्यांबिल्वाग्रिमंत्रणं॥बिल्व
वृक्षायनमइतिबिल्वतरुंसंपूज्यबिल्वबोधंसायंसंध्यासुवृक्षेजयंतीत्यादिदुर्गेहरागछेत्यादिनादुर्गामावाह्यपूजयि

तत्फलानि॰

लागीतवाद्यघोषपुरःसरंदेवींविबोधयेत्। मंत्रस्तु॥ रावणस्यवधार्थायरामस्यानुग्रहायच॥आकाशब्रह्मणाबोधोदेव्या
स्त्वयिकृतापुरा॥इषेमासिसितेपक्षेनवम्यांमार्गयोगतः॥श्रीवृक्षेबोधयामित्वांयावत्पूजांकरोम्यहं॥षष्ठ्यां मूलर्ष
त्यादिस्थाने॥अरुमप्याश्विषष्ठ्यांसायाद्बोधयाम्यतइति॥ततोबिल्वांतरेरामंमंत्रेण॥मंत्रस्तु॥मेरुमंदरकैलास
हिमवच्छिखरेगिरौ॥जातश्रीफलवृक्षस्त्वंबिल्वकायाःसदाप्रियः॥श्रीवृक्षोलक्ष्मिशिखरेजातः श्रीफलःश्रीनिकेतनः नेतव्यो
ऽस्मियागार्थंपूज्योदुर्गास्वरूपतइति॥ जपेद्यः पुनरप्येनंपूज्यचैतांजलिःप्रसाद्येत्॥ बिल्वचक्षेमहाभागसर्वदेवांकर
प्रिय॥गृहीत्वातवशाखांतुदुर्गापूजांकरोम्यहं॥शाखाघेरोक्षवंदुःखंनवैकार्यंतयाप्रभोइति॥ततःफलयुतांमपरा
जितादिगतांमंत्रेणशाखांछेदयेद्धातस्यैतेनमंत्रेण॥ क्वचित्तुधिंधिफट्दुंफट्स्वाहेतिमंत्रः॥ततशाखांगृहेआनी
यबिल्वशाखायेनमइतिपूजयित्वाबिल्वशाखायांमन्मयप्रतिमायांचदेवीमावाहनपुनपुरःसरंपूजयित्वामा
षभक्तंक्षिबलिंचदत्वादोलादिनाबिल्वशाखांचप्रतिमांचपूजागृहेद्वारदेशेस्थापयित्वामाषभक्तंक्षिबलिंच

दापितः

दत्वापूजाग्रहस्थानिभूतानिभूतप्योनमइतिगंधादिभिःसंपूज्याभूताःप्रेताःपिशाचाश्चयेवसंत्यत्रभूतले॥तेगृह्णंतुमया
दत्तांबलिंरक्षःप्रसाधिकरतः॥पूजितागंधपुष्पाद्यैर्विलिप्तास्तेपितास्तथा॥दशादस्मादिनैःसत्यपूजांपश्यंतुमत्कृतां॥भू
तेभ्यएषमाषभक्तबलिंनमइतिबलिंदत्वा॥अपसर्पंतुयेभूतायेक्रूरा भूविसंस्थिताः॥भूतानामविरोधेनपूजाकर्मक
रोम्यहं॥क्षितितान्यैसारयेत्॥ स्थितेभूतत्रभूतेषुनैवेद्यमंडलंतथा॥विलुंपंतिमहालुब्धानत्रगृह्णंतिदेवताः॥तस्मा
द्यत्नेनकर्तव्यंभूतानामपसारणमिति॥कालिकापुराणात्॥सर्षपांधीश्वाविकिरेत्॥ततःपुनःशाखायांप्रतिमायांचदे
विसंपूज्यगीतवाद्यादिपुरःसरंपूज्यांगरूपवेश्यारोपितासिंदुर्गेत्वंभद्रदेणमयश्रीफलेपिच॥स्थिरानीतांतंत्वभूत्वामेगृहे
लंकोदाभवेतिपूजाग्रेस्थापयेत्॥ततःप्राणप्रतिष्ठांकृत्वा॥आवाहयाम्यहंदेविभद्रेणमयेश्रीफलेतथा॥कैलासशिख
रेदेवीविंध्यघ्रेहिमपर्वतात्॥आगत्यबिल्वशाखायांचंडिकेकुरुसंनिधिं॥भगवतिदुर्गेइहागछत्कभयेरावाद्यस्था
पितामिमयादेविश्रीफलेभद्रणमयेपिच॥आयुरारोग्यमैश्वर्यंदेहिदेविनमोस्तुते॥भगवतिदुर्गेइहतिष्ठतिस्थापयित्वा

दुर्गेदुर्गेसनूपासिसुरेतजेमहाबले॥सदानंदकरेदेविप्रसीदममसिद्धये॥एह्येहिभगवत्यंबशत्रुक्षयजयप्रदे॥भक्तिंत
पूजयामित्वांदुर्गेदेविसुरार्चिते॥पद्मैर्बिल्वैश्चफलोपेतैःपुष्पैश्चसुमनोहरैः॥पंचभिर्वैसंस्थितेदेविपूजयेत्वांप्रसीदमे॥दु
र्गेदेविइहागछसांनिध्यमिहकल्पय॥यज्ञभागान्गृहाणत्वंयोगिनीकोटिभिःसेहतिकृतांजलिःपठेत्॥ततोजयं
तीत्यादिदुर्गायैनमः॥इदंपाद्यंपुष्पगंधाक्षतकुंकुमदधिदूर्वाकुशातिलबिल्वपत्रसहितजलेनार्घ्यमाचमनीयपंचा
मृतस्नानीयवस्त्रपुनराचमनीयानुलेपनादिदत्वा॥ॐदुर्गायैनमइतिपुष्पांजलित्रयंदद्यात्॥ततःश्रमतोभवंश्री
वृक्षंत्रांकुरस्यसदाप्रियं॥बिल्वपत्रंप्रयछामिपवित्रंतेसुरेश्वरि॥इतिबिल्वपत्रं॥ब्रह्मविष्णुशिवादीनाद्रोणपुष्पं
सदाप्रियं॥तत्तेदुर्गेप्रयछामिसर्वकामार्थसिद्धये॥इतिद्रोणपुष्पंचनिवेद्य॥जयंतीयादिनापुष्पधूपदीपनैवेद्यपु
नराचमनीयतांबूलानिदत्वापूजासाकुण्यार्थंदक्षिणांदत्वास्तुतिंपित्वाप्रणम्यबद्धांजलिःप्रार्थयेत्॥महिषघ्निमहि
षायेचामुंडेमुंडमालिनि॥देह्यारोग्यमैश्वर्यंदेहिदेविनमोस्तुते॥कुंकुमेनसमालभ्यचंदनेनविलेपिते॥बिल्वपत्रकृता

पीडादुर्गहरारणंगतः॥ सर्वमंगलेति रूपंदेहितिचत्रिलोकंपठेत्॥ बलिंचदद्यात्॥ एवमेवमहाष्टम्यामपिपूजनं॥ विशेषतस्त्वर्ध
रात्रेजागरणंच॥ राजातुविजयाकामोर्धरात्रेविघ्नोषपूजापूर्वकंबलिंदद्यात्॥ तदर्धयामिनीशेषेविजयार्थेनृपोत्तमः॥ पंचाङ्ग
लक्षणोपेतंगंधधूपस्रगर्चितं॥ विधिवत्कालकालीतिजपत्वाखड्गेनघातयेदिति॥ देवीपुराणात्॥ पंचाशद्महिषमजंवा॥ त
त्रैवशस्त्रादिपूजनेचकुर्यात्॥ महानवम्यामेवपूजाबलिदानंहोमश्च॥ होममंत्रश्चजयंतीत्यादि॥ अनेनैवतुमंत्रेणजप
होमादिकारयेदितिदेवीपुराणात्॥ इत्यंचतत्रैवोक्तंपूजयेत्तिलहोमैश्चदधिक्षीरघृतोक्षितैरिति॥ केचित्तुपठंतिश्लोकंच
जुहुयात्पायसंतिलसर्पिषेतिरुद्रयंथवचनात्॥ सप्तशतीस्तवेनत्रितयंश्लोकंतिलसर्पिश्चपायसेनहोमंकुर्वंति राज्ञा
लश्चपीडान्तेतयेब्रह्मपुराणोक्तरंवंतपूजापिकार्या॥ सचवज्ररूपायामुषायांसूर्योदयेनोवाजिगणाधिपतिः॥ पूजामं
त्रः॥ तालिहोत्रेनमोदेवाधिदेवायतुरंगवेलचारिणे॥ सूर्यपुत्रायदेवायतुरंगमहितायच॥ तुरंगपरिषद्यस्यभटगंजो
परिधावति॥ साश्वमश्वाधिपरक्षरक्षणंत्वावजाम्यहं॥ मंत्रेणानेनरेवंतंपाद्यादैरर्चयेत्सुधीः॥ दद्याम्यांप्रातःपूजांवि

सर्जयेत्॥ संपूज्यप्रेषणंकुर्यादश्म्यांशारवोत्सवेरितिभविष्यपुराणात्॥ ततःसंप्रेषितांदेवींदशम्यांशारवोत्सवे
रितिकालिकापुराणात्॥ एवंपूजांविधायप्रणम्यदुर्गेदुर्गेरक्षणीतिकरिब्रह्माणीब्रह्मजःप्रियेति॥ सर्वलोकप्रजात्रेचप्रणमा
मिसदात्विवां॥ मंगलंशोभनंसुखंनिष्कलंपरमंफलं॥ विश्वेश्वरींविश्वमातांचंडिकांप्रणमाम्यहं॥ सर्वदेवमयींदेवीं
सर्वरोगभयापहां॥ ब्रह्मेन्द्राविष्णुनमितांप्रणमामिसदाउमां॥ विंध्यस्थंविंध्यनिलयांदिव्यस्थाननिवासिनीं॥ यो
गमातांचचंडिकांप्रणमाम्यहं॥ ईशानमातरंदेवीमीश्वरीमीश्वरप्रियां॥ प्रणतोस्मिसदादुर्गांसंसारार्णवतारिणीं॥ यद्य
दंपठतिस्तोत्रंशृणुयाद्वापियोनरः॥ समुक्तःसर्वपापेभ्योदुर्गेयासहमोदते॥ इत्यादिभिःश्लोकैस्तुत्वाबद्धांजलिर्महीषघ्नीत्या
दिश्लोकचतुष्टयेनप्रार्थ्यविधिहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंयदर्चितं॥ पूर्णंभवतुतत्सर्वंत्वत्प्रसादान्महेश्वरीइतिप्रसाद्यक्षमस्वेत्यु
क्त्वा॥ एकंपुष्पांदुर्गायेनमइतिईशान्यांनिक्षिपन्विसृज्य॥ उत्तिष्ठदक्षिंडेशिशुभांपूजांप्रगृह्यच॥ कुरुष्वममकल्याणमष्टाभिः
शक्तिभिःसह॥ गळगळपरंस्थानंस्वस्थानेरेविचंडिके॥ व्रजस्रोतोजलोर्ध्वेतिष्ठगेहेचभूतये॥ इत्युक्त्वाप्रणीतवाद्यबलघोषं

पुरतः सरंश्रोतोजलसमीपंनत्वा दुर्गेदेविजगन्मातस्वस्थानंगछपूजिते॥संवत्सरेव्यतीतेतु पुनरागमनायवै॥इमांपूजां
मयादेवियथाशक्त्यानिवेदितां॥रक्षणार्थंसमादायव्रजस्वस्थानमुत्तमं॥इतिप्रवाहयेत्॥ततोदेवीपूजास्थाक्षेत्रेशांतिक
लशोदकेनब्राह्मणैरभिषिक्तस्तोयोदक्षिणांदत्वाब्राह्मणान्भोजयित्वाबंधुभिःसार्धंभुंजीत॥अथलोहाभिसारिकं
कर्मगोविंदार्णवेभविष्योत्तरे॥नयाभिलाषीन्नृपतिः प्रतिपत्प्रभृतिक्रमात्॥लोहाभिसारिकंकर्मकारयेद्यावदष्टमी
॥प्राणदक्रपवरोदरोपताकाभिरलंकृते॥मंडपंकारयेद्दिव्यंनवसप्तकरंवरं॥आग्नेय्यांकारयेत्कुंडंहस्तमात्रंसुशोभनं
मिखलात्रयसंयुक्तंयोन्याचलदलान्वितं॥राजचिह्नानिसर्वाणिशस्त्राण्यस्त्राणियानिच॥आनीयमंडपेतानिसर्वा
ण्येवाधिवासयेत्॥ततस्तुब्राह्मणाःस्नातःशुक्लांबरधरःशुचिः॥ओंकारपूर्वकैर्मंत्रैस्तत्तल्लिंगैर्जुहुयाद्धुतं॥शस्त्रा
स्त्रमंत्रैर्हुत्वंपायसंघृतसंयुतं॥हुतशेषंतुरंगाणांगजानामुपहारयेत्॥वडूंप्रतिसराज्यंचगजाश्चान्समलंकृतान्
भ्रामयेन्नगरेनित्यंनादैर्घोषपुरःसरं॥प्रसहंन्नृपतिः स्नात्वासंपूज्यपितृदेवताः॥पूजयेद्राजचिह्नानिफलमल्यविलेपनै

हुतशेषंप्रदातव्यमोषनायनिकेगजे॥लोहनामाभवत्पूर्वमसुरःसुमहाबलः॥सदेवैःसमरेक्रुद्धैर्वहुभिःशक्रलेहुतः त
दंगसंभवंसर्वंलोहमुद्भूयतेक्षितौ॥तस्योभिहरणाद्राज्ञोविजयःसमुदाहृतः॥इति॥पूजामंत्रश्चयत्रैव॥यथाबुधःछा
दयतिशिवायेमांवसुंधरां॥तथाछादयराजानंविजयारोग्यवृद्धये॥छत्रस्य॥राशांकधवलं॥क्षौद्राक्षारडिंडीरपांडुरं॥छो
त्तारपाण्डुरितंचामरामरभूषणं॥चामरस्यैशक्रकेतोर्महावीर्यसुपर्णस्त्वामुपाश्रितः॥पतत्रिराड्विनतेयस्तथानारा
यणध्वजः॥कश्यपेयोमृताभूर्तानागारिर्बलवान्नः॥त्रयमेयोदुराधर्षोरणेदेवारिसूदनः॥गरुत्मारुतगतिस्त्वयिस
न्निहितास्थितिः॥शस्त्रवर्मायुधान्योधान्रक्षत्वंचरिपून्हन॥ध्वजस्युक्तभुग्वासोरुद्रोवायुःसोमोमहर्षयः॥नागर्क्ष
नरगंधर्वायक्षभूतगणाग्रहाः॥प्रथमाश्चसहादित्यैर्भूतेश्चमातृभिः सह॥राज्ञः सेनापतिस्कंदोदेवसैन्यैश्चाश्रितास्त्व
यिप्रहरंतुरिपून्सर्वान्राजांविजयमस्तु॥यानिप्रयुक्तान्यरिभिर्दूषणानिसमंततः॥एतानिसर्वशत्रूणांकृतानितवतेजसा॥कालनेमिवधेयद्वत्त्रिपुरघातिने॥हिरण्यकशिपायुध्येयुद्धेदेवासुरेतथा॥घोषितासितथैवाद्यघोषस्वस

मरेस्मर॥नीलांबुरामिमांदृष्ट्वानृत्यत्वाशुममाग्रय॥इतिपताकाद्याः॥दुंदुभेत्वंसपत्नानांघोषाधदयकंपन॥तवशत्रुमिपसैन्यानांमंगलानांचमंगलं॥विष्णुनात्वंधृतोनित्यंमतःशांतिंप्रयछमे॥शंखस्य॥महेंद्रनिर्मितेदिव्येदेवराजादिसेवित॥शिबिकेपाहिमांनित्यंसदात्वंसंनिधौभव॥शिबिकादीतिकयोः॥विजयोदयदोतेजारिपुघातिशुभंकर॥दुःखदुःस्वप्नमरुःशांतिःसर्वारिष्टविनाशन॥एतैर्वैसंनिधोयस्मात्तवसिंहासनंबल॥तेनसिंहासनेनित्यंवैदेमंत्रैश्चगीयसे॥त्वयिस्थितःशिवःसाक्षित्वयःशक्रासुरश्चरः॥त्वयिस्थितोरुद्रदेवत्वदर्थंतप्यतेतपः॥मेनेसेसर्वतोभद्रोभवरूपते॥त्रैलोक्यजयसर्वत्रसिंहासननमोस्तुते॥सिंहासनस्य॥गंधर्वकुलजातेस्त्वंमाभूयाःकुलदूषक॥ब्रह्मणःसत्यवाक्येनसोमस्यवरुणस्यच॥तेजसाचैवसूर्यस्यमुनीनांतपसासदा॥रुद्रस्यब्रह्मचपवनस्यबलेनच॥प्रभवाच्चकुंतासस्यसर्वस्वंतुरंगम॥स्मरत्वंराजपुत्रोसिकौरुभंचमणिंस्मर॥सुनासुरैर्मथ्यमानाक्षीरोदादमृतादिभिः॥जातउच्चैःश्रवाःपूर्वंतेननातोसिसंस्मरः॥यांगतिंब्रह्महागच्छन्मातरंपितरंहतथा॥भूम्यर्थेनृपतयोरात्रियश्चपराङ्मुख॥सूर्याचंद्रमसौवायुर्या

वत्पश्यंतिदुष्कृतं॥व्रजस्वतांगतिंक्षिप्रंतच्चापंभवेत्तव॥विष्णुतिर्यक्छेथायुद्धाधनितुरंगम॥रिपूनविजित्यसमरेसहभर्तासुखीभव॥अश्वस्य॥कुमुदैरावणःपद्मःपुष्पदंतोथवामनः॥सुप्रतीकोनलोनीलोएतेष्टदेवयोनयः तेषांपुत्रापपौत्राश्चवनाष्टोसमाश्रिताः॥मंदोमंद्रोगजश्चैवराजसंकीर्णएवच॥वनेवनेपसूतास्तेपूषानिसुमरंतिच॥पांतुत्वांवसवोरुद्रआदित्याःसमरुद्गणाःभर्तारंरक्षनागेंद्रस्वामीचाप्रतिचालपतां॥श्रवाप्रुहिजयंयुधेगमनेस्वस्तिनोव्रज॥गजस्य॥पोतारणायदुष्टानांसाधुसंग्रहणायच॥ब्रह्मणानिर्मितश्चासियवहारस्यसिध्यये॥यशोदेहिसुखंदेहिजयदोभवभूपते॥ताडयेस्त्वंरिपूंस्सर्वान्हेमदंडनमोस्तुते॥कनकदंडस्य॥सर्वायुधानांप्रथमंनिर्मितासिपिनाकिना॥शूलाद्यायुधानिष्कृष्यकृत्वामुष्टियरंमुखं॥चंडिकायैप्रदत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हिणि॥तयाविसारितासित्वंदेवानांप्रतिपादिता॥सर्वसत्वांगभृत्तासिसर्वदुष्टनिबर्हिणि॥छूरिकरक्षमांनित्यंशांतिंयछनमोस्तुते॥छूरिकायाः॥रक्षांगानिगजान्रक्षरक्षवाजिधनानिच॥ममदेहंसदारक्षकुठारकेनमोस्तुते॥कुठारकस्य॥सर्वायुधमहामात्रसर्वदेवारिसूदन॥चापमांसमरेरक्षरक्षवाजिधनानिच॥ममदेहंसदारक्ष

साकंसायकसप्तमैः॥धृतंकरुष्वनरक्षार्थंसंरुरास्त्रंहरेणच्च॥त्रयीमूर्तिर्मातर्देवधनुरस्त्रेनमाम्यहं॥धनुषः॥ शर्मप्रदस्त्वंसमरेचर्मसैन्ययशोघ्नम॥रक्षमांरक्षणीयोरुतापनेयनमोस्तुते॥चर्मणः॥त्रासतापयशत्रूत्वंमनयालोकमायया॥प्रसीदजीवितंतेषांममसैन्यंचरक्षय॥कुंतस्य॥त्वंसिर्विसमनःखड्गतीक्ष्णधारोदुरासदः॥श्रीगमोविजयश्चैवधर्माधारस्त्वमेवचदृष्टोतवनामानिस्वयमुक्तानिवेधसा॥नक्षत्रंरुत्तिकातुर्थ्यंगुरुर्देवोमहेश्वरः॥हिरण्यचभरीरंतेधातादेवोजनार्दनः॥पितापितामहादेवस्त्वंमांपालयसर्वदा॥इत्येवंनधताक्षारुंस्तश्चमहिषासुरः॥तीक्षधारायशुधायतस्मैखड्गात्मनेनमः॥खड्गस्य॥लक्ष्मीसारिकंकर्मकृत्वैषंमंत्रपूर्वकं॥जयंप्राप्नोतिनिर्ऋतिः सर्वान्कामांसमश्नुते॥इतिलाक्षासिसारिकं॥अथ सप्तकविधानंविश्वरूपनिबंधे॥आश्विनेशुक्लपक्षेतुप्रारब्धेनवरात्रिके॥शरावोद्भवसमुत्पन्नेक्रियाकार्यंकथंबुधैः॥देवीपूजाचकर्तव्यापश्चाद्यज्ञविधानतः॥सप्तकेपूजनंप्रोक्तंदानंचैवविशेषतः॥देविमुद्दिश्यकर्त्तव्यंतत्रदोषोनविद्यतइति॥ सप्तकेपारणंमूलेनवम्याविधिपूर्वकं॥तदंतेभोजयेद्विप्रान्दानंदद्याच्चशक्तितः॥सप्तंतेसप्तकांतइत्यर्थः॥तथा

MEMORIAL

मलमासेनकर्तव्यंनवदुर्गोत्सवव्रतं॥अस्तंगतेगुरौशुक्रे सिंहस्थेविबुधाधिपे॥देवीपूजनमुद्दिष्टं स्थविरबालकैतथा॥आथारंभोविरामस्याद्वितीयादोनचिंतयेदिति॥तथास्त्रीणांविशेषउक्तोगरुडपुराणे॥गंधालंकारतांबूलपुष्पमालानुलेपनं॥उपवासेनदुष्यंतिदंतधावनमंजनमितिदिक्॥इतिनवरात्रव्रतं॥कार्तिकेशुक्लपतिपत्पूर्वविद्धायाद्या॥पूर्वविद्धप्रकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेदिनंमितिहेमाद्र्युद्यमोक्तेः॥माधवोपि॥बलपुत्रवंचपूर्वद्युरुपवासवदाचरेदिति॥पूर्वविधायांमिथ्यर्थः॥इहतैलाभ्यंगस्त्रावश्यकः॥तथाचवृद्धवसिष्ठः॥वत्सरादौवसंतादौबलिराज्यंतथैवच॥तैलाभ्यंगमकुर्वाणोनरकंप्रतिपद्यतइति॥अत्रविशेषोहेमाद्रौस्कांदे॥प्रातर्गोवर्धनःपूज्योघृतंचापिसमाचरेत्॥पूजनीयास्तथागावस्तोज्यंवारुनदोहने॥मंत्रः॥गोवर्धनधराधारगोकुलत्राणकारक॥विष्णुबाहुकृतोच्छायगवांकोटिप्रदोभव॥गोपूजामंत्रः॥यालक्ष्मीर्लोकपालानांधेनुरूपेणसंस्थिता॥धृतंवरुतियज्ञार्थंममपापंव्यपोहतु॥अयतः संतुमेतुगावो गावोमेसंतुपुष्टतः॥गावोमेहृदयेसंतुगवांमध्येवसाम्यहमिति॥ततोपराह्णसमयेपूर्वेस्यांदिशिभारत॥मार्गपालिंप्रबध्नीतुगस्तं

मेथपादपे॥कुशकाशमयीं दिव्यांलवेकेबर्हिर्मुनि॥मंत्रः॥मार्गेपालि नमस्तुभ्यं सर्वलोकसुखप्रद॥विधेयैःपुत्रदारा
धैपुनरेषिदृत्तस्यमे॥मार्गेपालितले नेयं यांतिगोवाजजातयः॥राजानोराजपुत्राश्चब्राह्मणाःशूद्रजातयः॥मार्गेपालिंस
मुल्लंघ्यनीरुजःस्युःसुखान्विता॥भविष्ये॥कृत्वैतत्सर्वमेवेरात्रौदेवपतेर्बले॥पूजांकुर्यान्नृपःसाक्षाद्भौमंउलकेशु
भे॥बलिमालिख्यदेयंश्चवर्णकैःपंचरंगकैः॥गृहस्यमध्यशालायांविशालायांततोर्चयेत्॥लोकस्यापिगृहस्यांतःशो
भ्यायांशुक्लतंडुलैः॥संस्थाप्यबलिराजानंफलैःपुष्पैश्चपूजयेत्॥मंत्रस्तु॥बलिराजनमस्तुभ्यंदेवदानववंदित॥इं
द्रत्रोमहाशास्त्रविष्णुसांनिध्यदोभव॥ब्राह्मे॥तस्यांघृतेंप्रकर्तव्यंत्रमातेतत्रमानवैः॥तस्मिंयूतेजयोयस्यतस्य
संवत्सरंजयः॥पराजयोविरूपाक्षलक्षनाशकरोभवेत्॥दयितांश्चसहितैःस्तयासार्धंभवेन्निशीति॥इतिप्रतिपं
निर्णयः॥अथद्वितीयासातुपरैव॥युग्माग्नेतिवचनात्॥एकादश्यष्टमीषष्ठीद्वितीयाचचतुर्दशी॥त्रयोदशीम
मावास्याउपोष्याःस्युःपरान्विताइति॥विष्णुधर्मोत्तरे॥अत्रविशेषस्कांदे॥आषाढस्यसितेपक्षेद्वितीयापुष्य

१९

संयुता॥तस्यांरथेसमारोप्यरामवेभद्रयासह॥यात्रोत्सवंप्रकुर्याथप्रीणयेत्तद्विजान्बहून्॥भद्रासुभद्रा॥श्रावण
कृष्णद्वितीयाद्वयुत्तपोच्यते॥सापूर्वविद्धायाह्या॥तदाह॥संवर्तः॥कृष्णाष्टमीद्वयुत्तपासावित्रीवटपत्रिका॥कामत्रयो
दशीरंभाउपोष्यापूर्वसंयुताइति॥तद्वत्स्कांदे॥ऊर्जेशुक्लद्वितीयायामपराह्णेर्चयेद्यमं॥स्नानंकृत्वासानुजायांयमलो
कंनपश्यति॥ऊर्जेशुक्लद्वितीयायांपूजितंतर्पितोयमः॥वेष्टितःकिंकरैर्दृष्टैस्तस्मैयच्छतिवांछितं॥भविष्येपि॥कार्तिके
शुक्लपक्षस्यद्वितीयायांयुधिष्ठिर॥यमंयमुनयापूर्वंभोजितःस्वगृहेर्चितः॥अतोयमद्वितीयेतित्रिषुलोकेषुविश्रुता
ख्यांनिजगृहेविप्रभोक्तव्यंचततोनरैः॥स्नेहेनभगिनीहस्ताद्भोक्तव्यंपुष्टिवर्धनं॥दानानिचप्रदेयानिभगिनीभ्योविशेष
तः॥स्वर्णालंकारवस्त्रान्नपूजासंस्कारभोजनैः सर्वाभगिन्यः संपूज्याश्चभावप्रतिपन्नकः॥अभावेभगिनीनांचतिप
न्नकाः तत्स्थानीयाः॥ब्रह्मांडेपि॥यातुभोजयतेनारीभ्रातरंयुग्मकेतिथौ॥अर्चयेद्वापितांबूलैर्नसावैधव्यमाप्नुयात्॥भ्रा
तुरायुः क्षयोराजन्मतत्रकार्हिचित्॥इतिद्वितीयानिर्णयः॥अथतृतीयासातुपरैव॥तदुक्तंविष्णुधर्मोत्तरे॥एकादश्य

ष्टमीषष्ठिपौर्णमासिचतुर्दशि॥ अमावास्यातृतीययातउपोष्याः परान्विताः॥ रंभाव्रतंतु पूर्वेद्युरुत्तरेद्युश्चतुर्दशी॥ संपूज्यावर्जयित्वैकांतृतीयांद्विजसत्तमान्॥ अन्येषु सर्वकार्येषु गणयुक्ताप्रशस्यतेति॥ गणश्चतुर्थी चैत्रेशुक्लतृतीयांदोलोत्सवोरामार्चनचंद्रिकायां॥ गारुडे॥ माघेशुक्लतृतीयायांजानकीरमणंप्रभुं राजोपचारैः संपूज्यमासमांदोलयेत्फलो॥ दक्षिणाभिमुखंदेवंदोलमानंसुरेश्वरं॥ पूजितंसत्फलद्बध्यात्सर्वपापैः प्रमुच्यते॥ चैत्रेमासिसितेपक्षे तृतीयायांरमापतिं॥ दोलारूढंसमभ्यर्च्यमासमांदोलयेत्फलो॥ सर्वैरुदोलारूढंप्रशंतिफलंचमधुमाधवे॥ अपराधसहस्रैस्तैर्मुक्तास्तेनात्रसंशयः॥ दोलारूढस्य फल्गुन्यांयेपश्यंतिजनाहरं॥ सर्वपुण्यफलावाप्तिर्निमिषेनिमिषंभवेत्॥ इयमेवगौरीतृतीयोच्यते॥ तत्रमुहूर्तमात्रापरयुताग्राह्या॥ वचनंत्वग्रेलक्ष्यते॥ मदनरत्नेस्कांदे विशेषः॥ तृतीयायांयजेद्देवीं शंकरेणसमन्वितां॥ कुंकुमागुरुकर्पूरमाणिवस्त्रैः सगंधकैः॥ स्रग्गंधधूपदीपैश्चरत्नैर्नविशेषतः॥ श्रांदोलयेत्ततोवत्सशिवोमांतुष्टयेसदेति॥ वैशाखशुक्लतृतीयायांत्रिलोचनेयात्रोक्ता २०

काश्मीरखंडे॥ राधाशुक्लतृतीयायांस्नात्वायैलिप्पिलेह्रदे॥ संतर्प्ययेत्पितॄन्देवान्त्रिलोचनमथार्चयेदिति॥ इयमेवाक्षयतृतीयोच्यते॥ तदुक्तंभविष्ये॥ यत्वेषाकुरुशार्दूलवैशाखेतुमहातिथिः॥ तृतीयासाक्षयालोकेगिर्वाणैरभिवंदिता॥ यत्किंचिद्दीयतेदानंस्वल्पंवायदिवाबहु॥ तत्सर्वमक्षयंयस्मात्तेनैवमक्षयास्मृतेति॥ इयमेवयुगादिः॥ सापूर्वविद्धव्यापिनीग्राह्यातदुक्तंनारदीये॥ देशेशुक्लेतथाकृत्स्नेयुगादिकवयोविदुः॥ शुक्लपूर्वाद्धिकेयातेरुद्धेचेवापराह्णिकेऽपीति॥ अत्रविशेषोगोविंदार्णवेदेवीपुराणे॥ तृतीयायांतुवैशाखेरोहिण्यर्क्षंप्रपूज्यते॥ उदकुंभप्रदानेनत्रिलोकंमहीयते॥ कलशदानमंत्रस्तु॥ एषधर्मघटोदत्तोब्रह्मविष्णुशिवात्मकः॥ अस्यप्रदानात्तृप्यंतुपितरोपिपितामहाः॥ गंधोदकतिलैर्मिश्रैः सान्नंकुंभंसदक्षिणं॥ पितृभ्यः संप्रदास्यामित्र्यक्षय्यमुपतिष्ठतुइति॥ एतदसंभवेतिलतर्पणंवा कार्यमित्यलं॥ तत्रैवविष्णुपुराणे॥ पानीयमप्यत्रतिलैर्विमिश्रंदद्धापितृभ्यः प्रयतोमनुष्यः॥ श्राद्धस्यतंतेनसमासहस्रंरक्षंस्यमेतन्मुनयोवदंति॥ तथाचात्रमलमासेसतिविशेषश्चंद्रिकायां॥ योगादिकंमासिकंचश्रा

संचापरपक्षकं मन्वादिकं तैथिकंचकुर्यान्मासद्वयेपिच । अपरपक्षोनामकृष्णपक्षोत्रगद्यते मलमासेमहाल
यस्यनिषेधात् ज्येष्ठशुक्लतृतीयायांभातृतीयोच्यते सापूर्वाग्राह्या तदुक्तंमाधवीयेस्कंदे । दृहुतपातथारंभा
सावित्रीवटपेटकि । कृष्णाष्टमीचफल्गुन्यांकर्तव्यासंमुखीतिथिरिति संमुखीनामसायाह्नव्यापिनीत्यर्थः । भाद्रकृष्ण
तृतीयायांविशालाक्षीयात्रोक्तकाश्मीरखंडे । भाद्रकृष्णतृतीयायामुपवासपरैर्नरैः । कृत्वाजागरणंरात्रौ विशालाक्षि
समीपतः । अत्ररात्रव्यापिनीग्राह्या । रात्रौजागरणविधान । भाद्रशुक्लतृतीयाया हरितालिकोच्यते । सामुहू
र्तमात्रापिपरयुतायाह्या । सदाहमाधवः । मुहूर्तमात्रसत्वेपिदिनेगौरीव्रतंपरे । शुद्धाधिकायामप्येवंगणयोगत्रसं
ज्ञानादिति । चतुर्थीयुक्तायांतुफलमाहमाधवीये त्रापस्तंबः । चतुर्थीसंहितायांतुसातृतीयाफलप्रदा । अवैधव्य २९
करस्त्रीणांपुत्रपौत्रप्रवर्धनि । द्वितीयायोगोप्रसवायमारु । सएवद्वितीयात्रोषसंयुक्तंयाकरोतिविमोहिता । सौवै
धव्यमवाप्नातिप्रवदंतिमनीषिणेति । आश्विनकृष्णतृतीयायांललिताचंद्रेव्यायाचोक्तकाश्मीरखंडे । एषकृष्णत

तीयायांललितांप्रतिपूज्यवै । नारीवापुरुषोवापिलभतेवांछितंफलमिति । तृतीयायानिर्णयः । अथचतुर्थीसापरविद्धा
ग्राह्या । युग्मभूतानामितियुग्मवाक्यात् माधवीयेबृहद्वसिष्ठोपि । एकादशीतथाषष्ठी अमावास्याचतुर्थिका । उपोष्याःप
रयुक्तापराह्णेणसंयुताइति । सर्वासुचतुर्थीषुढुंढियात्रोक्ता । काश्मीरखंडे । कुर्यात्सतिचतुर्थ्यांतुविघ्नेशितुःसदा ब्रा
ह्मणप्यस्तदुद्दश्यादेयावेमोदकामुदेति । लिंगे । अंगारकचतुर्थ्यांयः स्नातोत्तरवहांभसि । अभ्यर्च्यांगारकेशानंनमस्यं
तिनरोत्तमाः । नतेषांयरुपीडाचकदाचित्कापिजायतइति । नागचतुर्थीतुमध्याह्नव्यापिनीपरविद्धाग्राह्या । तदाहगोविं
दार्णवे । देवलः । युग्मंमध्यंदिनेयत्रतत्रोपोष्यकणिम्बरान् क्षीरेणाप्यायपंचभ्यांपूजयेत्प्रयतानरइति । युग्मंचतुर्थी
विनायकव्रतेतृतीयायुतेवातदुक्तंतत्रैव । चतुर्थीतुतृतीयायांमहापुण्यफलप्रदा । कर्तव्यंव्रतमित्येतद्गणनाथसुतापि
णी । श्रावणकृष्णचतुर्थीसंकष्टचतुर्थीसुच्यतेसाचंद्रोदयव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंस्कंदे । श्रावणबहुलेपक्षेचतुर्थ्यांच
विधूदये । तस्मिन्दिनेव्रतंकार्यं संकष्टाख्यंसुरेश्वरइति । दिनद्वयेचंद्रोदयसत्वेअसत्वेपूर्वैव । माघविहायगणेश्वरइतिव

चनात्॥ भाद्रकृष्णचतुर्थी बहुलासापूर्ववेव॥ तदुक्तंगोविंदार्णवे पुराणसमुच्चये॥ गौर्याश्चतुर्थी वरधेनुपूजाउर्गाचनंडुंढेर
होलिकेच॥ वत्सस्यपूजाशिवरात्रिरताःपरान्विताःघृतिन्रपंसराष्ट्रंइति॥ भाद्रइतिशुक्लचतुर्थीवरदचतुर्थीस्मृच्यते॥ सामध्या
ह्नव्यापिनीपूर्वविद्धाग्राह्या॥ पूर्वाह्नमध्याह्नव्यापिभाद्रव्याप्तिसत्वेवापूर्ववेव॥ मातृविद्धाप्रशस्यतइतिवचनात्॥ इयंचरविसो
माभ्यांयुतामहतीस्मृच्यते॥ तदुक्तंगोविंदार्णवे वाराहपुराणे॥ भाद्रशुक्लचतुर्थीयासोमेनार्केणवायुता॥ महतीसात्रविघ्नघ्ना
स्याच्चयेष्टंलभेन्नरइति॥ अस्यांचंद्रंनपश्येत्॥ तदाहतत्रैवमार्कंडेयः॥ भाद्रेमासिसितेपक्षेचतुर्थीस्यातियोगिनी॥ मिथ्याभि
दूषणंकुर्याद्यत्रौषध्यन्नतंसदा॥ अत्ररात्रिभक्षणादिवादूषनेनदोषइतिरात्रौनेवचंद्रंपश्येदितिप्रधानात्॥ तद्दोषशांत्यर्थंतत्रैवपुराणां
तरे॥ ततश्चतुर्थ्यांरात्र्यायांप्रमादाद्दृश्यमानवै॥ पेठत्येतेणिकांवाक्यंपाऊखोवाउदञ्मुखः॥ सिंहःप्रसेनमवधीत्सिंहोजां
बवताहतः॥ सुकुमारकुमारोदीस्तवह्येषस्यमंतकइति॥ वरदचतुर्थीत्वंचास्यविहितंतत्रैव॥ सुरासुरानागयुवतीगणैश्चाक्लिप्त
र्वकं॥ तस्यांप्रादाद्दरंयस्मात्तस्माद्वरचतुर्थीतिमाचेचतुर्थीतिलचतुर्थी॥ तदुक्तंकाशीखंडे॥ माघशुक्लचतुर्थ्यांतुनक्तव्र

॥२२॥

तपरायणाः॥ येत्वांदृष्ट्वाचचर्यंतितेर्च्यास्युरसुरद्विषां॥ विधायवाणकींयात्रांचतुर्थीप्राप्यतामसीं॥ शुक्लान्तिलान्युतै
र्बध्वापान्नीयालूडुकान्वतीं॥ तपसीमाघी॥ अत्रनक्तव्रहणात्यदोषव्यापिनीग्राह्येतिदिक्॥ इतिचतुर्थीनिर्णयः॥
अथपंचमी॥ साचचतुर्थीयुतैवग्राह्या॥ युगभूतानामितियुग्मवाक्यात्॥ पंचमीसप्तमीचैवदशमीचत्रयोदशी
प्रतिपन्नवमीचैवकर्तव्यासंमुखीतिथिरितिपैठीनसिवचनाच्च॥ संमुखीसायाह्नव्यापिनीग्रह्यैवतेपि॥ प्रतिपत्पंच
मीभूतसावित्रीपूर्णिमा॥ नवमीदशमीचैवनोपोष्याःपरसंयुताइतिमाधवीयेस्कांदेपि॥ पंचमीचथोतेकार्याच
तुर्थीसंयुताविभोइतिमत्स्यपुराणे॥ ब्रह्मणोयोदिनस्यादिःकल्पादिःसाप्रकीर्तितः॥ वैशाखस्यतृतीयायाशुक्ल
ह्नाफाल्गुनस्यच॥ पंचमीचैत्रमासस्यतथैवांसातथापरा॥ शुक्लात्रयोदशीमाघेकार्तिकेकृष्णसप्तमी॥ नवमीमार्ग
शीर्षस्यसप्तैताःसंमराम्यहं॥ कल्पानामादयोह्येतादत्तस्याक्षयकारकाः॥ अत्रेताःशुक्लाःपूर्वाह्णिकाःकृष्णास्त्र
पराह्णिकइतियुगादिव्यवस्था॥ शुक्लपक्षेतिथिर्ग्राह्यासामन्युदितोरविः॥ कृष्णपक्षेतिथिर्ग्राह्यासास्यामस्तंगतोरविः॥

॥२२॥

रविरितिवाक्यात्॥ अत्रपक्षविशेषानुपादानेशुक्लोज्ञेयः॥श्रावणशुक्लपंचमीनागपंचमीत्युच्यतेसापरविद्धाग्राह्यातदुक्तं
चमत्कारचिंतामणौ॥ पंचमीनागपूजायांकार्यासाषष्ठीसमन्विता॥ तस्यांतुषितानागाःतरासचतुर्थिकृति॥प्रतापमार्तंड
स्मृत्यंतरेपि॥ श्रावणेपंचमीशुक्लासंपोक्तानागपंचमी॥तांपरित्यज्यपंचम्यश्चतुर्थीसहिताहितइति॥ अत्रकर्तव्यमुक्तंका
शीखंडे॥यःस्नातोनागपंचम्यांकुंडेवासुकिसंज्ञिके॥ नतस्यविषसंसर्गोभवेत्सर्वसमुद्भवः॥ कर्तव्यानागपंचम्यांयात्रावर्षा
सुतत्रैव॥नागाःप्रसन्नाजायंतेकुतस्यापिसर्वदेति॥गोविंदार्णवेभविष्येपि॥ श्रावणेमासिपंचम्यांशुक्लपक्षेनराधिप॥द्वार
स्थात्तयतोलेख्यागोमयेनविषोल्बणं॥पूजयेद्विधिवद्वीरंदधिदूर्वांकुरैःकुशैः॥गंधपुष्पोपहारैश्चब्राह्मणानांचतर्पणैः
येतस्यांपूजयंतीहनागान्भुक्तिपुरःसराः॥नेतेषांसर्पतोवीरभयंभवतिकुत्रचित्॥ भाद्रशुक्लपंचमीऋषिपंचमीत्युच्य २३
ते॥तदुक्तंब्रह्मणे॥नभःस्यशुक्लपंचातुयदाभवतिपंचमी॥नद्यादिकेतथास्नात्वाकृत्वानेमित्तिकंकर्मगत्वानिजगृहंपुनः॥ वेदिंसम्यक्प्रकुर्वीतगोमयेनोपलिप्यतां॥रंगव

छिसमायुक्तांनानापुष्पोपशोभितां॥ तत्रसप्तऋषीन्दृष्ट्वान्मल्लियुक्तानपूजयेत्॥ तत्रपंचमीपूर्वेयुतायाद्योतिमदनरत्नेयु
गमवाक्यात्॥माधवीयेप्येवं आश्विनशुक्लपंचमीमुपांगललितेनाच्यते॥सायद्यपिनिबंधेष्यनुक्तातथाप्यतिप्रचारलोनिर्ण
येते॥तत्रपंचमीमध्याह्नव्यापिनीग्राह्या॥ तत्रैवदर्जाविधानात्॥माधवीयेस्मृत्यंतरेपि॥ पूजाव्रतेपुसर्वेषुमध्याह्नव्यापिनी
तिथिरिति॥मार्गशीर्षेपंचम्यांनागपंचमीशुक्लेमार्गशिरेपुण्याश्रावणेयापंचमी॥ स्नानदानैर्बहुफलानागलोकप्रदायिनी
तिरुमाद्रौस्कांदे॥इयमपिपरयुतैवग्राह्या॥ पंचमीनागपूजायांकार्यासाषष्ठीसमन्वितातिपूर्वोक्तवचनात्॥ इतिपंचमीनिर्णयः
॥अथषष्ठी॥ सातुपूर्वेद्युरुपवासव्रतादिपुरस्कारव्रतानिरिक्तासप्तमीयुतैवग्राह्या॥ षण्मुख्योरितियुग्मवाक्यात्॥माधवीये
स्कांदेपि॥नागविद्धानकर्तव्याषष्ठीचैवकदाचन॥ सप्तमीसंयुताकार्यासाषष्ठीधर्मार्थचिंतकैरिति॥अत्रपंचमीवेधःषण्मुख्य
र्तीयकोज्ञेयः॥नागाद्यदर्शनाद्दीपैर्दग्धपत्रांतिथिरितिमितिवचनात्॥तेनषण्मुखर्तंन्यूनपंचमीयोगपूर्वेव॥ अस्यामेव
परयोगेलोलार्कयात्रोक्ता॥ कार्तीरंडे॥हृतानियानिपापानितरेःसंवत्सरैरपि॥नश्यंतिक्षणतस्तानिषष्ठ्यार्केलोलदर्शनात

लोलोलोलर्कः॥ वार्षिकयात्रापुक्तातथैव॥ मार्गशीर्षस्यसप्तम्यांषष्ठ्यांवारविवासरे॥ विधायवार्षिकीयात्रांनरपापै
त्रमुच्यते॥ आषाढशुक्लषष्ठीस्कंदषष्ठीत्रुच्यते॥ सापंचमीयुतायाह्या॥ तदुक्तंस्कांदे॥ छत्राष्टमीस्कंदषष्ठीत्रि
रात्रिश्चतुर्दशी॥ एताःपूर्वयुताकार्यालिप्यंतेपारणंभवेदिति॥ भाद्रछत्रषष्ठी॥ योगविशेषणकपिलाषष्ठीत्रुच्यते
तदुक्तंस्कांदे॥ पुराणसमुच्चये॥ मार्गशुक्लषष्ठीचंपाइत्रुच्यते॥ तस्यांखंडेरायाद्यवेधेराद्दिण्यांसाषष्ठीकपिलायुत
तृसंयोगेतुचतुर्थेतुनिर्दिष्टापरमेष्ठिना॥ माघशुक्ला भाद्रमासिसितेपक्षेभानौचैवकरास्थिते॥ पतंकुजेचरादिण्यां
साषष्ठीकपिलाभवेत्॥ संयोगेतुचतुर्थेतुनिर्दिष्टापरमेष्ठिना॥ मार्गशुक्लषष्ठीचंपायुच्यते॥ तस्यांखंडेरायास्य
वेधेतिसंयुता॥ रविवारेणसंयुक्ताचंपेतीहप्रकीर्तिता॥ मार्गशीर्षेनलेपक्षेषष्ठ्यांवारेषुमालिनी॥ तातधारा
गतंचंद्रलिंगंस्याद्दृष्टिगोचरमिति॥ इयंचैवंयोगविशेषणपूर्वापरायाग्राह्या॥ तदभावेसप्तमीयुताकार्या॥ पूर्वोक्त
सामान्यनिर्णयादितिदिक्॥ इतिषष्ठीनिर्णयः॥ अथसप्तमी॥ सासर्वत्रपूर्वैवषण्मुन्योरितिवचनात्॥ स्कांदेषष्ठ्या

MEMORIAL

युतासप्तमीचकर्तव्यातातसर्वैरिति॥ वैशाखशुक्लसप्तम्यांगंगापूजोक्ताब्रह्मणे॥ वैशाखेशुक्लसप्तम्यांजह्नुनाजान्ह
वीस्वयं॥ क्रोधात्पीतापुनस्त्यक्ताकर्णरंध्रातुदक्षिणात्॥ तांतत्रपूजयेद्देवींगंगागमनमेरवलामिति॥ अत्रपूर्वविद्ध्या
पिनीग्राह्या॥ दिनद्वयेसाम्येनपूर्वविद्धगामिन्यांपूर्वसामान्यनिर्णयात्॥ आश्विनशुक्लसप्तम्यांदेविपूजायांपरयुताया
ह्या॥ युगाद्यावर्षवृद्धिश्चसप्तमीपार्वतीप्रिया॥ एवंरूपयमीक्षंतेनतासुतिथियुग्मतेति॥ व्रतापमार्तंडेभविष्योक्तेभव
र्षेवृद्धिंजन्मतिथिः॥ अत्रैवमूलऋक्षेपुस्तकस्थानमुक्तंरूपमाले॥ मूलऋक्षेसुराधीत्रापूजनीयासरस्वति॥ पूजयेत्यत्स
रंदेवीयावद्वैहस्तवमृक्षकं॥ नाध्यापयेन्नलिखेन्नधियतत्कदाचन॥ पुस्तकेस्थापितेदेविविद्या कामोद्विजोत्तमः॥ संयरु
पि॥ आश्विनस्यसितेपक्षेमेधाकामः सरस्वति॥ मूलेनावाहयेद्देवींश्रवणेन विसर्जयेत्॥ माघशुक्लासप्तमीसथ
सप्तमीत्रुच्यते॥ सारुणोदयव्यापिनीस्नानादौग्राह्या॥ सत्येअरुणतुल्यास्त्रियुक्तामाघस्यसप्तमी॥ अरुणोदय
वेलायांतस्यांस्नानंमहाफलमितिचंद्रिकयाविरुद्धं॥ अरुणोदयवेलायांशुक्लामाघस्यसप्तमी॥ पयोगेयदि

ऊष्यतकोटिसूर्ययद्दैः समेरितिस्मसंतराच्च दिनद्वयेरुणोदयेचेत्पूर्वैव॥ षण्मुन्योरितियुग्मवचनात्॥ अथकृष्णेभविष्ये सौवर्णेरजतेताम्रेभक्त्यावुभयेयथवा॥ तैलेनवर्तिंदीप्तांतव्यामरूपजतरंजिता॥ समाप्तिमनाप्नुहि भूत्वाशिरसिदीपकं॥ भास्करंहृदयेध्यात्वासंतर्प्यपितृदेवताइति॥ महाराजनकुरूमंपरिहरन्मुंचेत्॥ काशीखंडेविशेषः॥ लोलार्केरयसप्तम्यांस्नात्वा गंगाजलेशुचौ॥ सप्तजन्मकृतैः पापैर्मुक्तोभवतितत्क्षणात्इति॥ इयंचपक्षीरविवासरयोगेलतिफलप्रदाषष्ठीचसप्तमीयो वारश्चेद्रुमालिनः योगोयंचंद्रचंद्रनामसहस्रार्कयद्दैः सामितिस्मृतिसप्तमीति॥ इतिसप्तमीनिर्णयः॥ अथाष्ट मीसाकृष्णापूर्वशुक्लापरायाम्॥ शुक्लाष्टमीचैवशुक्लपक्षेचतुर्दशी॥ पूर्वविद्धानकर्तव्याकर्तव्यापरसंयुतेति॥ कृष्णप क्षेष्टमीचैवकृष्णपक्षचतुर्दशी॥ पूर्वविद्धैवकर्तव्यापरविद्धानकर्हिचित्॥ उपवासेषुराजेंद्रएधर्मसनातनः इतिनिगमात्॥ स र्वाष्टमीषुभैरवयात्राकाशीखंडे॥ अष्टमीचचतुर्दश्यांरविभौमदिवासरे॥ यात्रांचभैरवींकृत्वानरःपापैः प्रमुच्यते॥ अत्रैव॥ अष्टम्यांचचतुर्दश्यांभौमवारेविशेषतः॥ संपूज्यसततंकाश्यांदुर्गादुर्गतिनाशिनीमिति॥ चैत्रशुक्लाष्टम्यांविशेषस्तत्रैव

२५

चैत्राष्टम्यांमहायात्राप्रवान्याः कारयेत्सुधीः॥ अष्टाधिकाःप्रकर्तव्याव्रतकृत्वांदक्षिणाश्चंचपरयुताद्याद्ययुग्मवाक्या त्॥ श्रावणकृष्णाष्टमीदेया॥ जन्माष्टमीजयंतीचतत्रकेवलजन्माष्टमीरोहिणीयुक्ताजयंती॥ तत्राद्योक्तास्कंदे॥ अष्टमीश्रा वणेमासिकृष्णपक्षेयदाभवेत्॥ कृष्णजन्माष्टमीज्ञेयामहापातकनाशिनी॥ पुराणांतरेपि॥ श्रावणबहुलेपक्षेकृष्णजन्माष्ट मीव्रते॥ रात्रियुक्तांप्रकुर्वीतविशेषेणेंदुसंयुता॥ जयंतीत्युक्तावह्निपुराणे॥ कृष्णाष्टम्यांभवेद्यत्रकलैकारोहिणीयदिजयंतीना मसाज्ञेयाउपोष्यासाप्रयत्नेति॥ स्कांदेपि॥ प्रजापत्यनसंयुक्ताअष्टमीतुयदाभवेत्॥ श्रावणेबहुलेयातुसर्वपापप्रणाशि नी॥ जयंपुण्यंचकुरुतेनयंतीतांविदुर्बुधाः॥ शैवपुराणेशिवपुष्पंवाक्यं॥ स्थूणवत्सप्रवक्ष्यामिअष्टमीमदनिर्णयं॥ श्रावण कृष्णपक्षस्यघटिषष्टिर्यदाभवेत्॥ तदाजन्माष्टमीख्यातासंपूर्णासाप्रकीर्तिता॥ रोहिणीऋक्षसंयुक्ताजयंतीसातुक थ्यते॥ जयंतीयदिलभ्येततत्रपुण्यंनगण्यतेति॥ पाद्मे॥ प्रेतयोनिगतानांतुप्रेतत्वंनाशितंजनैः यैः कृताश्रावणेमा सिकृष्णाष्टमीरोहिणीयुता॥ किंपुनर्बुधवारेणसोमेनापिविशेषतइति॥ सोमसोमवारइतिकश्चित्॥ युक्तंतुचंद्रोदयइति

अर्धरात्रेतुयोगोयंतदापक्षदयेसतीतिविद्धुधर्नोत्तरेकमूलकल्पनालाघवात्। तत्रजन्माष्टमीनिरूपयेनकु
र्वंतिजानंतःकृष्णजन्माष्टमीव्रतं॥ तेनवंतिनराप्राज्ञाव्यालाव्याघ्रोश्वकानने॥ भविष्येचस्कांदेकरणेनिष्टश्रुते॥
श्रावणेबहुलेपक्षेकृष्णजन्माष्टमीव्रतं॥ नकरोतिमहापापीव्यालीभवतिकानने॥ भविष्येच जयंत्यपिनिशाकाम्या
च॥ नित्योक्तोस्कांदे॥ श्रीकृष्णेनतुयत्पापंश्रावकृष्णस्यभोजने॥ तत्पापंलक्षतेकुंतिजयंतीविमुखानराः॥ नकरोतिय
दाविद्धोजयंतीसंभवंव्रतं॥ यमस्यवशमापन्नःसकृतेनारकीव्यथांदृष्ट्वाकरुणोत्रत्रवायस्मरणात्॥ कामाप्युक्तास्कां
दे॥ महाजयार्थीकुर्वीतांजयंतींमुक्तयेथवा॥ धर्ममर्थंचकामंचमोक्षंचमुनिपुंगवं॥ ददातिदांछितानार्यानृयेचा
न्यतिइतिदुर्लभाः इतिफलविशेषश्रवणात्॥ अस्मिंश्चव्रतेउपवासः पूजाचेत्कार्यंप्रधानंजन्माष्टमीदिनेप्राह्येयेन
भुक्तेहिजोन्नम॥ त्रैलोक्यसंभवंपापंतेनभुक्तेनसंशयइतिस्कांदात्॥ अर्धरात्रेतुरोहिण्यांदाहृस्याष्टमीयदि॥ त
स्यामभ्यर्चनंशौरेर्हंतिपापंत्रिजन्मजं॥ सोपवासोहरेःपूजांकृत्वानरोतिभविष्यपुराणात्॥ चफलसंबंधवाक्यो

क्तिनव्याःतन्न॥ चित्रोक्तिर्नेरपेक्षफलसंबंधात्प्रयोगापत्तेः॥ नतुपूर्वोदाहृतेषुवाक्येषुगौरवपरिजीहिषयाकेवलं
फलंसबंधएवक्रियते॥ श्रावणेबहुलेपक्षेकृष्णजन्माष्टमीव्रतं॥ नकरोतिनरोयस्तुभवतिक्रूरराक्षसइत्यादिषुकाल
विधायकेषुभविष्यपुराणादिवचनेषुकृष्णजन्माष्टमीव्रतशब्देनतयोरुपादानाद्दर्शपूर्णमासराजसूयादिवत्प्रयोगैक्य
मितिचेन्न॥ प्रतिस्वकृवाक्येःपृथक्फलसंबंधेऽपिक्वचित्रादिवत्परस्परनैरपेक्षेणैतिकर्तव्यतायाअप्यन्वयात्तस्मिन्न
एवप्रयोगविधिःकल्प्येत॥ एवंचैकशब्दोपादानमपियज्ञेष्वपुनासोमेनेत्यादिवन्नविरुध्येत॥ अस्तिप्रयोगांतो
तिचेन्न॥ अनंतरस्वकृतव्रतानुष्ठानपरतयैकप्रयोगलेखनविरोधात॥ तस्मात्सोपवासःदूरेःपूजामित्यनंतरोपन्य
स्ते॥ मासिभाद्रपदेश्यामेकृष्णपक्षेधरात्रिके॥ क्षणेकेवृषराशिस्थेशकृक्षेरोहिणीसंज्ञके॥ योगेस्मिन्वसुवाद्रिदेव
कीमामजीजनत्॥ तस्मान्मांपूजयेत्तत्रशुचिःसम्यगुपोषितइत्याद्यैउपवासस्यगुणत्वात्प्रतीतेश्चसदृतोधा
वतीत्यादिवत्फलसंस्कारःपूजैवप्रधानं॥ एवंचोपवासस्यपरार्थेनिर्वर्तेयस्तद्दाकोफलोलूखलःसकेवलस्तावक

एवपर्णतादिवत् अंगफलश्रुतिरपवादइतिन्यायात। ननुवासुदेवंसमुद्दिश्यसर्वपापप्रशांतयेऽउपवासंकरिष्यामिह
ल्लाष्टम्यांनभस्यहं। अथहल्लाष्टमीदेवींनभस्यंद्वसरोरोहिणी। अचीयित्वोपवासेनभोक्ष्येऽमपरेऽनीतिभविष्योक्तेः
संकल्पवाक्यउपवासस्यकर्तव्यतेनोलूखलादापिप्रधानमितिचेन्न। अंगत्वेप्युपवासस्यक्रियासंबंधिनवाऽप्रकाश
श्रयन्मंत्रः करणत्वंभजेतइतिन्यायात क्रियासंबंधेनोपवासप्रकाशकत्वेनापिमंत्रस्यकरणत्वोपपत्तेः उपवासस्तेवती
या उपवासस्यपूजाकरणत्वासंभवात ननुपूर्वोदाहृतयोः पूजाफलसंबंधबोधकयोर्वाक्ययोरकरणानिंदार्थवादादेर
भावात्कथन्नतस्यनित्यत्वदोषइतिचेन्न उक्तयुक्त्योपूजायाफलसंबंधपूर्वोदाहृतेषुश्रावणबहुलेपक्षेहल्लादिपूजायाश्च
कालउक्तोविष्णुधर्मोत्तरे। रोहिणीसहिताहल्लामासिभाद्रपदेष्टमी। सप्तम्यामर्धरात्रेचार्धः कलयापियदाभवेत् त
त्रजातोजगन्नाथः कौस्तुभीहरिरीश्वरः। तमेवोपवसेत्कालंतत्रकुर्याच्चजागरं। अर्धरात्रेतयोर्योगोयंतरापत्युदयेतथा
तथा नियतात्मासुचिः स्नातः पूजांतत्रप्रवर्तयेदिति। वासिष्ठस्तुस्पष्टंरात्रेस्यमुख्यकालस्यप्रधानोमुख्यकालः

माह अष्टमीरोहिणीयुक्तानित्यंधैरोहिणीयदि मुख्यः कालःसविज्ञेयस्तत्रजातोहरिः स्वयं मुख्यस्यकालस्य
प्रधानोमुख्यकालः। तत्रकेवलाष्टमीचतुर्धा। पूर्वेद्युरेवनिशीथव्यापिनीपरेद्युरेवोभयेद्युर्नोभयेद्युश्चेति। त
त्रप्रथमद्वितीयपक्षयोरुभयकालव्यापित्वेनसंदिग्धेवात्रतयोरपिपक्षयोः प्रातः संकल्पकालसत्वादधिका
चपरैव। ब्रह्मवैवर्तेपि। वर्जनीयाप्रयत्नेनसप्तमीसंयुताष्टमीतिरोहिण्यायुतापिचतुर्धा। पूर्वेद्युरेवनिशीथयोगव
ती। परेद्युरेवतादृशी उभयेद्युर्नोभयेद्युश्चेति। तत्रपूर्वेद्युर्निशीथयुतापूर्वैव कार्येविधापिसप्तम्यारोहिण्या
सहिताष्टमीतिपाद्मात्। सप्तमीसंयुताष्टम्यांनिशीथेरोहिणीयदि। भविताऽष्टमी दुपुण्यायत्रतंदिवाक
रावितिवह्निपुराणात्। जयंतीपूर्वविद्धायांउपवासंसमाचरेदिति गारुडाच्च। सोपवासोहरेः पूजांकृत्वातत्रनिसी
दति। अर्धरात्रेतयोर्योगोयंतरापत्युदयेतथा। रोहिणीसहिताहल्लामासिभाद्रपदेष्टमी। अर्धरात्रादधश्चोर्ध्वंकल
यापियदाभवेत्। तत्रजातोजगन्नाथकौस्तुभीहरिरीश्वरः। तथासमायेगेतुरोहिण्यांनिशीथेराजसत्तम। समा

समाजायतगोविंदोबालरूपीजनार्दनः॥ तस्मात्तंपूजयेत्तत्रनिशीथेराजसत्तमेति अवशिष्टेषु त्रिषुपक्षेषुपरदिन एवव्रतं॥ तदुक्तंब्रह्मवैवर्ते॥ वर्जनीयाप्रयत्नेनसप्तमीसहिताष्टमी॥ सक्षक्षापिनकर्तव्यासप्तमीसंयुताष्टमी॥ तस्मा दे॥ सप्तमीसंयुताष्टम्यांभूत्वाऋक्षंद्विजोत्तमेति॥ प्राजापत्यहितीयेऋक्षमुहूर्तार्द्धंभवेद्यदि॥ तदाष्ट्यामिकंज्ञेयंशेषंन्या सादिभिः पुरा॥ पाद्मे॥ मुहूर्तेनापिसंयुक्तासंपूर्णासाष्टमीभवेत॥ किंपुननवमीयुक्ताकुलकोद्योसमुक्तिदेति॥ यदातुपूर्वेद्युः रोहिणीरहितानिशीथगाचतिथिः परेद्युरपिरोहिणीसहितानिशीथस्पृक्चतदापूर्वेवयाह्या॥ कर्म कालशास्त्रस्यसर्वापेक्षयापाबल्यस्यसर्वेर्यथासिद्धत्वात्॥ रोहिणीयोगेतुप्राशस्त्यात्कलातिशयमात्रंनतुतस्य निर्णयोपयोगिता॥ नवमीबुधवारवत्॥ अन्यथाप्रेतयोनिगतानांतुप्रेतत्वंनाशितंनरैः येःकृताश्रावणमासि अष्टमीरोहिणीयुता॥ किंपुनर्बुधवारेणसोमेनचविशेषतः॥ किंपुनर्नवमीयुक्ताकुलकोद्या समुक्तिदेति॥ पाद्म वचसापूर्वेद्युरर्धरात्रेवर्तमानांरोहिणीमष्टमींसृक्काबुधनवमीयुक्तापरेवकार्यापद्येत॥ यत्तुपुनर्नव्याः॥

सत्यंकर्मकालशास्त्रंसर्वापेक्षापबलंतथापीयमस्मिन्व्रतेरैवयाद्येसेवंविधेनपातिथिकेनशास्त्रेणबाध्यते॥ प्राजा पत्यर्क्षसंयुक्ताकृष्णानभसिचाष्टमी॥ मुहूर्तमपिलभ्येतसोपोष्यासामहाफलेतिवह्निपुराणेपि॥ रुद्राष्ट्म्यांनवेद्यत्रक लैकारोहिणीस्मृता॥ जयंतीनामसोपोक्ताउपोष्यावैप्रयत्नतः॥ स्कांदे उदयेचाष्टमीकिंचिन्नवमीसकलायदि भवेत्तुबुध संयुक्तापूजाप्रजापत्यर्क्षसंयुताइति॥ त्र्यपिवर्षेरतेनापिलभ्यतेयदिवानवा॥ ब्रह्मवैवर्तेति॥ क्षेत्रेवायदिवारात्रौनास्तिचे द्रोहिणीकला॥ रात्रियुक्तांप्रकुर्वीतविशेषेणतुसंयुताइति॥ पातिथिकशास्त्रस्यकर्मकालशास्त्रापेक्षयापाबल्यं माधवाचार्यादिभिर्व्यवस्थापिनमेवेप्साङ्गं॥ तदपिन॥ तेदवाहिपातिथिकशास्त्रंकर्मकालशास्त्रबाधकंयदन्यथासि द्धंभवति॥ संभवतिलस्यन्यायोन्योर्थः॥ तथाहि॥ यत्तावद्ब्रह्मवैवर्तेयंतत्रतुसंयुतामितस्यसोमेनापिविशेषतइतिअने नैकेमूलकल्पवाद्यबलिप्सयासोमेचरपरत्वान्नास्यदिवावछेदेनरात्र्यवछेदेनवारोहिणीकलायोगेनिशीथगायाद्ये सयमर्थः निशीथगमकशब्दाभावात्॥ किंतुसोमवारयुक्तोविशेषणाधिक्येनरात्रियुक्तोग्राह्यः॥ एवंचोक्तयदिन्यूनेनिशी

थस्यर्क्षाभावे सोमवाराधिकरात्रिव्याप्तेर्निणीयत्वमुक्तं भवति यद्वा इंदुसंयुतामित्यस्य निशीथपरत्वेपि रात्रिपदेनै
वाधिकंरात्रिंलक्षयित्वाहोरात्रावछेदेनकलयापिरोहिणीयोगाभावेधिकारात्रिव्यापिनीकुहूतरस्कत्वविशेषणेत्या
दिनैतदपोह्यते सत्यपिरोहिणीयोगइंदुसंयुतेवग्राह्येति अथवानिशीथग्राह्या अधिकनिशीथव्याप्तस्यमुहूर्तमा
त्रात्मकलादुभयदिनेवैधम्यंणनिशीथस्पर्शेहोरात्रेरोहिणीयोगाभावेचविशेषणाधिक्येनेंदुसंयुतानिशीथगाया
ह्या अधिकनिशीथव्यापिनीयावत् रोहिणीयोगेत्वधिकनिशीथव्यापिनीमपिवीहायस्वल्पनिशीथयोगिनीरोहि
णीयुक्तामेवकुर्वंतीति यच्चस्कांदमुदयेरोहिणीकिंचिदिति तत्राप्युदयशब्दस्यतारापरकदयेस्मीत्याद्येकमूलकल्प
नालाघवबलिष्ठयाचंद्रोदयेपरतवांगीकार्यानसूर्योदयपरता यदित्येवंनव्याख्यायते ततोयथाश्रुतवाक्यबलाद्य
दापूर्वेद्युर्निशीथेत्वष्टमीमात्रसत्वमुत्तरेद्यश्चनिशीथस्यर्क्षिणी अष्टमीरोहिणीयुक्तापिचसतीमदाबुधवारयुक्ता
तदैवोत्तरस्यन्नतुतदभावेयावद्रचनंयार्चनक्रमितिन्यायात् यदितुबुधाभावेपिरोहिणीमात्रवशादेवोत्तरोच्यते

तदारोहिणीयोगाभावेपिबुधमात्रसद्भावादुत्तरास्यात् । अन्यतरायायेप्येतद्वचनप्रवृत्तेःस्वीकारात् कृत्तिकायोगवद्वा
योगस्यापिपाशास्यहेतुत्वाच्च अतोर्धरजनीयापत्तिः किंच यथापूर्वेद्युर्निशीथेबुधपुक्तोष्टमीसत्वउत्तरेद्युश्चनिशी
थात्पूर्वंकृत्तिकायोगेएतद्वचनादुत्तरेद्युर्व्रतएवंपूर्वेद्युर्निशीथेसमाष्टमीसत्वेपुत्तरेद्युर्बुधाधिक्यादुपवासप्राप्तिः प्रपं
चतश्चैतद्वचोव्याख्यादृतनिर्णयेयुरुक्तिः यच्चविष्णुरहस्येस्थंयदप्यत्रपुराणस्थं तत्रमुहूर्तपरंनिशीथास्यमुहूर्तपरं
कलापरंतद्वृत्तिकलापरिमितिनिरोधः वस्तुतस्त्वेतद्वाक्यद्वयमुक्तयदिनेनिशीथेष्टमीव्याप्तावव्याप्तावेकदाव्याप्तौवा
भावकात्रामतोनकर्मकालव्याप्तिबाधकं तस्मात्कर्मकालशास्त्रबाधात्पूर्वेद्यार्ह्या यदितुजयंती जन्माष्टमीव्रता
द्भिन्नंतदाद्यव्रतपरेरुक्तिः ननुजन्माष्टमीव्रतं यत्तुमाधवाचार्यैर्जयंतीव्रतेनजन्माष्टमीव्रतस्यप्रसंगसंहिरभ्य
धायि तन्नकालभेदात् सोपिचतैरेवनामभेदान्निमित्तभेदाद्रूपभेदाच्छ्रुतिभिन्नतभेदान्निर्देशाभेदाच्चकर्मभेदउक्तः सो
पुक्तः कर्मनामधेयभेदोहिस्यात्कर्मभेदः नह्यत्रजयंतीशब्दः कर्मनामकिंतुरोहिणीसहितायाअष्टम्याः रोहिणीतुयो

कृष्णापक्षेष्टम्यांरोहिणीयुक्तोत्तम . जयंतीनामसाप्रोक्ता सर्वपापहरा तिथिरितिविष्णुधर्मोत्तरात्। यदापिरूपभेदादिकृतंतन्न
पत्रेदिनधात्वर्थभेदेगुणभेदोवाप्रेतः ।नाद्यः। कर्मभेदसाधकतयाभिक्षाधिकरणोपन्यासासंगतेः।नत्याभिक्षाधिक
रणेत्वार्थभेदाद्भेदः सिध्यति॥नांत्यः।उत्पतिशिष्टस्यगुणस्यवाक्यांतरश्रवणात्। निमित्तभेदशुद्धमिश्रलभेदनिर्देशाभेद
नांतुकर्मकत्वंनकापिव्युत्पादितं।।ननुजन्माष्टमीजयंतीचशिवरात्रिस्तथैवच। पूर्वविद्धैवकर्तव्यातिथिर्यांतेचपारणं
तिभृगुवाक्येनन्यपरपुनःश्रवणलक्षणाद्भ्यासादेवभेदइतिचेन्न। एतस्यवचसोजन्माष्टमीवत्।स्यादिजयंत्यनुवादेन
पूर्वविद्धत्वगुणमात्रविधायकत्वेनाप्युपपत्तेः।अथवापूर्वोदाहृतेषुवाक्येषुउपवासपूजयेत्यपर्यायधातुनिष्पन्नाख्या
तरूपाद्यांतरादेवभेदरूपतेतत्रशब्दांतरेणोपवासपूजायोर्पादेप्युपवासस्यपूजांगत्वस्यप्राक्स्थापितत्वेनस्वातंत्र्येणक
लनिर्णयप्रयोजकत्वंप्रकारांतराद्भेदइतिचेन्न। उपलभ्यमानेस्मृतिपुराणादिघसंनिध्यनुपलंभनात्। यदिस्यात्तदापि
मितिमंत्रानमार्गेविहायशुद्धमिश्रलादिकुमार्गमाधवाचार्यैराश्रीयेत। एवमपिस्वमात्रस्यापिकत्वेनप्रकरणान्नभराद्भेदस

DR. SHYAMA PRASAD MUKHERJEE MEMORIAL

माश्रीयमाणेभक्तजयंतीव्रतेपरेह्नि .जन्माष्टमीव्रंतुसत्स्यपुत्तरदिनेनिशीथव्याप्त्याष्टम्यारोहिणीयुगेपूर्वदि
नेचकेवलायानिशीथयोगपूर्वैवेत्यात्यादितिदिक् .अथजन्माष्टमीव्रतप्रयोगः व्रतपूर्वदिनेदंतधावनं कृत्वोपवासादि
नेप्रातः सूर्यसोमोयमःकालः संध्याभूतान्यरुःक्षयः।पवनोदिक्पतिर्भूमिराकाशंखचरामराः।ब्राह्मंशासनमास्था
यकल्पध्रुमहसंनिधिमित्फल्कासफलपुष्पादितंजलपूर्णताम्रपात्रमादायमासाद्युलिख्यमुक्फलकामःपापः
क्षयकामोवाश्रीकृष्णप्रीतयेकृष्णजन्माष्टमीदेवींनभश्चंद्रसरोहिणीं .अर्चयित्वोपवासंनभोक्ष्येहमपरेह्नि।एनसो
मोघकामोस्मियस्कोविंदत्रयोजिनं।।तन्मेमुंचतुमांत्राहिपक्षितंशोकसागरे .आजन्ममरणंयावत्कृतंयन्मयादुष्कृतंकृतं .त
त्सर्वनाशयगोविंदत्रसीदपुरुषोत्तमेत्यक्त्वापात्रस्थंजलंक्षिपेत्।। ततः कदलीस्तंभवासोभिरामपल्लवयुतसजलपूर्ण
कलशोदीपैःपुष्पमालादिभिर्युतं .अगरुधूपितं .अग्निरयङ्कृष्णछागरछागगिद्वारन्यस्तमुशलादियुतंमंगलोपेतं
पद्मादिचिह्नितंदेवक्याः सूतिकागृहंविधायतस्यसंमितादिक्षितिसुसकुसुमांजलींदेवगंधर्वादीन्वस्त्रचर्मधरान्देवदेव

कीनंद्यशोदागर्गगोपीगोपान्कंसनिधायुक्तान्गोधनुकुंजरान्यमुनांतन्मध्येकालियंअन्यच्चतत्कालीनगोकुल
चरितंयथासंभवंलिखित्वासूतिकागृहमध्येपल्लदपट्टेमंचकंस्थापयित्वामध्याह्नेघृतजलैःतिलैःस्नात्वार्घरा
त्रेसपरिवारःश्रीकृष्णपूजांकरिष्यइतिसंकल्प्यकांचनीराजनीतांम्रीपैत्तलीमन्मयीतथात्रस्मैदेवत्वसंख्यायै
स्वाहेतिचमंत्रेणपञ्चप्राणप्रतिष्ठांकुर्यात्। अस्माइत्यस्यस्थानेतत्तद्देवतानामग्राह्यं गायद्भिःकिंनराद्यैःसततपरिवृ
तावेणुवीणानुनादैःशृंगारदर्शकुंजपकरलतकरैकिंकरैःसेव्यमानं पर्यंकेस्वास्तृतेयामुदितरमुखीपुंचिणीसंप्य
गास्तसादेवीदेवमातातपतिसुवदनादेवकीदिव्यरूपाइतिदेवकी मंचपिवालकंसुप्तंपर्यंकेस्तनपायिनं। श्रीवत्ससंज्ञांतंनी
लोत्पलदलछविमितिश्रीवत्संचध्यात्वा ॐ नमोदेव्यैश्रियैइतिश्रियंदेवकीसहितंवसुदेवंयशोसहितांनंदांश्रीकृष्णसहितंबल
देवंचंडिकांचनमौतैर्निर्मलैःपूजयेत्। तत्रमंत्राः योगेश्वरायदेवायेतिथायोगानांपतयेविष्णवे योगोद्भवायनित्यायगोवि
दायनमोनमः। स्नाने। यज्ञेश्वरायदेवायेतथाविश्वाद्भवायच विश्वस्यपतयेतुभ्यं गोविंदायनमोनमः नैवेद्ये। गरुडे
यज्ञानांपतयेनाथगोविंदायनमोनमः। पादो। विश्वेश्वरायदेवायतथाविश्वाद्भवायच।

यज्ञायायज्ञेश्वरायमहापतेयज्ञसंभवायगोविंदायनमोनमःसर्वे। सर्वेषायपादानांस्थानेयोगपदान्युक्तायमूलमंत्रः। इत्या
चमने। विश्वायविश्वरायेत्यादिस्वाहांतास्तिलमे। विश्वायविश्वेश्वरायेत्यादिनमोयेन
सोमायसोमेश्वरायेत्यादिश्चंद्रपूजायामितिमंत्राउक्ताः। ततोगव्यघृतेनाग्नौवसोर्धाराः कृत्वाहुतेनेति। ततोजातक
र्मनालछेदषष्ठीपूजानामकर्माणिसंक्षेपेणकार्याणि। ततश्चंद्रोदयेरोहिणीयुतंचंद्रंस्थंडिलेप्रतिमायांवानाममंत्रेणसं
पूज्य। शंखेतोयंसमादायसपुष्पकुशचंदनं। जानुभ्यांधरणींगत्वाचंद्रायार्घंनिवेदयेत्। क्षीरोदार्णवसंभूतअत्रिने
त्रसमुद्भव। गृहाणार्घंमयादत्तंरोहिण्यासहितोममेति। ततोज्योत्स्नायाःपतयेतुभ्यंज्योतिषांपतयेनमः। नमस्ते
रोहिणीकांतसुधावासनमोस्तुते। नमोमंडलदीपायक्षीरोदार्णवजन्मने। कलाभिर्वर्धमानायनमश्चंद्रायचाक्षरेतिक्षी
प्रणमेत्। ततोऽनवद्यंवामनं शौरिंवैकुंठं पुरुषोत्तमं। वासुदेवंहृषीकेशंमाधवंमधुसूदनं। वाराहंपुंडरीकाक्षंनृसिं
हं दैत्यसूदनं दामोदरं पद्मनाभंकेशवंगरुडध्वजं गोविंदमच्युतंविष्णुमनंतमपराजितं अधोक्षजंजगद्बीजंसर्गस्थित्यंतकार

णं त्रनादिनिधनंविष्णुंत्रिलोकेशंत्रिविक्रमं।नारायणंचतुर्बाहुंशंखचक्रगदाधरं।पीतांबरधरंविष्णुंवनमालाविभू
षितं।श्रीवत्सांकंजगत्पतिंश्रीकृष्णंश्रीधरंहरिं॥नारणंतुप्रपद्येहंसर्वकामार्थसिद्धये।प्रणमामिसदादेवंवासुदे
वंजगत्पतिमितिमंत्रैः प्रणम्य।त्रोहिमांसर्वलोकेशहरेः संसारसागरात्।त्राहिमांसर्वपापघ्नदुःखशोकार्णवा
हूरेः।दुर्गतांत्रायसेविश्वोयस्मांत्रिसकृत्सकृत्।सोहंदेवातिनिर्वीर्योहिमांशोकसागरात्।त्राहिमांसर्वपापघ्नदुःखशो
कार्णवाहूरेः।निमग्नोहंमायाविज्ञानसागरे।त्राहिमांदेवदेवशलक्ष्मीनान्यास्तिरक्षिता।यादृक्लेयंचकौमारीयौवनंयच्चवा
र्धके।तत्पुण्यंहरिमाप्नोतुपापंहरतुमेधेतिमंत्रैःप्रार्थयेत्। ततस्तोत्रंपठेत्पुराणंश्रवणादिनाजागरणंकृत्वाद्वि
तीयेऽह्निप्रातःकालीननित्यंकृत्वापूर्ववद्देवंपूजयित्वाब्राह्मणान्भोजयित्वातेभ्यस्वर्णधेनुवस्त्रादिभिःकृष्णोःप्रीयतां
मितिवदन्देवंदेवकीदेविवसुदेवादजीजनत्। तोमेस्यब्राह्मणाएतेस्तस्माद्भूयात्मनेनमः।सुजन्मवासुदेवा
यगोब्राह्मणहितायच। शांतिरस्तुशिवंचास्तुइत्यनेनप्रतिमांमुद्वास्यतांब्राह्मणायदत्वापारणंकृत्वाततःसमा

पयेत्। सर्वायसर्वेश्वरायसर्वपतयेसर्वसंभवायगोविंदायनमोनमइतिपारणायां। भूतायभूतपतयेसादिसमा
पनेचमंत्रउच्चार्यापनंचउक्त्वान्नास्तिएवंयथोक्तंतिथौहतंकृत्वापरदिनेपारणंकुर्यात्।त्रुटिवर्तेत्रुट्यां
मथरोहिण्यांनकुर्यात्पारणंक्वचित्। हन्यात्पुरासृतंकर्मउपवासार्जितंफलं। तिथिरष्टगुणंप्रोक्तंनक्षत्रंचतुर्गुणं तिथिभा
तस्मात्प्रयत्नेकुर्यात्तिथिभांतेचपारणमितिस्थं जन्माष्टमीपरंनान्यत्र तच्चदिवसउपर्यंतेपारणमितिमुख्यकल्पः।
तत्रयदितिथिनक्षत्रयोरन्यतरस्यवांतोरात्रौभवतितदातद्रात्रौनकुर्यात्द्विवसेवैवोपवासपुरिवापारणमिष्यते।
अन्यथापुण्यानिस्याद्दतेधारणपोषणमितित्रह्मवैवर्तेनिषेधात्। अन्यतिथ्यागमेरात्रौतामससंतेजसेदिवा।तामसेपारणंकुर्वन्नृता
मसींगतिमश्नुते। इतिगरुडपुराणात्। यत्तुकेनचिदुक्तं।तिथिनक्षत्रयोगात्रिवापारणस्यासंभवेरात्रावपिकार्यं।तदुक्तंमाधवीये
स्कांदे। तिथ्यर्क्षयोर्यदाछेदोनक्षत्रांतमथापिवा।अर्धरात्रेथवाकुर्यात्पारणंत्वपरेहनीति।ब्रह्मांडपुराणेपि।नरात्रौपारणं
कुर्यात्क्वचेत्तैरात्रिणाव्रतात्। तन्निरस्यतितत्कुर्याद्भुंजयित्वामहानिशामिति। पूर्वोदाहृतंतुसामान्यवाक्यंयंजन्माष्ट

मीपारणाति रिक्तपारणमूमिति तत्रब्रह्मांडीयवचनेतावदपिवक्तंतपारणमितियत्स्यार्थेसांगनोभयथानारदः प्रीतयेएवं
चतुन्यर्थलेसंभविनसामान्यवचनबाधकलेमेतस्यपूज्यते यदपितिथ्यक्षयेयोरितिवचनं तत्रापिकंपदमेकत्रान्वितमन्यत्रपि
नवलवदनूपपत्तानान्विता निन्यायात्। अर्धरात्रपदोभयांतस्तदावत्वनांतरवाधितेदिनएवपारणंकुर्यान्नत्वर्धरात्रेपारण
मित्येवंपरमिति। न्यायश्चायंतृतीयेसिद्धः। तथाचमसभन्योश्वमसामूश्वमसीनो भक्षयंती। अथैतस्यहरियोजनस्यस
र्वेएवलिप्संतइत्यत्रचमसीपदस्यहरियोजनान्वयानभ्युपगमात्। किंच त्वयापिहिपरेह्निसत्यावीवक्षांगिक्रियतए
व अन्यथातृतीयदिनेपारणापातिः यदप्यूमाधवेनोक्तं अर्धरात्रशब्देनरात्रिमात्रंगृह्यतइति तदपिप्राणाभावे
नैवापास्तां यद्यपिवक्षातदादिनस्यैवंग्रहणाच्चिसात्। तस्मात्सम्पूर्णएवपक्षः श्रेयान्। तत्रशुक्लउभयातेश
ुक्लस्त्वन्यतरांते। तिथ्यंतेशोत्सवांतेवाप्रतिकुर्वीतपारणमितिकालादर्शादिनिबंधवचनात्। उत्सवांतेजागरायुत्स
वांते। भाद्रशुक्लाष्टमीहूर्वाच्छुच्यते भविष्ये शुक्लाष्टमीतिथिर्यातुमाक्षिभाद्रपदेभवेत्। दूर्वाष्टमीतुसाज्ञेया नोत्तरा

साविधीयेतइति स्यंचपूर्वविधा। तदुक्तंस्कंदेन श्रावणीदुर्गनवमीदूर्वाचैवकुताष्टमी। पूर्वविधापूर्वकर्तव्याशिवरा
त्रिर्बलेदिनमिति। अत्रस्त्रीणामेवाधिकारान्पुंसां यानेपूजयतेदूर्वामोदादिरुयथाविधि। जन्मानित्रिनिवेधमवाप्नुयात्
नात्रसंशयः तस्मात्संपूजनीयासाप्रतिवर्षंविधूजनैरितिचंद्रप्रकाशेपुराणसमुच्चये करणेवैधव्यरूपानिष्टश्रुतेः। अत
एवनित्यमवादांइदंचव्रतंभाद्रशुक्लेगस्योदयसंभावनायांभाद्रशुक्लाष्टम्यांकार्यं शुक्लेभाद्रपदमासिदूर्वासंज्ञातथा
ष्टमी। सिंहार्केएवकर्तव्यानकन्यार्केकदाचन। सिंहस्थेचोत्तरासूर्येनुदितेमुनिसत्तमा। इतिगोविंदार्णवस्कांदात्। अ
त्रकृत्यमुक्तंमदनपारिजातेभविष्यपुराणे। शुचौदेशेप्रजातायांदुर्वायांबालशोत्तमा। स्थाप्यलिंगततोगंधैःपुष्पै
र्धूपैःसमर्चयेत्। दध्यक्षतैर्दीपजात्रैवेद्यमर्घ्यंदद्यात्त्रिलोचने। दूर्वाशमीभ्यांविधिवत्पूजयेच्छूलपाणयुता। तत्रमंत्रः त्वं
दूर्वेऽमृतजन्मासिवंदितासिसुरासुरैः। सौभाग्यंसंततिंदेहिसर्वकार्यकरीभव। तथाशारवाप्रश्नारवाम्यांसिद्धिस्तत्रासि।
महीतले। तथैवममसंतानंदेहिनित्यंनमोनमः। भक्ष्यनियमोपिभविष्ये अनग्निपक्वमश्नीयादन्नंदधिफलंतथा।

अक्षारलवणांत्रल नाश्नीयान्मधुनान्वितमिति॥ इदंचज्येष्ठामूलशून्यरोहिणीमुहूर्तेव्यापिनीयाह्या। मुहूर्तेरोहिण्यष्टम्यां
हूर्वावायदिवापरा। हूर्वाष्टमीतुसाकार्याज्येष्ठामूलंचवर्जयेत्। इतिपुराणसमुच्चयात्। दिनद्वयेरोहिणेज्येष्ठामूलंयोगेत
दभावेचापूर्वैव। श्रावणीदुर्गनवमीतिपूर्वोक्तवाक्यात्। अत्रैवज्येष्ठापूजनंलेगे॥ कन्यार्केयाज्येष्ठर्क्षसंयुते। यस्मिन्
कस्मिन्दिनेकुर्याज्येष्ठायाःपरपूजनमितिस्कांदोक्तेश्चज्येष्ठायोगवशेनयाह्या। नक्षत्रयोगभावेतुपरैव। पूर्वद्युरात्रौनक्ष
त्रयोगेतुपूर्वैव॥ तथाच्छतत्रैव॥ नवमीसंहिताकार्याष्टमीनात्रसंशयः॥ मासिभाद्रपदेशुक्लेपक्षेज्येष्ठर्क्षसंयुता रात्रिर्यस्मि
न्दिनेकुर्याज्येष्ठायाःपरिपूजनमितितत्रैव। यस्मिन्दिनेभवेज्येष्ठामध्याह्नादूर्ध्वमप्यणु। तस्मिन्विष्णुंपूजयेच्चपुनश्चेत्पूर्व
वासरेति। महालक्ष्मीयात्रास्यामेवोक्ताकाशीखंडे। महालक्ष्म्याष्टमीप्राप्यतत्रयाकृतान्हणा। संपूजितेहविधिवत्सयत्नो ३५
सघनमुंचति। व्रतंतस्येतमाख्याय्यचिनकृष्णाष्टमीपर्यंतंपोडशदिनानिप्रसंख्यायांकुर्यादितिशिष्टः अत्रव्रतमुक्तंपुराण
समुच्चये। श्रियोर्चनेभाद्रपदेसिताष्टमीमारभ्यकन्यागतेवसूर्ये॥ समापयेत्तत्रतियोचयावत्पूर्यस्तुपूर्वार्धगतोयुवत्या

इत्वायंनियमः षोडशदिवसैकैस्मत्प्रयोगतद्वितीयादिवर्षेतुनियमः एतच्चार्धरात्रातिक्रमेवर्तिन्यमेष्टम्यांकार्यं। अर्धरात्र
मतिक्रम्यवर्ततेयोत्तरातिथिः तदातस्यांतिथौकार्यंमहालक्ष्मीव्रतंसेदितिचंद्रप्रकाशस्मृत्यंतरात्। अश्विनशुक्लाष्टमी
महाष्टमीरुच्यते। तथाच्छब्रह्मपुराणे। तत्राष्टम्यांसदाकाली दक्षयज्ञविनाशिनी। वाराहीतामहालक्ष्मीयोगिनीकोटिसेविता॥ तत्राश्विनशुक्लपक्षे। अतोत्रपूजनीयासातस्मिन्नरुनिमानवैरिति। इयंचाष्टमीनवमीयुक्तायाह्या। त
थाचदेवीपुराणे। सप्तमीवेधसंयुक्तायेः कृतातुमहाष्टमी। पुत्रदारधनैर्हीनाभ्रमंतीरुक्षिशाचवदिति मदनरत्ने
संग्रहेपि। शारन्महाष्टमीपूज्यानवमीसंयुतासदा। सप्तमीसंयुतानित्यंशोकसंतापकारिणी। अंभसेनसप्तमीयुक्तापूजि
तात्रमहाष्टमी। इंद्रेणनिहतोजंभस्तस्मादानवपुंगवः॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेनसप्तमीसहिताष्टमी। वर्जयित्वाप्रयत्नेन
मुनिभिः शुभकांक्षिभिः सप्तमीकलयायत्रपरतश्चाष्टमीभवेत्। तेनशल्येभिसंपोक्तंपुत्रक्षयकरंपरं। तथा। पुत्रान्हं
तिपशून्हंतिहंतिराष्ट्रंसराजकं। हंतिजातानजातांश्चसप्तमीसहिताष्टमीति। ब्रह्मवैवर्ते शुक्लपक्षेष्टमीचैवशुक्ल

क्ष्चतुर्दश्यौ पूर्वविद्धानकर्तव्याकर्तव्यापरसंयुतारति। वसुरंध्रयोरितियुग्मवचनं अत्रत्रिमुहूर्तव्यापिनीसप्तमीवर्जन
प्रयोजकं तंत्रिमुहूर्त्तैव तथापुराणे सप्तमीशल्पसंयुक्तावर्जनीयासदाष्टमी श्लोकापिसातिथिः पुण्याय
स्यांसूर्योदयोप्यवेदिति श्लोकास्वल्पाकलाकाष्ठादिमात्रापीत्यर्थः इयमेवभौमयुक्तालाभेतुसप्तमीयुतैवकार्या
तत्सराण्यवसप्तम्यापियुताकार्यामूलेनापिविशेषतइत्यादीनिवचनानि नवरात्रात्रौत्रिरात्रायुक्तंदेवीपुराणे
नवरात्रव्रतेशक्तस्त्रिरात्रंचैकरात्रकं व्रतंचरितियोप्यक्तस्तस्मेदास्यामिवांछितमिति केवलाष्टम्यैवासस्तुपुत्रवता
नकार्यः उपवासंमहाष्टम्यांपुत्रवान्नसमाचरेत् तथायथावाप्तात्मावत्तीदेवींप्रपूजयेदितिकालिकापुराणात् मा
र्गशीर्षेशुक्लाष्टम्यांकात्यायनीखंडेकात्यायनीवासनिर्विघ्नतार्थंकालभैरवप्रपूजोक्ता कृत्वाचविधिवत्पूजांमहासंभारविस्तरैः ३५
नरोमार्गासिताष्टम्यां वार्षिकंविघ्नमुत्सृजेदिति तत्रैव तीर्थकालोदकंस्नात्वाशुक्लातर्पणसत्वरः विलोक्यकालपुरा
जानंनिरयादुद्धरात्मनइति उपोषणमप्युक्तमस्यामेवकात्यायनीखंडे मार्गशीर्षासिताष्टम्यांकालभैरवसंनिधौ उपोष्य

जागरंकुर्वन्सर्वपापैःप्रमुच्यते अत्रोपोषणांगतयार्घ्यदानमपिकार्यमितिशिवरहस्यज्ञेयं अत्रोपवासजागरणयोःप्रधा
नयोरहोरात्रसाध्यत्वेनाहोरात्रयुक्ताष्टमीग्राह्या अहोरात्रव्रतंयच्च एकमुक्तितिथौगतं तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत
व्रतंव्रतीतिस्मृतेः यदातु पूर्वदिनेसायाह्नप्रदोषेतुल्यातदापूर्वैव कृद्व्रंतुसर्वेषुकर्तव्यासंमुखीतिथिरिति। अत्र
वैयर्थात् यत्तुकश्चिद्दिनसायाह्नेप्रदोषेतुल्यातदापोषणस्यांगभूतमर्घ्यदानामितिशिवरहस्यात् उपोषणेषुसर्वे
षुकर्तव्यासंपोषणमेवप्रधानंनजागरणमिति। अर्घ्यदानस्योपोषणांगत्वेपिजागरणेतत्वायोगात् यदपिमध्याह्ने
संस्थितेरवावित्यत्रकृष्णतदोयरूपादानवान्मतःश्रीकालभैरवः अविरासीत्ततोकान्भीषयन्नरिवलानपिइतिशि
वरहस्येकालभैरवापिभावात्तद्व्यापिनीग्राह्येतिकश्चित्तदपितुच्छं शिवरहस्येमध्याह्नोक्तंस्नात्वासरंप्रापु
देवालिल्यादिसाधनाइत्यादिनाभूपःकर्मकलापमुक्त्वाभैरवापिसर्वोचोक्तानुपदमेवसूर्योपस्तमुपागादित्यत्रं
तत्रमध्याह्नसायाह्नवाविशेषोवा निश्चेयात् अस्तुवामध्याह्न आविशेषेसंथापितत्कालिकग्राह्यतायांमानाभावः

नद्याविर्भावकालीकियाद्येतिवाक्यमस्तिकिंचित् जन्माष्टम्यादौपूजाख्यकर्मकालत्वेननिर्णीथव्यापिनीग्राह्येऽहनि नज
न्मकालेनवेतिसंक्षेपः माघशुक्लाष्टम्यांभीष्मतर्पणमंत्रः श्राद्धंचोक्तंहेमाद्रौपाद्मे माघमासिसिताष्टम्यांसलिलंभी
ष्मतर्पणं श्राद्धंचेन्नराःकुर्युस्तेस्युःसंततिभागिनेति तर्पणमंत्रस्तुभारते भीष्मःशांतनवोवीरःसत्यवादीजितेंद्रियः
आभिरद्भिरवाप्नोतुपुत्रपौत्रोचितांक्रियां वैयाघ्रपद्यगोत्राय सांकृतप्रवराय च अपुत्रायददाम्येतज्जलंभीष्मायतर्पणं
वसूनामवतारायशंतनोरात्मजायच अर्घ्यंददामिभीष्मायआजन्मब्रह्मचारिणे पाद्यं ब्राह्मणाद्वैश्ययोवर्णादस्तु
भीष्मायनोजलं संवत्सरकृतंतेषांपुण्यंनश्यतिसत्तमइति इदंचजीवत्पितृकेपिकुर्यात् निषेधाप्तिवात् यत्तु स
पितृपितृकस्येषुणाधिकारःकथंचनेतिनिषेधसापित्र्यकर्मपरतयादिक् इत्यष्टमी: अथनवमीसानुपूर्वी. यसु
रंध्रयोरितियुग्मवचनात् ब्रह्मवैवर्तेपि अष्टम्यानवमीविद्धाकर्तव्याफलकांक्षिभिः नकुर्यान्नवमीतादृक्
दशमीयुक्तचंदोन इतिचैत्रशुक्लनवमीरामनवमीसापरविद्धामध्याह्नव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंअगस्त्यसंहितायां

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

चैत्रशुक्लेतुनवमीपुनर्वस्वृक्षयुतायदिसैवमध्याह्नयोगेनमहापुण्यतमाभवेदिति नवमीचाष्टमीविद्धात्याज्यविष्णुपराय
णैः उपोषणंनवम्याचदशम्योपारणाभवेदितिवचनाच्च तत्रैव चैत्रमासेनवम्यांतुजातोरामःस्वयंहरिः पुनर्वस्व
क्षसंयुक्तासातिथिःसर्वकामदा श्रीरामनवमीप्रोक्तकोटिसूर्यग्रहाधिका केवलापिसदापाप्यानवमीत्रयसंयुतात्
तस्मात्सर्वात्मनासर्वैःकार्यंवैनवमीव्रतं उपोषणंजागरणंपित्र्यंतुदित्र्यतर्पणं तस्मिन्दिनेतुकर्तव्यंब्रह्मपाप्तिमभीप्सु
भिः अत्रपूर्वदिनएवमध्याह्नव्यापिनीचेत्पूर्वा तदिनद्वयेतद्व्याप्तावव्याप्तौवैकदेशसमव्याप्तौचनक्षत्रचेत्पूर्वीय
थोत्तरेति अष्टमीविद्धनिषेधादिति तत्रैव पेसुरामनवम्यांतुभुंक्तेमोहाद्विमूढधीः कुंभीपाकेषुघोरेषुपचयंतेना
त्रसंशयः इत्यकरणेपत्यवायश्रुतेर्नित्यंफलश्रुतेश्चकाम्यं नरामनवमीव्रतं यत्तुतत्रुक्लानामेवनित्यमिति तत्रसंको
चेमानाभावात् जन्माष्टमीशिवरात्र्यादिव्रतेपितथापत्तेः अथव्रतपद्धतिः व्रतपूर्वदिनेसायंदंतधावनं व्रतदिनेच
प्रातःसूर्यःसोमोयमः कालःसंध्येभूतान्यदाक्षया पवनोदिक्पतिर्भूमिराकाशंखचरामराः ब्राह्म्यंत्रासनमास्थाय

कल्पध्रुमिहसन्निधिमित्यक्त्वाफलपुष्पाक्षतसहितजलपूर्णताम्रपात्रंगृहीत्वामासाद्युलिख्यपापक्षयकामोवाश्री
रामप्रीत्यर्थेश्रीरामनवमीव्रतमहंकरिष्ये उपोष्यनवमीत्वयेयामेघदृसुराघव तेनप्रीतोभवस्वंमोः संसारात्राहि
मांदेत्यक्त्वापात्रस्थंजलंक्षिपेत् ततः शुक्तितोरौमीरामप्रतिमांकृत्वान्युत्तारणकर्वेकंकपोलौस्पृष्ट्वामूलमंत्रंप्रणवा
दिचतुर्थ्यंतंनामरामायदेवत्वसंख्यायैस्वाहेतिचमंत्रंपठन् प्राणप्रतिष्ठांकुर्यात् ततः कोमलांगंविशालाक्षंइंदुनी
लसमप्रभं दक्षिणांगेदशरथंपुत्रावेक्षणतत्परं दृष्ठतोलक्ष्मणंदेवंसछत्रंकनकप्रभं पार्श्वेभरतशत्रुघ्नौतालवृंत
करावुभौ अग्रेव्यग्रंहनुमंतंरामानुग्रहकांक्षिणामितिध्यात्वाषट्कोणमध्येपूजयेत् श्रीरामप्रतिमासमीपेषट्कोणम
ध्येकौशिल्यांदशरथंचपूजयेत् षट्कोणेषुरांहृदयायनमः शीं शिरसेस्वाहा हूं शिखायैवषट् रैंकवचायहुं रौने
त्रत्रयायैवषट् रः अस्त्रायफट् इतिहृदयादिनिषट् षट्कोणबाह्येअष्टदलकमलदलमूलेहनूमंतंसुग्रीवंभरतंवि
भीषणंलक्ष्मणंमंगदंशत्रुघ्नंजांबवंतंचदलमध्येषुधृतिंजयंतंविजयंसुराष्ट्रंराष्ट्रवर्धनं अकोपंधर्मपालंसुमंत्रंचदला

ग्रेषुइंद्रंअग्नियमंनिर्ऋतिंवरुणंवायुंकुबेरंईशानंचाष्टौलोकपालान् तदग्रेवज्रंशक्तिंदंडंखड्गंपाशंअंकुशंगदांशूलं
चेतितेषामायुधानिचपूजयेत् श्रीरामपूजायामूलमंत्रः वैदिकोवातेत्रवप्रणवादिचतुर्थ्यंतंनमोतंनामवामंत्रः इंद्रोग्नि
श्चयमश्चैवनैर्ऋतोवरुणोनिलः कुबेरईशानोब्रह्मादिक्पालाः स्नापयंतुतेइतिस्नाने रामस्यजननीचासीरामात्मक
मिदंजगत् अतस्त्वांपूजयिष्यामिलोकमातर्नमोस्तुतेति कौशल्यापूजायां ॐनमोदशरथायेतिदशरथपूजायांम
तेरेषांमूलमंत्राः प्रणवादिचतुर्थ्यंतंनमोतंनामानिवा उच्चस्थेषुग्रहेषुपंचकेपुरुषैरासैरोनवम्यांतिथौलग्नेकर्कटकेपु
नर्वसुदिनेमेषगतेपुषणि निर्दग्धुंनिखिलाः पलात्रासमिधोमुध्यादयोध्यारणेराविर्भूतमभूत्पूर्वंविश्वयंयत्किंचिदेकं
महोतिमध्याद्भजन्मभावनावाच्यादिवदनंचततः पुष्पांजलिपूर्वंफलपुष्पांबुसंपूर्णंगृहीत्वारोरवभुजमंत्रशोकरलकु
रुमैर्युक्तंचतुलसिदलैः दशाननवधार्थायधर्मसंस्थापनायच दानवानांविनाशायदेवानांनिधनायच परित्राणाय
साधूनांजातोरामस्त्वयंहरिः गृह्णार्घ्यंमयादत्तंश्रीलक्ष्मिः सहितोममेतिमंत्रेणार्घ्यंदद्यात् पुष्पांजलिंपुनर्दत्वाया

मेयामेत्यतंद्रितः पूजयेद्विधिवद्कृत्वादिवारात्रिंनयेद्बुधइति ततस्तोत्रपाठपुराणश्रवणादिभिःरात्रौजागरणंकृत्वा
द्वितीयदिनेप्रातःकालिकंनित्यंकृत्वापूर्ववद्देवश्रीरामंपरिस्त्वादिदेवताश्चसंपूज्यविप्रान्संभोज्यश्रीरामोमेप्रीयता मि
तिवाच्यःसुवर्णधेनुवस्त्रादिदत्वाक्षतिमासुद्वास्यदिग्वायदत्वापारणंकृत्वाव्रतंसमापयेत् आश्विनशुक्लनवमीमारभ्य
नवमीरुच्यते तदुक्तंपतापमार्तंडेलैंगे दुर्गापूजासुनवमीमूलानक्षत्रयान्विता महतिकीर्तितातस्यांदुर्गोमहिषम
र्दिनीमिति पूजयेदितिशेषः तत्रपूर्वविधायाद्ययुग्मवचनात् द्वेदृश्युन्नेपि श्रावणीदुर्गनवमीदुर्वाचैवकृताश्वनी
पूर्वविद्धापकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेदिनमिति अस्यामेवदुर्गापूजनहोमबलिदानादिकार्यमितिराजमार्तंडे नवम्यांचजपं
होमंसमाप्यविधिवद्बलिमितिबल्लवेवर्तेपि अत्रापराह्णिकेकालेबलिदानंपठ्यतेदत्तामीवजयेत्तत्रनात्रकार्याविचा
रणेति नवम्यामुपक्रम्यनवम्यामेवसमापयेत् गौडनिबंधेप्येवं कोचिदष्टम्यामारभ्यनवम्यांसमापयंति तत्रमूलं
शिष्टाचारएव अत्रउमरतंत्रेविशेषः सायंसंसर्पिषायुक्तंतिलैःशुक्लैर्विमिश्रितं होमयेद्विधिवद्वह्न्यादशांशेनतत्पो

तम रुद्राध्यायेयथाहोममंत्रेणाननसाधयेत् रुद्रयामेऽपि प्रधानद्रव्यमुद्दिष्टंपायसान्नंतिलास्तथा किंशुकैःसर्षपैः
पूगैर्लाजैर्दूर्वांकुरैरापि येवैर्वाश्रीःफलैर्दिव्यैर्नानाविधफलैरपि रक्तचंदनखंडैश्चगुग्गुलैश्चमनोहरैः प्रतिश्लोकंच
जुहुयात्सर्वद्रव्याणिक्रममादिति यत्तुकेचिदष्टम्यांजागरंकुर्यान्नवम्यांघातयेत्तथा दशम्यांचविसर्गःस्याद्विषेकश्च
माधवइतिरुद्रयामलात् नवम्यांचविशालाक्षकार्याहोमादिकार्याःक्रियाः पारणंचप्रकुर्वीत देवीपूजनपूर्वकं दशम्यो
मिश्रितायत्रपारणेनवमीक्षयेत् सर्वजन्मकृतंपुण्यंतत्क्षणादेवनश्यति तथा योमोहात्पारणंकुर्यादशमेदिवसेविभो
नवम्यांपारितादेविकुलद्वयंविनश्यति नदशम्यांपारितादेविकुलनाशंकरोतिवै तस्मात्तुपारणंकुर्यान्नवम्यांवसुधा
धिपेतिदेविपुराणादश्च नवम्यामेवनवरात्रपारणमित्याहु तन्न येवंचविंध्यवासिन्यांनवरात्रोपवासतः एकभक्तेन
नक्तेनस्वयाक्तायाचितेनच अथवायाचनक्तैश्चनवरात्रंसमापयेदितिभविष्यादिक्तोक्तिरुपवासादिषु विहितस्यनवतीथ्या
धिकरणकत्वस्यबाधप्रसक्तेः अस्मिन्वाक्यैकवाक्यत्वादिग्वदसमभिव्याहारेणनवरात्रंसमापयेदितिनामधेयांतरसत्वा

ञनवतिथिरूपगुणाविधिरेवयुक्तोनवरात्रोपवासइतिनामधेयं नवमीपारणपारणविधायकानिदशमीनिषेधकानि
चपूर्वोक्तानिवचांसितुमहानिबंधादिष्टदर्शनाशायोनिर्मूल्यान्येव समूलत्वेपितेषांपूर्वेद्युरष्टमीविद्धत्वेननवमीयु
क्तउपवासेजातेपरेद्युश्चावद्भिरष्टकिंचिन्नवमीसत्वेनवम्येतः पारणविधायकत्वं नतुप्रोषोपवासवाधकत्वं एवंच
सर्वेषामुपवासानांप्रातरेवहिपारणंइतिवचोविगतावद्भिरष्टनवम्यंतः पारणस्योपोष्यतिथ्यंतपारणविधिनाबाधित
स्यप्रतिप्रश्नाविधित्वेनैषांलाघवांश्रन्यथाप्राप्तविधितयागौरवं अतश्चदशम्यांपारणंनकुर्यामित्येतेषां अनुवा
दकत्वेमेवननिषेधकत्वंविस्तरश्चात्रतातात्चरणहृतदैवनिर्णयेबोध्यः पारणंतुसूतकेपिकार्यंतदुक्तंरुद्रयामले सूत ५
केपारणंकुर्यान्नवम्यांहोमपूर्वकं एवंस्त्रीभिर्विशेषोदर्शनमध्येपिकार्यं तदाहसएवतः प्रारब्धदीर्घतपसांनारीणां ३९
यद्रजोभवेत् नतत्रापिविरोधस्याद्उपरोधः कदाचन एतच्चसधवापरंज्ञेयं विधवायस्तुत्रिरात्रमध्येभोजननिषे
धादितिकेचित् तन्न निषेधस्यरागप्राप्तभोजगोचरत्वेनवैधव्यपारणयोगात् वस्तुतस्तु रजस्वलायास्त्रिरात्र

मध्येभोजननिषेधएवस्वपुष्पायमानइतिदिक् इतिनवमीनिर्णयः अथदशमी सातुहस्तापूर्वाशुक्लोत्तराग्राह्या
तदाहमाधवः हस्तोपूर्वोत्तराशुक्लादशम्येवंव्यवस्थितेति उपवासेतुसर्वोपिसर्वमतेपूर्वविद्धैव संपूर्णादशमीकार्यापिया
पूर्वयाथा युक्तानदूषितायस्मादितिसासर्वतोमुत्तंगिरसमतेः अयंचविकल्पोव्यवस्थितः शुक्लपक्षेतिथिग्राह्यायस्मा
मत्स्यादित्तोरविः हस्तपक्षेतिथियाह्यायस्यामस्तमितोरविरितिवचोत्तरात् माधवोप्येवं यत्तुहेमाद्रिर्दिनद्वयेकर्मका
लव्याप्त्यभावेरिक्तेकाविकल्पइत्याह तन्न शास्त्रेतावित्रपक्षोसंभवेरिक्तत्वायोगात् नागविद्धातुयापक्षी त्रिवसि
द्धाचसप्तमीदशम्येवएकादशीविद्धानोपोष्यासाकथंचनेति त्रिवरहस्येतु यत्तुप्रतापमार्तंडस्कंदे दशमीचैवकोप
सदुर्गेद्विजसत्तमेति दत्तदप्युपवासपरं ज्येष्ठशुक्लदशमीदशहरा ज्येष्ठमासिसितपक्षेदशमीहस्तसंयुता हरते
दशपापानितस्मादशहरास्मृता तस्यांस्नानंप्रकुर्वीतदानंचैवविशेषतइतिहेमाद्रौब्राह्मोक्तेः दशपापानिचाहमनुः
पारुष्यमनृतंचैवपैशून्यंचापिसर्वशः असंबद्धप्रलापश्चवाङ्मयंस्याच्चतुर्विधं अदत्तानामुपादानंहिंसाचैवविधा

नतः परदारोपसेवाचकायिकंत्रिविधंस्मृतं ॥ परद्रव्येष्वभिध्यानंमनसानिष्टचिंतनं वितथाभिनयेनाश्च त्रिविधंकर्ममा
नसमितिस्कांदेपि ज्येष्ठमासिसितेपक्षेदशम्यांबुधहस्तयोः गरानंदव्यतिपातकन्याचंद्रेदृषरवौ ॥ दशयोगेनरस्ना
त्वासर्वपापैः प्रमुच्यतइतिपंचयोगविन्नेषवशात्पूर्वापरायाह्या काशीखंडे दशाश्वमेधिकेस्नात्वामुच्यतेसर्वपाप
कैः लिंगदशाश्वमेधेशदृष्ट्वादशहरातिथौ दशजन्मार्जितपापैः स्यज्यतेनात्रसंशयः स्कांदे यांकांचित्सारितंपा
प्यदद्याद्धांतिलोदकं मुच्यतेदशभिःपापैः समहापातकोपमैः यदाज्येष्ठमलमासोभवतितदामलमासएक
कार्ये दशहरासुनाक्षत्रंचतुर्थ्यांपियुगादिषु उपाकर्ममहापध्याह्येतदुक्तंदृषादितहेमाद्रौकृष्णशृंगोक्तेः आश्वि
नशुक्लदशमीविनयादशमी स्मृच्येत सानक्षत्रोदयव्यापिनीग्राह्या तदुक्तंरत्नकोशे ईषत्संध्यामतिक्रांतः ४०
किंचिदुद्गिन्नतारकाः विजयोनामकालोयंसर्वकार्यार्थसाधकेति चिंतामणावपि आश्विनस्यसितेपक्षेद
शम्यांतारकोदये सकालोविजयोज्ञेयः सर्वकामार्थसिद्धये इत्युक्तेश्चास्तोदयौ विद्धा यापूर्णानवमीयुक्ता

तस्यांपूजापराजिता क्षेमार्थंविजयार्थंचपूर्वोक्तविधिनानरैः नवमीद्योपयुक्तायांदशम्यामपराजिता ददातिविजयंदेविपूजि
तांजयवर्धिनी एकादश्यांनकुर्वीतपूजनंचापराजितेति स्कांदोक्तं तत्रैव दशमीयःसमुल्लंघ्यप्रस्थानंकुरुतेनरः तस्ये
संवत्सरंराज्येनकापिविजयोभवेदिति दिनद्वयेतारकोदयकालाप्तावपरह्णे एकादशीमुहूर्त्तेयात्राकार्याऽश्वि
नस्यसितेपक्षेसर्वराशिषु सायंकालेशुभायात्रादिवाविजयलक्षणे एकादशीमुहूर्त्तोयोविजयःपरिकीर्तितः तस्मि
त्सर्वैर्विधातव्यायात्राविजयकांक्षिणेतिभगवतोक्तेः पूर्वदिनेएकादशमुहूर्त्तव्याप्तभावेपिश्रवणायोगश्चेत्तदैवयात्रा
उदयेदशमीकिंचित्संपूर्णैकादशीयदि श्रवणर्क्षंयदाकालेसातिथिर्विजयाभवेत् इतिमदनरत्नोक्तेः श्रवणर्क्षे
तुपूर्णायांकाकुत्स्थःप्रस्थितोयतः उल्लघयेयुःसीमानंताद्दिनर्क्षंततोनराइतिभविष्योक्तश्च अत्रहस्तंभविष्ये
सामिसलक्षणोपेतांईशानायांप्रतिष्ठितां संप्रार्थ्यतांचसंपूज्यक्षीणानीसुमुखोभवेत् रामीरामयतेपापंश्रा
मीलोहितपंडक धारयच्यर्जुनास्त्रीणारामसंवाददायिनि करिष्यमाणयात्रायांयथाकालंसुखंमम तत्रनिर्वि

घ्रकत्रीलंभवश्रीरामभूजिते यहीत्वासाक्षतामाङ्गिरामीमूलगतामतं दितवादित्रनिर्घोषैरानयेत्स्वगृहंप्रति। ततो
भूषणवस्त्रादिधारयेत्स्वजनैःसहेतिदिक्। इतिदर्शनिर्णयः अथैकादशीतत्रोपवासोनित्यकाम्यश्च तत्राधम
रुसनत्कुमारः नकरोतिस्त्रियोमूढ एकादश्यामुपोषणं सनरोनरकंयातिरौरवंतमसावृतमितिगारुडे उपोष्यका
दशीनित्यंपक्षयोरुभयोरपीतिकाम्यस्तुकौर्मेयदाछेद्विसुसायुज्यंश्रीयंसंततिमात्मनः एकादश्यांनभुंजीतपक्ष
योरुभयोरपीति अष्टवर्षाधिकस्यापनयनोत्तरत्वस्योपलक्षणं। अपिवावेदतुल्यत्वादुपायेनवर्त्तेरन्नितिपक्षे
स्थापितत्वात् एतच्चगृहस्थव्यतिरिक्तपरंतदुक्तंकौर्म्मे। एकादश्यांनभुंजीतपक्षयोरुभयोरपि वानस्पत्यस्य
धर्मोयंशुक्लमवसदाग्ह्णी। भविष्येपि। एकादश्यांनभुंजीतपक्षयोरुभयोरपि ब्रह्मचारीनचारीचशुक्लमवसदा
ग्ह्णीति नारीविधवा ब्रह्मचारीसाहचर्यात् सधवायास्तुपक्षद्वयेपिनिषेधः पत्योजीवतियानारीउपोष्यव्रतचारिणी
आयुष्यंहरतेभर्तुःसानारीनरकंव्रजेदितिविष्णूक्तः नास्तिस्त्रीणांपृथक्यज्ञोनव्रतंनापुपोषणं पतिंशुश्रूषतेयातु

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

तनस्वर्गंमहीयतइतिमन्वृक्तेः तथा यदेवपोष्यंचपित्रादिकेप्यादृतोभ्यर्चनसत्क्रियांच। तस्ययद्दृसाफलनान्यचिंता
नारीपुंश्चलीभर्तुःशुश्रूषयैवेति भर्त्ताज्ञेयातुसाधवायास्त्वप्यधिकारोस्त्येव भार्यापत्यूर्मतेनेवव्रतादीनांचरेत्संदृतिकाल्पा
यनोक्तेः चातुर्मास्यांतर्गतातुरुक्लापिगृहीणोपोष्या शयनीबोधिनीमध्येयारुक्लैकादशीभवेत्। सैवोपोष्यागृहस्थनना
न्यारुक्लाकदाचनेतिपाद्मात्। एतच्चापुत्रगृहीविषयं पुत्रवतस्त्वत्रापिनिषेधः संक्रांत्यामुपवासंचरुक्लैकादशीवावा
सरे। चंद्रसूर्यग्रहेचैवनकुर्यात्पुत्रवान्यतीतिनारदोक्तेः आदित्यहनिसंक्रांतौव्यतीपातेचंद्रसूर्ययोः पारणंचोपवासं
चनकुर्यात्पुत्रवान्यती। तत्पयुक्तोपवासस्यनिषेधोयमुदाहृतः पयुक्तांतर्युक्तस्य। नविधिर्ननिषेधनमितिजैमिनिस्मृते
स्मृत्यंतरेपि विधवायावनस्थस्ययतेश्चैकादशीयुयोः। उपवासोगृहस्थस्यशुक्लायामेनपुत्रिणइतिहेमाद्रिरप्येवं का
म्यायांरुक्लापवादमाहनारदः। पुत्रवांश्चसभार्योश्चबंधुयुक्तस्तथैवच। उभयोःपक्षयोःकाम्यव्रतंकुर्यात्तुवैष्णवमि
ति वैष्णवैस्तुरुक्लाप्युपोष्यासरुसर्व। नित्यंभक्तिसमायुक्तैर्नरोविष्णुपरायणैः। पक्षेपक्षेचकर्तव्यंएकादश्यामुपोषणं॥

सपुत्रश्चसभार्यश्चसजनोभक्तिसंयुतः॥ एकादश्यामुपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि॥ तत्रैकादशीद्वेधा॥ शुद्धादशमीविद्धाच
त्राद्यागरुडेउदयात्प्राक्यदाविप्रमुहूर्तद्वयसंयुता॥ संपूर्णैकादशीज्ञेयातत्रैवोपवसेद्बुधः॥ वैष्णवीगृहस्थः॥ स्मार्त
विषयेतुतत्रैवः॥ आदित्योदयवेलायामारभ्यषष्टिनाडिका॥ संपूर्णैकादशीनामकार्योधर्मफलेप्सुभीरिति॥ दशमीविद्धापि द्वे
धा॥ अरुणोदयेसूर्योदयेच॥ दशमीसत्वेन॥ तत्राद्याभविष्यपुराणे॥ अरुणोदयवेलेतुदशमीयदिदृश्यते॥ साविद्धैकादशीतत्रपापमूलेउपोषणं॥ अरुणोदयवेलायांदशमागंधोप्सवेद्यदि॥ दुष्टंतत्तुप्रयत्नेनवर्जनीयानराधिप॥ दशा
दशमी॥ दशमीलेशसंयुक्तायदिस्यादरुणोदये॥ नैवोपाष्यंवैष्णवेनतद्दिनैकादशीव्रतं॥ इत्यादिभिर्वाक्यैरुरुणोद
येदशमीसत्वेएकादशीविद्धा॥ यद्यपिसौरधर्मेषु॥ आदित्योदयवेलायांपाञ्चमुहूर्तद्वयान्विता॥ सैकादशीतुसंपूर्णाविद्धा
न्यापरिकीर्तितेति॥ तदपिअरुणोदयवेलायांदशमीसत्वेएकादश्याविद्धत्वपरंमुहूर्तस्यारुणोदयपरमाणेत्वात्
अतएवेहमाद्रोस्मृतिः॥ निशीथांतेतुयामार्द्धेदेववादित्रवादने॥ सारस्वतानध्ययनेचारुणोदयउच्यतेति॥ यामा

र्धमपिमुहूर्तद्वयमेव॥ यत्तुउदयात्प्राक्चतस्रनाडिकाअरुणोदयइति॥ तदपिद्वात्रिंशद्घटिकारात्रिमानपक्षेमुहूर्त
द्वयस्यतत्परिमाणत्वादुक्तमितितातचरणाः॥ यदपिब्रह्मवर्तीयं॥ चतस्रोघटिकाःप्रातररुणोदयनिश्चितः॥ चतुष्टयविभागो
त्रेवेधादीनांकिलोदितः॥ अरुणोदयवेधास्यात्सार्धंतुघटिकात्रयं॥ अतिद्व्योद्विघटिकःपक्षालंदर्शनाद्वेधः॥ महावेधोपित
त्रैवदृश्यतेकोर्नदृश्यते॥ तुरीयस्तत्रविहितोयोगःसूर्योदयेसतीसरुणोदयवेधातिवेधमहावेधयोगसंज्ञाकरणमर्वाक्
दोषातिशयार्थंसार्धंतुघटिकात्रयंचतस्रोघटिकाइत्यप्यनुगतव्यवहारार्थंतावत्परिमाणस्यापिमुहूर्तद्वयस्यरात्रिमान
वशेनकदाचित्संभवान्मुहूर्तद्वयारुणोदयपरमेव॥ यत्तुब्रह्मवैवर्तेपि॥ अर्धरात्रंतुकेषांचिद्दृश्यतेवेधइष्यते॥ कपालवेध
मित्याकुराचार्योयेहरिप्रियामितितत्कैमुतकरीत्यारुणोदयवेधनिंदार्थमितिमाधवः॥ यदपिनागः॥ द्वादशनाडिभिर्दिव्यंचदश
भिस्तथा॥ भूतोष्टादशनाडीभिर्दृष्टंयत्युत्तरंतिथिमितिस्कांदोतद्ध्रुवस्योक्तानिगमे॥ सर्वप्रकारवेधोयोमुपवासस्यदूष
कः॥ सार्धसप्तमुहूर्तस्तुयोगोयंबाधतेव्रतमितिव्रतमुपवासमिन्नमितिमाधवः॥ तत्रारुणोदयवेधोवैष्णवविषयः॥ तदा

क्येवैष्णवव्रतदृगात्। परित्रयात्सूर्योदयवेधोवैष्णवभिन्नपरः। तएवस्मार्तपदेनव्यवक्रियंतेग्रंथेषु। वैष्णवलक्षणंतुगोवि
र्णवेगारुडे। वेखानसाद्यागमोक्तदीक्षांप्राप्तोवैष्णवः। माधवीयस्कांदेपि। परमापदमापन्नोहर्षवासमुपस्थिते। नैका
दश्यांजेत्सोययस्यदीक्षास्तुवैष्णवी। अन्यत्र। विष्णर्पितास्विलाचारः सहिवैष्णवउच्यते। भविष्येपि। यथाशुक्लातथाकृ
ष्णातथाकृष्णातथोत्तरा। तुल्येतेमन्यतेयस्तुसववैष्णवउच्यते। तत्रशुक्लैकादशीचतुर्दशी। अधिकादशिका। उभया धिकाउभ
याधिकाचेति। एवंविद्धापिशुद्धायामेकादश्यामाधिक्येदृश्यमः। संपूर्णेकादशीयत्रप्रभातेपुनरेवसा। लुप्यतेद्वादशी तत्रउप
वासःकथंभवेत्। उपोष्यद्वादशीतिथीतत्रविष्णुप्रीणनतत्परैरिति। विष्णुप्रीणनपरावैष्णवाः। नादितस्मार्तान्प्रतिस्कांदे। प्रथमे
हनिसंपूर्णव्याप्याहोरात्रसंयुता। द्वादशीतुतथातद्वदृश्यतेपुनरेवच। पूर्वाकार्याग्रहस्थैश्चयतिभिश्चोत्तराविभोरिति
एतच्चपरेयुर्द्वादश्यभावविषयं। पुनःप्रभातसमयेघटिकैकायदाभवेत्। तत्रोपवासोविहितोवनस्थयतिभिस्तथा। वि ४३
धवायाश्चयतेश्चैवपरतोद्वादशीनचेदिति। शुद्धायांद्वादशीमात्राधिक्येतुनारदः। नचेदेकादशीविद्धौद्वादशीपरतस्थिता

उपोष्यैकादशीतत्रयदिच्छेत्परमंपरमिति विद्धोद्वादश्यां। उभयाधिक्येतुशुद्धाविद्धाचसर्वैः परैवकार्या। संपूर्णेकादशी
तत्रप्रभातेपुनरेवसा। सर्वैरेवोत्तराकार्यापरतोद्वादशीयदि गारुडात्। यत्तुहेमाद्रौपाद्मे। विद्धाप्यविद्धाविज्ञेयापरतोद्व
दशीनचेत्। अधिकापिचविद्धास्यात्परतोद्वादशीयदीति। तदप्युभयदृष्टौज्ञेयंत्रानुभयाधिक्योलसंदेहएवाधिक्येतुपरेचेत्।
एकादशीमात्राधिक्येतुपरेद्युमुपवासः। तदाहव्यासः। एकादशीयदाल्पत्वापरतोद्वादशीभवेत्। उपोष्याद्वादशीतत्रयदी
छेत्परमांगतिमितिमाधवः। तन्न। लोपपदस्यसूर्योदयास्पर्शाख्यत्वेमपसिद्धासूर्योदयगतदशमीविद्धायामेतद्वचनप्र
वृत्तेः। अतोनिर्दशशुद्धान्यूनाधिकद्वादशिकायामुत्तरदिनउपवासविधायकंयदपिकैश्चिदुक्तमिति। तदेतत्परतोयोजितं
तच्चिंत्यं। अकारश्लिष्यमानाभावात्। दिनक्षयेतुपूर्ववद्गृहस्थैर्नोपवासःकार्यः तदाहपितामहः। एकादश्यांदिनक्षयेउप
वासंकरोतियः। तस्यपुत्राविनश्यंतिमघायांपिंडदायथेति। दिनक्षयस्तुपाद्मे। द्वौतिथ्यंतेविकल्पोयस्मिन्तस्यादिनक्षय
इति। दिनक्षयेन्यउपवासनिषेधः सनिराहारःस्यात्। तथाचवायवीये। उपवासनिषेधेतुभक्ष्यंकिंचित्प्रकल्पयेत।

नदुष्यत्युपवासेनउपवासफलंलभेत् नक्तंहविष्यान्नमनोरनेवाफलतिलाक्षीरमथांबुचाज्यंपाने यत्यंचगव्यंयदिवापिवायुः
प्रभास्तमत्रोक्तमुत्तरंचेति व्रतविद्रोषसमन्वितेरे दशम्यांहिमहीपालत्रिदिनंपरिवर्जयेत् गंधतांबूलपुष्पास्त्रीसंभोगं
महाद्यशाइति स्त्रीसंभोगनिषेधस्तुऋतुकालादन्यत्रेत्याह्निकांतेउक्तंस्कांदे कांस्यंमांसमसूरांश्चक्षौद्रंचान्नप्रभाषणं
पुनर्भोजनमत्यादंदशम्यांपरिवर्जयेत् कौर्मे कांस्यंमांसंमसूरांश्चचणकान्कोद्रवांस्तथा शाकंमधुपरान्नंचत्यजेदु
पवासंस्त्रियं माद्ये कांस्यंमांसंसुरांक्षौद्रं तैलंवितथभाषणं व्यायामंचपवासंचदिवास्वापंचमैथुनं तिलपिलपिष्टंम
सूरंचदशम्यादिपुवर्जयेत् दशमींप्रलुलनारदीये अक्षारलवणाःसर्वेहविष्यान्ननिषेविणः। अवनीतलशयनाःस्त्रियासं
गविवर्जिताः अन्यत्रापि दशम्यामेकभुक्तंतुकुर्वीतनियतेंद्रियः रात्रिंनयेज्जतःपश्चात्प्रातःस्नात्वासमाहितउपवासं
तुसंकल्प्यमंत्रपूतंजलंपिबेत् दशम्यामेकभक्तंकाम्येकादशीपरं सायंमध्यंतयोरह्नोः सायंप्रातःमध्यमेउपवासफल
प्रसूर्जल्पाद्भक्तंतुष्टयं. अथनित्योपवासीचेत्सायंप्रातर्भुजिक्रियां वर्जयेन्मूलिवान्निप्रः संप्राप्तेहरिवासरे॥ विष्णुः

दशम्यामेकभक्तंसुमांसमैथुनवर्जितः एकादश्युपवसेत्पक्षयोरुभयोरपि देवतास्तस्यतुष्यंतिकामितंतस्यसिध्यतीति
देवोक्तेश्च अन्येपिदिनत्रयनीयमादित्यव्रतेनावश्यकः ब्रह्मवैवर्ते इतिविज्ञायकुर्वीतावश्यमेकादशीव्रतं विशे
षनियमाशक्तौहरात्रंमुक्तिवर्जितमिति कात्यायनेपि शक्तिर्मास्तिपुनःकुर्यान्नियमन्नविशेषणमितिब्रह्मवैवर्ते पाद्मे
हरिदिनेसम्यक्विधायमंनिमि दशम्यांउपवासस्य प्रकुर्यैवैष्णवंव्रतं देवरुः गृहीत्वौडुंबरंपात्रंवारिपूर्णंमुदङ्मुखः
उपवासंतुगृह्णीयाद्यथासंकल्पयेद्बुधः औडुंबरंताम्रमयं यथासंकल्पयेत्यथाकामंफलंमुक्तिरित्यर्थः वाराहे
इत्युक्त्वार्यततोविद्वान्पुष्पांजलिमथार्पयेत् एकत्रार्यसंकल्पयेदित्यर्थः कात्यायनः अष्टाक्षरेणमंत्रेणत्रिर्जप्तेना
भिमंत्रितं उपवासफलंप्राप्तः पिबेत्पात्रगतंजलं नारदीये दशम्यांसंगदोषेणअर्धरात्रात्परेणतु वर्जयेच्चतुरोयामान्
संकल्पार्चनयास्तया। विद्धोपवासेन्यस्तुदिनंस्वक्षासमाहितः रात्रौसंपूजयेद्विष्णुंसंकल्पंचततश्चरेत् पूजापकार
श्चब्राह्मे एकादश्यामुपक्षेनिराहारसमाहितः नानापुष्पैर्मुनिश्रेष्ठ विचित्रंमंडपंशुभं कृत्वातिशोभनःस्नात्वासम्य

विधानेनसोपवासोजितेंद्रियः संपूज्यविधिवद्विष्णुंपद्मयासुसमाहितः पुष्पैर्गंधैश्चधूपेदीपैर्नैवेद्यकैःपरैः उपचारैर्बहुविधैर्नृपहोमैःप्रदक्षिणैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यमनोहरैः दंडवत्प्रणिपातैश्चजपैर्वेदस्तथोत्तमैः एवंसंपूज्यविधिवत् रात्रौकृत्वाप्रजागरं यातिविष्णोः परंस्थानं नरोनास्त्यत्रसंशयः विशेषाद्द्वादश्यांतेन पंचाप्तेनसंपाप्य एकादश्यांजनार्दनं द्वादश्यांपयसास्नाप्यहरिसारूप्यमश्नुते सूतकादौतुवाराहे सूतकेचनस्नात्वाप्रणम्यमनसाहरिं एकादश्यांन भुंजीतव्रतमेवंनलुप्यते मृतकेपिनभुंजीतएकादश्यांसदानरइति स्त्रीणांरजोदर्शनेत्वाद्माधवीये ऋष्यशृंगः संप्रष्टुंपिरजसीनत्वाद्यंद्वादश्यांव्रतंइति एकादश्यांश्राद्धप्राप्तौस्मृमाधवीयेसएव उपवासोयदानित्यः श्राद्धंनैमित्तिकंयदि उपवासंतदाकुर्यादाघ्रायपितृसेवितमिति उपवासासामर्थ्येत्वाद्माधवीयेमार्कंडेयः एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचितेन च उपवासेनदानेननिर्द्वादश्यांफलंभवेत् व्रताकरणेप्रायश्चित्तं स्मृत्यंतरे अर्कपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्टमीदिवा एकदक्षुपामश्चेरात्रंशुक्लाचांद्रायणंचरेदिति ज्येष्ठेशुक्लैकादश्यांनिर्जला ज्येष्ठमासिन्नपक्षेछयाशुक्लैकादशीमवेत् ४५

निर्जलंसमुपोष्यायजलकुंभान्सदक्षिणान् प्रदायविप्रमुख्येभ्योमादत्तविष्णुसंनिधाविति स्कांदोक्तः आषाढशुक्लैकादश्यां विष्णुशयनंव्रते एकादश्यांतुशुक्लायांआषाढेभक्तवान्हरिः भुजंगशयनेनेतेक्षीरार्णवजलेसदा स्थापविधिर्मविष्ये म हापूजांततःकुर्यादेवदेवस्यचक्रिणः जातिकुसुममालातिर्मंत्रेणानेनपूजयेत् सुप्तेत्वइजगंनाथजगत्सुप्तंभवेदिदं विबुद्धेत्वयिबुद्धंतप्रसन्नोमेसदाच्युतेति अत्रचातुर्मास्यव्रतारंभउक्तोमहाभारते आषाढ्यंतुसितेपक्षे एकादश्यामुपोषितः चातुर्मास्यव्रतंकुर्याद्यत्किंचिन्नियतेनरइति व्रतानिचातुर्मास्यप्रकरणेवक्ष्यंध्यानरोमत्स्याचातुर्मास्यव्रतक्रियामिति व्रतग्रहणप्रकारोमत्स्यविष्णुधर्मे विज्ञापनायतोविष्णोः कृतांजलिपुटस्तथा चतुरोवार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनाविधिं इमंकरिष्यानियमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत इदंव्रतंमयादेवगृहीतंपुरतस्तव निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादात्तवकेशव गतेस्मिन्च्युतेदेवपंचत्वंयदिमेभवेत् तदाभवतुसंपूर्णंत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति गार्ग्यः निद्रांपवंनमोक्षंचशुक्रश्चैवनवांतिये रवंउत्थापयेच्चातुर्मास्यव्रतंविधोनरइति एतद्द्वितीयारंभे प्रथमारंभेतुनभवतीतिकश्चित् ततश्चयंव्यवस्थोयंमा

ग्विधानेनसोपवासोजितेंद्रियः संपूज्यविधिवद्विष्णुंस्नड्भ्यासुसमाहितः पुष्पैर्गंधैश्चधूपेदीपैर्नैवेद्यकैःपरैः उपचारैर्बकुवि
धैर्नृपहोमैःप्रदक्षिणैः स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्गीतवाद्यमनोहरैः दंडवत्प्रणिपातैश्चजपैर्वेदस्तथोत्तमैः एवंसंपूज्यविधिवत्
रात्रौकृत्वाप्रजागरं यातिविष्णोः परंस्थानं नरोनास्त्यत्रसंशयः विशेषाद्द्वादशीदिने पंचामृतेनसंस्नाप्य एकादश्यांजना
र्दनं द्वादश्यांपयसास्नाप्यहरिसारूप्यमश्नुते सूतकादौतुवारोहे सूतकेचनरस्नात्वाप्रणम्यमनसाहरिं एकादश्यांन
भुंजीतव्रतमेवंनलुप्यते मृतकेपिनभुंजीतएकादश्यांसदानरइति स्त्रीणांरजोदर्शनेत्वाहुर्माधवीये ऋष्यशृंगः संप्रष्ट
स्तुपिरजसीनस्यान्मंद्वादशीव्रतंइति एकादश्यांश्राद्धप्राप्तौस्त्रीरुमाधवीयेसएव उपवासोयदानित्यः श्राद्धंनैमित्तिकंयदि
उपवासंतदाकुर्यादाघ्रायापित्रसेवितमिति उपवासासामर्थ्येत्वाहुर्माधवीयेमार्कंडेयः एकभक्तेननक्तेनतथैवायाचिते ४५
नच उपवासेनदानेननिर्द्वादशीकोपवेत् व्रताकरणेप्रायश्चित्तं स्मृत्यंतरे अर्कपर्वद्वयेरात्रौचतुर्दश्यष्टमीदिवा एक
दश्यामहोरात्रंभुक्त्वाचांद्रायणंचरेदिति ज्येष्ठेशुक्लैकादशीनिर्जला ज्येष्ठमासिनृपश्रेष्ठयाशुक्लैकादशीभवेत्

निर्जलंसमुपोष्यायतत्रकुंभान्सदार्करान् प्रदायविप्रमुख्येभ्यांमादेत्तविष्णुसंनिधाविति स्कांदोक्तः आषाढशुक्लैकादश्यां
विष्णुशयनंव्रजेत् एकादश्यांतुशुक्लायांआषाढेभक्त्वान्हरिः भुजंगशयनेनेतेक्षीरार्णवजलेसदा स्थापविधिस्तविष्णे म
हापूजांततःकुर्यादेवदेवस्यचक्रिणः जातिकुसुममालातिर्मंत्रेणानेनपूजयेत् सुप्तेत्वज्जगन्नाथजगत्सुप्तंभवेदिदं वि
बुद्धेत्वयिबुद्धंतप्रसन्नोमेसदाच्युतेति अत्रचातुर्मास्यव्रतारंभउक्तोमहाभारते आषाढ्यंतुसितेपक्षे एकादश्यामुपोषितः चा
तुर्मास्यव्रतंकुर्याद्यत्किंचिन्नियतेनरइति व्रतानिचातुर्मास्यप्रकरणेवक्ष्यंध्यवानरोमत्स्याचातुर्मास्यव्रतक्रियामिति व्रत
ग्रहणप्रकारोमाधवीये विष्णोपतायतोविष्णोः कृतांजलिपुटस्तथा चतुरोवार्षिकान्मासान्देवस्योत्थापनाविधि इमंम
त्रंसमुच्चार्यनियमंनिर्विघ्नंकुरुमेच्युत इदंव्रतंमयादेवकृतंपूर्वतवाग्रतः निर्विघ्नंसिद्धिमायातुप्रसादात्तवकेशव गृहीतेस्मि
न्व्रतेत्वेवंपंचत्वंयदिमेभवेत् तदाप्यवतुसंपूर्णंत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति गार्ग्यः निद्रोषवंनमोद्यंचशुक्लपक्षेनवातिये।
रवंउक्त्वाचिंतयेच्चातुर्मास्यव्रतंविधीनरइति एतद्द्वितीयारंभे प्रथमारंभेतुनभवतीतिकश्चित् ततश्चयंव्यवस्थोयंमा

नाशनात्। यद्यपिहेमाद्रौचातुर्मास्यव्रतप्रकरणेभविष्ये असंक्रांतेतथामासेदेवपित्र्यंचकर्मणि। मलमासमसौचंचवर्ज
येन्नरइति। तदारंभमाश्वयुजेरातरामलमासेव्रतानुवृत्त्यर्थमितिकेचित्। श्रावणेवर्जयेच्छाखंदाधभाद्रपदेतथा। दुग्ध
माश्वयुजेमासेकार्तिकेहिदलंत्यजेत्। इतिश्रावणादिमासविशेषव्रतानुवृत्त्यर्थं। स्पष्टमासविशेषाख्याविरुद्धंवर्जये
न्मलइतिवचनात्। चातुर्मास्यव्रतानीतरामलमासेप्यनुवर्ततएवेतिपरे। नित्यानामारंभकाम्यानांवर्जनमितियु
क्तं। एकादश्यामशौचेपूर्णिमायांकर्कसंक्रांतौवारभेतत्राप्याशौचेनारंभएव। आरब्धेसूतकंनस्याद्नारब्धेतुसू
तकमितिविष्णुक्तेः। यत्तर्चनदीपिकायांस्कांदे। अशुचिर्वाशुचिर्वापियदिस्त्रीयदिवापुमान्। व्रतमेतन्नरः कृत्वा
प्नुयातसर्वपातकैरिति तदारंभोत्तरबोध्यं॥ भाद्रशुक्लैकादश्यां श्रृंगपरिवर्तनमुक्तंभविष्योत्तरे। प्राप्तेभाद्रपदमा
सिएकादश्यांदिनेसिते। कटिदानंभवेद्विष्णोर्महापातकनाशनमिति। कार्तिकशुक्लैकादश्यांदेवस्योत्थानमुक्तंपा
द्मे। एकादश्यांतुशुक्लायांकार्तिकेमासिकेशवं। प्रसुप्तंबोधयेद्यत्नोत्प्रहर्षभक्तिसमन्वितः। तद्विधिर्भविष्ये ४६

तथैवंदेवदेवस्यस्नानंपूर्वमरुक्त्वेत्। मरुत्पूनांततःकृत्वादेवमुत्थापयेत्सुधीः। रामार्चनचंद्रिकायां इदंविष्णुरनेनांबुतज्जा
दुत्थापयेत्प्रभुं। पौराणमंत्रास्तुवारोहे। ब्रह्मेंद्ररुद्रान्निकुबेरसूर्यसोमादिभिर्वंदितवंदनीय। बुध्यस्वदेवेशजगन्निवास
मंत्रप्रभावेनसुखेनदेव। इयंतुद्वादशीदेवप्रबोधार्थंविनिर्मिता त्वयैवसर्वेलोकानांहितार्थंशेषशायिना। उत्तिष्ठोत्तिष्ठगो
विंदत्यजनिद्रांजगत्पते। त्वयिसुप्तेजगन्नाथजगत्सुप्तंभवेदिदं। उत्तिष्ठचेष्टतेसर्वमुत्तिष्ठोत्तिष्ठमाधव। गतामेद्यावि
यच्चैवनिर्मलंनिर्मलादिभिः। शारदानिचपुष्पाणिग्रहाणममकेशव। ततस्तत्पूजयेद्देवंतंसमापयेत्। मंत्रश्चनिर्णयाम्ल
ते॥ इदंव्रतंमयादेवकृतंप्रीत्यैतवप्रभो। न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति। यत्तुवारोहे। आषाढमासेद्वा
दश्यांसर्वशांतिकरंभिन्नादिगद्वादश्यांशयनोदिकमुक्तंतन्मिथुनार्कएव। आषाढकार्त्तिकेमासेषुमिथुनेमाधवस्यच
द्वादश्यांशुक्लपक्षेचत्रस्वापावर्तनोत्सवाइतिभविष्योक्तेः तत्रैव आषाढसितपक्षेषुमैत्रश्रवणरेवती। आदिम
ध्यावसानेषुप्रस्वापावर्तनोत्सवः रेवतीसत्रपछिलोपः उत्सवोजागरः माध्ये निद्रिस्वापोदिवोस्थानेसंध्यायांप

र्वर्तनं उं निशादोनक्षत्रपादयोगेनकारणमितिविष्णुधर्मोत्तराच्च। द्वादश्यामेकदेशानपिनक्षत्रयोगाभावेएकादश्यांत्र
योदश्यांवाप्रस्थापादिकार्य त्रयोदशीमक्षउत्थानशयनेहरेः पादयोगेनकर्तव्योनाहोरात्रेविचिंतयेदितिजीमूत
वाहनोदाहृतवचनात्। एवंचद्वादश्यांनिशाद्यादेरन्यतिथौनक्षत्रपादयोगादेरनियतेसतियद्वादशीषुनिशोदरन्यत्र
तादृक्षभागयोगान्यतिथौचतदितरनक्षत्रस्यैवयोगसद्भावेदोदशीषुसंध्यायांप्रस्थापादिद्वादशांसांधिसमध्येनक्षत्र
णामसंभवे आषाढकार्तिकपक्षयोश्शयनावर्तनादिकं मितिवराहवचनात्। सांधिसमयइतिशयनादावन्वेतिसांधस
मयश्चसायंसंध्यैव रविसंतोयदारात्रौद्वादश्यांचसमागतः। तदाविध्यतेविष्णुर्दिनांतेप्राप्यरेवतीमितिजीम
तवाहनोदाहृतवचनात्। आषाढकार्तिकपौर्णमास्योरपिसापपरबोधावाह्यमाहा। क्षीराब्धौशेषपर्यंकेआ
षाढ्यांसंविशेद्धरिः। निद्रांसजतिकार्तिक्यांतयोः संपूज्यहरिं ब्रह्महत्यादिकंपापंक्षीप्रमेवव्यपोहतु। यत्तुकल्पो
त्तरः आषाढस्ययंकार्तिकस्ययमितिविषयव्योत्सर्गकारणकरणेनाषाढीकार्तिकीपदेद्वादश्यांकादश्यीपरेत्येति

DR. BHAU DAJI MEMORIAL जर्नल भाऊदाजीहास्पिटलसारक्रम

व्योत्सर्गिकारणकरणेनाषाढिकार्तिकीपदेएकादश्यीपरेत्येति। तदयुक्तं आषाढशुक्लपक्षंतेभगवान्मधुसूदनः। भोगि
भोगनिजामायांयोगनिद्रांसमाविशदितिविष्णुधर्मोत्तरात्। यदपिद्वादश्यीपदमेकादश्यीपरमितितदपि। परमाणाभावात्
एतेषांचपक्षाणांयथासंप्रदायंव्यवस्था। श्रीरामस्यतुपारणोत्तरंद्वादश्यीपदमेकादश्यीमध्यत्रयोदश्यीमध्येवाऽर्वरात्रौस्था
पोत्सवः। पारणेऽपूर्वरात्रौघंटयदीन्नायेदेन्मुङ्क्तः। विधायमहतंपूजांविष्णुंसम्पूज्यवैष्णवान्। तिरामार्चनचंद्रिकोक्तः
श्रिष्टास्तुसर्वदेवानामपिपारणोत्तरमेवरात्रौकुर्वंतीति। यत्तुमोहचूडोत्तरे। मिथुनस्थोयदाभानुरमावास्याहयंस्मरेत्।
द्विराषाढःसविज्ञेयोविष्णुःस्वपीतिकर्कगेति। तदुत्तरवर्षगतकर्कार्कस्यापरमितिमाधवः। मेषादिमिथुनांतेतेयददर्शद्वयं
भवेत्। अन्यांतरेतदावश्यंमिथुनार्केहरिःस्पृशेत्। कर्कादित्रिकेवापियदादर्शद्वयंभवेत्। अन्यांतरेतदाकर्कयार्केहरिःस्व
पेदितिवराहमिहिरोक्तेः। भविष्ये। श्रावणेवर्जयेल्लाकंदधिभाद्रपदेतथा। दुग्धमाश्वयुजेमासिकार्तिकेद्विदलंत्यजेत्।
द्विदलमुक्तं स्कांदे। माषमुद्गमसूरांश्चचणकांश्चकुलत्थकान्। निष्पावाराजमायांश्चत्यजेदाषाढवर्षासु। इत्येकादशी

निर्णयः॥ अथद्वादशी सापूर्वविद्धरुद्रेणद्वादशीयुक्तेतियुग्मवचनात्॥ माधवीयेस्थापिदेद्वादशीचपकर्तव्याएकादश्यामुतापभोइति॥एकादशीपारणविषयेमाधवीयेस्मृतिसंतरे॥ कलाद्वयंत्रयंवापिद्वादशीन्नलतिक्रमेत्॥ पारणेमहापेन्नृणांतिथिस्तालिकीस्मृतेति॥ अल्पद्वादश्यांविशेषः॥स्कांदे॥यदाभवेदतिबाल्याद्वादशीपारणादिने॥उषःकालेद्वयंकुर्यात्तदर्धाद्धिकंत्रयदिति॥तत्रकथंचित्पारणासंभवेत्ताहदेवलः॥संकटेविषमेप्राप्तेद्वादश्यांपारयेत्कथं अद्भिस्तुपारणंकुर्यात्पुनरुक्तंनदोषकृदिति॥संकटंत्रयोदशिनीमितिकंश्राधरमानदानाकरेदिमन्यद्वारकंचित्॥ द्वादश्यामल्पायामितिशेषः॥ सर्वथाद्वादश्यभावेतुतेनारदीये॥त्रयोदश्यांतुसुद्धायांपारणंष्टथिवीफलं॥ शतत्र्यहाधिकंवापिनरःपाप्नोत्यसंशयमिति॥ अत्रहरिवासरस्वरूपंतद्भेदाश्चोक्ताः॥ निर्णयामृतेविष्णुधर्मोत्तरे॥द्वादश्याःप्रथमःपादोहरिवासरसंज्ञितः॥अतिक्रम्यतुकर्तव्यंपारणंविदुषत्परैरिति॥ चैत्रशुक्लद्वादश्यांदनकार्येणशुक्लगस्तिसंदृतायां॥द्वादश्यांचैत्रमासस्यशुक्लायांदमनोत्सवः॥बौधायनादिभिः प्रोक्तः कर्तव्यः प्रतिवत्सरं॥ तत्रप

प्रथमंदेवप्रार्थना क्रियालोपविहितार्थंयत्वयाविहितंप्रभो॥ नमाविघ्नाभवेदित्रकुरुनाथदयामपि॥ सर्वथासर्वदा विघ्नोममत्वंपरमागतिः॥उपवासेनत्वांदेवतोषयामिजगत्पते॥ कामक्रोधादयोयेतेनमेस्युर्ब्रह्मघातकः॥ अद्यप्रभृतिदेवेशयावद्देहोषिकंदिनं॥तावद्भक्तालयाकार्यासर्वस्यास्यनमोस्तुते॥ एवंविज्ञाप्यदेवेशंगुरुपादौप्रणम्यच॥ प्रातस्नात्वासमभ्यर्च्यदेवेशंविधिवन्नरः॥गंधैरमनकीरामैकादश्यांसुशोभितं॥ क्रमेणाद्यतत्रैवपूजयेच्चंदनादिना॥ नेष्यामिराजपूजार्थंइतिसंप्रार्थ्यतंनमेत्॥उक्षायपंचगव्येनप्रोक्ष्यप्रक्षाल्यवारिणा॥ धौतेनवाससाच्छाद्यनिधायाग्नेत्वयि पट्टलेवंग्नारिपात्रे घंगपुरुषसत्कादिस्वनैःस्वगेहमानयेत्॥ततोयत्नमागत्यदेवंप्रार्थयेत्॥ आमंत्रितोसिदेवेशपुराणपुरुषोत्तम॥ प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसांनिध्यंकुरुकेशव॥ क्षीरोदधिमहानाद्यशय्यासंस्थितविग्रह॥ प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसांनिध्योभवतेनमः॥ निवेदयाम्यहंतुभ्यंप्रातर्दमनकंशुभं॥ सर्वदासर्वथाविघ्नानमस्तस्तुप्रसीदमे॥ इत्यमामंत्र्यदत्वाथतस्मैपुष्पांजलिंनमः॥ पूजितंतद्दमकंतस्योपरिसंस्थितं॥ अत्रेणासर्वतोरक्षेत्कंचनाव

चेनावगुंठयेत् रक्षेद्दुश्चक्रमंत्रेणनरेन्मनुनातथा । ततोब्राह्मणान्गुरुंप्रणम्यगीतवादित्रादिभिरात्मनोजागरणंकुर्यात्
ततःप्रातरुत्थायस्नानाद्यह्निकंनित्यपूजांचकृत्वानैमित्तिकींकुर्यात् । तद्यथा । पूर्वदिनाधिवासितंदमनकंदूर्वादलयुतंगृ
हीत्वा ॐ देवदेवजगंनाथवांछितार्थप्रदायक । हृदिस्थान्पूरयस्कामान्ममकामेश्वरीप्रिय ॥ इदंदमनकंदेवगृहाणमदनुग्र
हात् ॥ इमांसंवत्सरींपूजांभगवान्परिपूरयेतिमूलमंत्रसंपुटितेनमंत्रेणदेवायदमनकमर्पयेत् । ततउत्तरपार्श्वेना । मणिवि
द्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः । इयंसांवत्सरीपूजांतवास्तुगरुडध्वज । वनमालांयथादेवकौस्तुभांसततंहृदि ॥ तद्वद्दमन
कीमालांपूजांचहृदयेवह ॥ जानताजानतावापिनलुप्तंयज्ञवार्चनं । तत्सर्वंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाद्धरापते ॥ जितंतेपुंडरी
काक्षनमस्तेविश्वभावन ॥ नमस्तेस्तुहृषीकेशमहापुरुषपूर्वज । मंत्रहीनंक्रियाहीनंभक्तिहीनंजनार्दन । यत्पूजितंमया
देवपरिपूर्णंतदस्तुमे । इतिदेवंप्रार्थयित्वादंडवत्प्रणम्यभूषणवस्त्रादिभिर्गुरुंसंपूज्यनत्वाब्राह्मणान्भोजयेत्स्वयंपंच
पारणंकुर्यात् ॥ इतिदमनकारोपणं । पारणाहेद्वादश्यलाभेतत्रैव पारणाहलाभेतद्वादशीघटिकापिवा । तदात्रयोदशीया

स्यापवित्रदमनार्पणे ॥ तथा । माघवैदमनारोपः स्यान्माघेनिर्विघ्नतायदि । वैशाख्यांश्रावणेनागेकर्तव्यंदमनार्पण
मितिमाधवेवैशाखेनद्वादश्यामित्यर्थः । नागपंचम्यांज्येष्ठशुक्लद्वादश्यांवटसावित्रीव्रतारंभउक्तोभविष्ये । ज्येष्ठमा
सिसितपक्षेद्वादश्यांरजनीमुखे । व्रतंत्रिरात्रमुद्दिश्यदिवारात्रिस्थिरामवेदिति । आषाढशुक्लद्वादश्यांतत्समुद्धा
रणमथर्वश्रुतौ ॥ तद्विष्णोः परमंपदंयेगच्छंतिहिलांछितारतिनारदीपे । अग्निनैर्ऋतसंयुक्तंचक्रमादायवैष्णवः । धार
येत्सर्वगात्राणांविष्णुसायुज्यमश्नुते ॥ तद्भूविषयं । नवालव्रणोदयः । यथाश्मशानजंकाष्ठमनर्हं सर्वकर्मसु ॥ त
थाचक्रांकितोविप्रः सर्वकर्मसुगर्हितइत्याश्वलायनोक्तेः । हिनंततत्समुद्रादिलिंगांकितनुंनरः । संभाष्यंरौरवंयातिया
दिंश्चतुर्दशेतिनारदीयात् ॥ तथा । शंखचक्रंग्रहीत्वातुकुर्याच्चक्रसमुद्भवं । सशूद्रवद्विजः कार्यः सर्वस्मा
द्विजकर्मणि ॥ इतिशौवपुराणेपि । शंखचक्रांकनंचंगीतन्नृत्यादिकंतथा । एकजातेरयंधर्मोनजातुस्याद्द्विजन्मनः ॥ इति ॥ एते
पांचविधिनिषेधानांवैष्णववैष्णवपरतयाव्यवस्थितिकेचित् । बहवस्तुद्विविधानामपिनिर्मूलतामाहुः श्रावणशुक्लद्वा

द्वादश्यांपवित्रारोपणंमुक्त्वा।शमार्चनचंद्रिकायां।श्रावणस्यसितेपक्षेद्वादश्यांश्रोनकादिभिः॥उक्तः सदाप्रकर्तव्यः पवित्रा
रोपणोत्सवः॥पाद्मे॥ऊर्जेवितंमधोदोलाश्रावणेतंतुपूजनं॥चैत्रेचदमनारोपमकुर्वाणोव्रजेत्स्वधः॥पवित्रारोपणंविघ्ना
तश्रावणेनक्षेवद्यदि॥कार्तिक्यवधिशुक्लार्केकर्तव्यमितिनारदः॥शुक्लार्कः शुद्धद्वादशी॥हेमरौप्यमयासूत्रैसाथाकौश्रो
यपद्मजैः॥कुशैः काशैश्चकार्पासैर्बाल्वज्याकल्पितैः शुभैः॥कन्ययावापवित्रंस्यान्नपौंश्चल्यादिभिः क्वतैः॥स्नाला
त्रिगुणितंसूत्रंत्रिगुणीकृत्यशोधयेत्॥एथक्पृथक्पंचगव्यैरद्भिः प्रक्षालयेत्ततः॥मूलेनाष्टोत्तरशतंगायत्र्यारा
मसंज्ञया॥तत्रोत्तमंपवित्रंतुषष्यासद्ग्रंथिभिस्त्रिभिः॥शंखोदकेनाभिमंत्र्य पवित्राणिविनिर्मभेत्॥तत्रोत्तमंपवि
त्रंतुलक्षयासहितंद्वाभ्यांपवित्रंमध्यमंस्मृतं॥सार्द्धैतिनाग्रंथिनैवकनिष्ठंतत्समाचरेत्॥अष्टोत्तरंतदर्द्धेनवा ५॰
सूत्रकृतेनवा॥आनाभिपर्यंतंमुक्तमादित्यंयंत्रवत्॥अष्टोत्तरसहस्रेणविंशोत्तरयुतेनवा॥शतेनसप्तत्यावा
वनमोनाशतपंचाशतषड्विंशतषड्विंशग्रंथिभिरुत्तमादिः॥षड्विंशचतुर्विंशद्वादशग्रंथिरितिकेचित्॥चतुर्विंशद्वार

शाष्टाभिरितिकेचि॥अंगुष्ठपर्वसंधीपरिमितोग्रंथिरुत्तमादिः॥स्नात्वाविज्ञापयेद्देवंक्रियालोपविधानार्थंयत्क्रयाविहितंप्रभो॥
मयेतत्क्रियतेदेवतवतुष्ट्यैपवित्रकं॥नमेविघ्नमवेदत्रकुरुनाथमदांमयि॥सर्वथासर्वदाविघ्नोममलंपरमागतिः॥उपवासनक्तो
तोपयामजगत्पते॥कामक्रोधादयोयेतेनमेस्युर्व्रतघातकः॥अद्यप्रभृतिदेवेशयावद्वैरोषिकंदिनं॥तावद्भक्तालयेकायसं
र्वस्यास्यनमोस्तुते॥कुंभंपुण्यांबुनापूर्यसर्वतोभद्रकंशुभं॥स्थापयेत्पुरतोविष्णोस्तत्रसूत्राणिपूजयेत्॥सांवत्सरस्यपवि
त्रीकरणायप्रभो॥विष्णुलोकात्पवित्रायत्रागच्छनमोस्तुते॥सर्वाभरणचित्रांगसर्वदेवनमस्कृतं॥लावण्यरूपसंपन्नाः सर्व
कर्तः प्रजापते॥सर्वमंगलसूत्रेस्मिन्सन्निधंकुरुतेनरः॥सर्वलोज्वलाक्षीरब्धांड ब्रह्मरोचियः॥शुक्लेयंनमसर्वंगशिरः
सूत्रइहेहिमे॥इंदुतेजगतः कीर्तिःसर्वलावण्यदायिनी॥श्रीसूत्रेनित्यकल्याणसान्निध्यंकुरुतेनरः॥मनुष्यैर्मंत्रयंदे
तैः पूजयेन्मूलमंत्रतः॥अथदेवंकरेविद्वान्गंधसूत्रंसमुद्धरेत्॥वितस्तिमानंकंठोरुंवध्नीयान्मंगलात्मकं॥संवत्सरकृताचा
र्चासंपूर्णफलदास्तुमे॥पवित्रारोपणेचैवसान्निध्यंकुरुतेनमः॥विष्णुतेजोद्भवंरम्यंसर्वपातकनाशनं॥सर्वकामप्रदंदेव

तवांगेधारयाम्यहं। इतिमंत्रः नीराजयेत्ततोदेवं मंगलाघोषपूर्वकं। मंत्रेणायसुरेशानंदेवदेवंतुमंत्रयत्। आमंत्रितोसिदेवेश निवेशपुराणपुरुषोत्तमः प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसंनिधिकुरुकेशव। क्षीरोदार्णवसंभूतनागराज्यावस्थितप्रियः प्रातस्त्वांपूजयिष्यामिसान्निध्योभवतेनमः निवेदयाम्यहंतुभ्यप्रातरेतत्पवित्रकं सर्वथासर्वदाविष्णोनमस्तेस्तुप्रसीदमे। नियतेदंडवत्भूमौक्षिप्त्वापुष्पांजलिंततः ब्राह्मणेभ्योनमस्कृत्यगुरूपादौप्रणम्यच। गीतमंगलनिर्घोषैः कुर्याज्जागरणंततः। इत्यधिवासनं अपरेह्युर्नित्यपूजांविधायततोमंगलनिर्घोषैः शंखतूर्यादिनिःस्वनैः गंधदर्वाक्षतैर्युक्तंदद्यादेवायसूत्रकं नमस्तेनमस्तेग्राह्याणेदंपवित्रकं। पवित्रकरणाद्यंवर्षपूजाफलप्रदं पवित्रंचकुरुष्वाद्यमयाऽहंतंहृतांमुदा। भवाम्यहंदेवतवप्रसादात्सुरेश्वर मूलसंपुटितोद्येषपवित्रारोपणेमनुः। अंगाद्यादृत्तिदेवेभ्यस्ततोदद्यात्स्वनामभिः नैवेद्यंतुमहापूर्वंततोदद्याज्जभाक्रतः नीराजयेत्ततोदेवमाकांतंसुमंगलं संवीज्यचामरैः पुण्यैर्दर्पणंदर्शयेत्ततः प्रार्थयेद्देवदेवेशंमंत्रैरेभिर्यथाविधिः मणिविद्रुममालाभिर्मंदारकुसुमादिभिः इयंसांवत्सरीपूजातवास्तुगरुडध्वज

वनमालांयथादेवकौस्तुभांसततंहृदि तद्वत्पवित्रपूजांचहृदयेवहसिंकशव जानताजानतावापियत्कृतंतुत्वदर्चनं तं
नच्छिद्रंघ्नदोषेणपरिपूर्णंतदस्तुमे मंत्रहीनमितिपूर्ववत् अपराधसहस्राणिक्रियंतेहर्निशंमया दासोयमितिं
मांमत्वाक्षमस्वमधुसूदन ततःपवित्रंगुरुवेदघोषादिपूर्वकं अथैनंपूजयेद्भक्त्यास्वर्णवस्त्रादिलेपनैः ब्राह्म
णान्वैष्णवांश्चैवगंधपुष्पादिनार्चयेत् मासंपक्षमहोरात्रंत्रिरात्रंधारयेत्तथा देवंतंसूत्रसंदर्शंदेयंकालंविवक्षया
प्रत्यहंस्नानकार्यादौसूत्राण्युत्तार्यकारयेत् अथांतेदेवमभ्यर्चयेत्ततःसूत्रंविसर्जयेत् सांवत्सरींशुभांपूजांसंपाद्य
विधिवन्मया व्रजेदानींपवित्रत्वंविष्णुलोकंविसर्जितां यावद्देवपवित्राणितावत्तिष्ठेत्समाहितः ब्रह्मचारीहविष्या
शीदेवपूजापरायणः भाद्रशुक्लद्वादश्यांश्रवणद्वादशी सात्वेकादश्यायुतैव तदुक्तं हेमाद्रौमात्स्ये द्वादशीश्रवण
स्पृष्टास्यादेकादश्यांयदि सर्ववैष्णवोयोगोविष्णुश्रृंखलसंज्ञितः तस्मिन्नुपोष्यविधिवन्नरःसंक्षीणकल्मषः
प्राप्नोत्यनुत्तमांसिद्धिंपुनरावृत्तिदुर्लभामिति द्वादश्यांश्रवणाभावेतुनारदीये यदानप्राप्यतेऋक्षंद्वादश्यांश्रवणंक्वचित्

एकादशीतदोपोष्यापापघ्नीश्रवणान्वितेति द्वादश्यामेवश्रवणायोगेतुभविष्ये एकादशीमुपोष्यैवद्वादशींसमुपोषयेत् नचात्रविधिलोपःस्यादुभयोर्देवतंहरिरितिविधिलोपः एकादशीपारणाहानिश्चतः अशक्तौतुमात्स्ये द्वादश्यांशुक्लपक्षेतुनक्षत्रंश्रवणेयदि उपोष्यैकादशीतत्रद्वादश्यांपूजयेद्धरिमिति अथकृष्णमुक्लाविष्णोत्तरे मासिभाद्रपदेशुक्लद्वादशीश्रवणान्विता सर्वकामप्रदापुण्याउपवासेमहत्फलं संगमेसरितांस्नात्वाद्वादशींसमुपोषितः समग्रंसमवाप्नोतिद्वादशद्वादशीफलंविष्णुधर्मोत्तरे यारामश्रवणोपेताद्वादशीमहतीतुसा तस्यामुपोषितःस्नातःपूजयित्वाजनार्दनंप्राप्नोत्यतुलार्थमक्षद्वादशद्वादशीफलंद्योदनयुतंतस्यांजलपूर्णेघृतंदद्यात् वस्त्रसंवेष्टितंदत्वाछत्रोपानहंचयत्र नदुर्गतिमवाप्नोतिगतिमग्र्यंचविंदति अक्षय्यंस्थानमाप्नोतिनात्रकार्यविचारणा पारणेतुविशेषोनारदीये तिथिनक्षत्रयोगेनउपवासोयदाभवेत् पारणंतुनकर्तव्यंयावन्नैकस्यसंक्षयमिति अत्रवरुणासंगमेस्नानमुक्तंलैंगे अतःपरंतुसंसेव्यंगंगावरुणसंगमं श्रवणद्वादशीयोगेबुधवारोयदाभवेत् तदातस्मिन्नरःस्नात्वामानिहन्यफलंलभेदिति कार्तिकेकृष्णावत्सद्वादशीसापूर्वविद्धारुद्रेणद्वादशीयुक्तेतियुग्मवाक्यात् वत्सपूजावश्यैवकर्तव्यप्रथमेहनीतिस्मृत्यंतराच्च भविष्यपुराणे सवत्सांतुल्यवर्णांचद्विजेनीगांपयस्विनीं चंदनादिभिरालिप्यपुष्पमालाभिरर्चयेत् अर्घ्यंताम्रमयेपात्रेकृत्वापुष्पाक्षतैस्तिलैः पादमूलेतुदद्याद्वैमंत्रेणानेनपांडव क्षीरोदार्णवसंभूतेसुरासुरनमस्कृते सर्वदेवमयेमातर्गृहाणार्घ्यंनमोनमः ततोमासोदितंसिद्धान्वष्टकान्निवेदयेत् सुरेशित्वंजगन्मातर्देविविष्णुपदास्थिता सर्वदेवमयेग्रासंमयादत्तमिमंग्रसः ततःसर्वमयेदेविसर्वदेवैरलंकृते प्रातर्मामभिलषितंसफलंकुरुनंदिनि इतिप्रार्थयेत् तत्रैव तद्दिनेतैलपक्वांचस्थालीपक्वंयुधिष्ठिरः गोक्षीरंगोघृतंचैवदधितक्रंचवर्जयेदिति आश्विनेकृष्णद्वादश्यादिषुनारदीये आश्विनेकृष्णपक्षेतुद्वादश्यादिषुपंचसु तिथिसूक्तः पूर्वरात्रेनरणांनिराजनाविधिः निराजयेयुर्देवास्तुविप्रान्गाश्चतुरंगमान् ज्येष्ठान्ज्येष्ठान्जघंन्यास्त्रमातृमुख्योश्चयोषितान् अयंचाश्विनोमावास्यांतःकार्तिकशुक्लद्वादश्यांचातुर्मास्यव्रतसमाप्तिरुक्तामहाभारते

DAU
MEMORIAL
डाक्टर भाऊदाजीदयाराम्मारकम्

चतुर्थांशद्वयवैचीर्णे चातुर्मास्यव्रतंनरः कार्तिकेशुक्लपक्षेतुद्वादश्यांतत्समापयेदिति मंत्रस्तु इदंव्रतंमयादेवकृतंप्रीत्यैतवप्र
भो न्यूनंसंपूर्णतांयातुत्वत्प्रसादाज्जनार्दनेति अथसर्वद्वादशीकृत्यं तान्नियमाश्चकात्यायनः प्रातःस्नात्वाहरिंपूज्य
उपवासंसमर्पयेत अज्ञानमितिरांधस्यव्रतेनानेनकेशव प्रसीदसुमुखेनाथज्ञानदृष्टिपदोषवेति पारणंतुततः
कुर्याद्यथासंभवमार्गतेति इदन्नारदीये ब्राह्मणान्भोजयेद्भक्त्यापदद्याद्दक्षिणांतथा ततःस्वबंधुभिःसार्धंनारायण
परायणः कृतपंचमहायज्ञःस्वयंभुंजीतवाग्यतइति भोजनेतुविशेषः स्कांदे कृत्वाचैवोपवासंतुयोस्नातिद्वादशी
दिने नैवद्यंतुलसीमिश्रंहत्याकोटिविनाशनमिति तत्रकर्म्यानिब्रह्मांडे कांस्यंमांस्यंसुराक्षौद्रंकोसंवितथभाषणं
व्यायामंचप्रवासंचदिवास्वप्नमथानृतं तिलपिष्टंमसूरंचद्वादश्यैतानिवैद्यः द्वादश्यांवर्जयेन्नित्यंसर्वपापैःप्रमु
च्यते तथा कांस्यंमांसंसुराधूतंव्यायामंक्रोधमैथुने क्षौद्रंकांस्यामिषंतैलंद्वादश्यामष्टवर्जयेत् कात्यायनः द्वा
दश्यांपारणंकुर्याद्भूर्जयित्वाद्युपोदकीमित्यादिसर्वंचैतत्काम्यव्रतपरं पुनर्भोजनमध्याह्नंगारमायासमैथुनं उपवासफ

लंहन्युर्दिवानिद्राचपंचमी तथा कांस्यंमांसंमसूरंचचणकंकोरदूषकं शाकंमधुपरान्नंचहन्युरष्टाविमेफलमित्यादि
फलश्रवणात् स्कांदे कलाद्वयंत्रयंवापिद्वादशीयत्रदृश्यते स्नानार्चनादिकंकर्मतदारात्रौविधीयते अरुणोदयलक्ष्या
त्रारात्रिरुक्तः तथाचनारदीये अलाभेयामयुग्मेद्वादश्यामरुणोदये स्नानार्चनक्रियाःकार्याजपहोमादिसंयुता इति
होमादिशब्दनचात्रस्मार्तमेवकर्मगृह्यतेनतुश्रौतंस्मृत्याश्रौतकालबाधायोगात् पाद्मेपि यदभवेत्तियुक्तास्तिथिआल्पतुद्वाद
शीपारणादिने उषःकालेद्वयंकुर्यात्तिथिमध्याह्निकेतदा महाहानिकरीह्येषाद्वादशीलंघितानरैः करोतिधर्महरणामश्नातेव
सरस्वतीति भूयस्यामपिद्वादश्यांमध्याह्निकापकर्षेप्यवश्यं सर्वेषामुपवासानांप्रातरेवपारणेति भोजनमध्याह्निक
योश्ववाचनिकक्रमसप्तम्यामावात् विष्णुधर्मोत्तरे द्वादश्याःपथमःपादोहरिवासरसंज्ञितः तेमतिक्रम्यकुर्वीतपारणंविष्णु
तत्परमिति एवमुक्तयमनियमलोपयमः मानसेनियमेतुक्तेस्मरेद्विष्णुमनामयमितियाज्ञवल्क्यः यदिवाग्यमलोपःस्या
त्स्नानदानादिकर्मसु व्याहरेद्वैष्णवंमंत्रंस्मरेद्वाविष्णुमव्ययमिति विष्णुधर्मोत्तरे असंभाषान्हसंभाष्यतुलस्यतसिका

दलं आमलक्याःफलेवापिपारणेपोष्यशुध्यति इदंचोदाहरेत्सम्यक्कृत्वातत्प्रणवंमनः शरीरमंतःकरणोपघातंवा
चस्यविष्णुर्भगवानरोषंशाम्यंनयस्तुममेहशर्मपापशनंतेहदिसंनिविष्टे अंतःशुद्धिंबहिःशुद्धिंशुद्धिंधर्ममयोच्युत
सकरोतुममैतस्मिन्शुचेरेवास्मिसर्वदा बाह्यापघाताननघान्बोद्धुंस्वभगवानजः शमंनयत्वनंतात्माविष्णुश्चेत
सिसंस्थितः एतत्संभाष्यजप्तव्यंपाखंडिभिरुपोषितैरितिविष्णुरधर्मोत्तरे तस्यावलोकनात्सूर्यंपश्येतमतिमान्नरः नमः
शुचिषदेकहंसेति तस्यपाखंड्यादेः तत्स्पर्शेतत्रैव संस्पर्शेतुवधः स्नात्वाशुचेरादित्यदर्शनाइतिविष्णुरहस्ये द्वादोपवा
सदिवसेरवदित्वादंतवधोनं गायत्र्याःशतसंपूतमंबुपात्रयविशुध्यतीति रजस्वलांचचंडालंमहापातकिनंतथा सूतिकां
पतितंचैवउच्छिष्टंरजकादिकमित्यपक्रम्यहरिनोरदीये व्रतादिमध्येश्रृणुराद्यंधनमनुत्तमः अष्टोत्तरसहस्रंतुज को ५४
पेद्वैमातरं। वदमातागायत्री कात्यायनः मिथ्यावादेदिवास्वापेवह्नेशौवुनिवशने अष्टोत्तरंव्रतीजप्त्वाशतमष्टोत्तरं
शुचिरिति अष्टोक्षरेमोनमोनारायणायेति शंखः हलासेयंप्राणहिंसायथार्हशास्त्रनोदितं प्रायश्चित्तेव्रतीकुर्याज्ज

पेन्नाम्नांशतत्रयमिति पठानसिः तांबूलचर्वणेस्नाणांभोगमांसनिवेपणे व्रतलोपोभवेत्कुर्यादष्टोत्तरमनोजपमितिका
त्यायनः रेतःसंक्रमणाद्भोगेन्यत्रक्षयःकृतेः जपोष्टोत्तरमंत्रस्यनाम्नः शतत्रयस्यैवतिरेतःसंक्रमणमृतुकालगमनंतदात्म
कात्स्त्रीसंभोगादन्यत्रसंभोगेनतस्यक्षयइत्यर्थः देवलोपि नदीरथ्रासंगमादिति इतिद्वादशीनिर्णयः अथत्रयोदशी त्रयोद
शीतुशुक्लापूर्वविद्धोत्तराग्राह्या शुक्लत्रयोदशीपूर्वापरविद्धात्रयात्रयोदशीतिमाधवोक्तेः अत्रप्रदोषव्रते त्रयोत्तरखंडे
पक्षद्वयेत्रयोदश्योनिराहारोभूत्वासंवेदिवा घटिकात्रिरसंप्राप्यपूर्वस्नानंसमाचरेत्। शुक्लांतरथरोभूत्वावाग्यतोनियमान्वि
तः कृतसंध्याजपविधिः शिवपूजांसमारभेदिति अत्रप्रदोषव्यापिनीग्राह्या तत्रैवपूजाविधानात् दिनद्वयेप्रदोषव्यापि
त्व्यापित्वापूर्वैव तथाचसुमंतुः त्रयोदशीतुकर्तव्याद्वादशीसहितागुनैरिति इदंचकृष्णपक्षसंबंधासरेप्रशस्तं मंद
वारप्रदोषोयंदुर्लभः सर्वदेहिनां तत्रापिदुर्लभस्तस्मिन्कृष्णपक्षसमागतः तितत्रैवोक्तत्वात् कार्तीकेकृष्णत्रयोदश्यांदी
पदानमुक्तं चंद्रकात्रेस्कांदे कार्तीकस्यासितापक्षेत्रयोदश्यंनिशामुखे यमदीपंबहिर्दद्यात्। अपमृत्युर्विनश्यतीति

बहिर्ग्रामाद्बहिरितिकेचित् गृहाद्बहिरितिअपरे. मंत्रस्तु मरुन्नामपाशादंडाभ्यांकालेनस्यामयासरु त्रयोदश्यांउपवासं
तर्पयेजःप्रीयतामिति इतित्रयोदश्या अथचतुर्दश्यां चतुर्दशीतुपूर्वोल्लंघ्यापरयुक्तेत्याह्या चतुर्दश्यांपूर्णिमेतियुग्मवाक्या
त् तृतीयैकादश्यांषष्ठिशुक्लपक्षेचतुर्दशी पूर्वविद्धानकर्तव्यापरसंयुतेतिनारदीये कृष्णपक्षेष्टमीचैवकृष्णपक्षेचतुर्दशी
पूर्वविद्धातुकर्तव्यापरविद्धानकर्हिचित्यापस्तंबोक्तश्च तत्रसर्वासुचतुर्दशीषुवीरेश्वरपूजोत्कास्कांदे विधायैवंजागरणंनरो
वीरेशमर्चयेत् भूतायांनैवगृह्णातिशरीरंपांचभौतिकं चैत्रकृष्णचतुर्दश्यांकेदारकुंडोदकंपानमुक्तंतत्रैव चैत्रकृष्णचतुर्द
श्यांउपवासंविधायच केदारोदकपानेनयथातत्रफलंलभेदिति चैत्रशुक्लचतुर्दशीरात्रव्यापिनीग्राह्येतिकेचित् मधोः
श्रावणमासस्यशुक्लायातुचतुर्दशी सारात्रिव्यापिनीग्राह्यापरापूर्वाह्णगामिनीतिबोधायनोक्तेः निशिभ्रमंतिभूतानिरा
क्षयःस्थूलभक्षतः अतस्तत्रचतुर्दश्यांसत्यांतत्स्नानंभवेदितिब्रह्मवैवर्ते तातचरणास्तृतीयैकादशीषष्ठीशुक्लपक्षे
चतुर्दशी पूर्वविद्धानकर्तव्यापरसंयुतेतिनारदेनशुक्लचतुर्दशीपरविद्धोक्ता कृष्णपक्षेष्टमीचैवेतिश्रापस्तंबोक्तचैत्रकृ

५५

पूर्वोक्ता. अपराह्णव्यापित्वेत्रापिपूर्वविद्धैव चतुर्दशातुकर्तव्यात्रयोदश्यायुतायांतु महामहाकार्येमहाबाहोभवेद्यात्रा
पराह्णिकी दर्शविद्धानकर्तव्याराकाविद्धाकदाचनेतिस्कांदोक्तः मधोःश्रावणमासस्येतिबोधायनीयंतुपरापूर्वाह्णगामिनी
त्येववाध्यते नरात्रिव्यापित्वाग्राह्याइत्यपि उभयविद्धैवाक्यभेदप्रसंगात् किंतुस्कांद वाक्यप्राप्तंपूर्वविद्धत्वमनूद्यते
तत्तुरात्रिव्यापित्वएवभवतिरात्रिव्यापिनीतिविधिःपूर्वाह्णगामिनीत्यनुवादइतिचेन्न मधुःश्रावणशुक्लचतुर्दशीभिन्ना
नांपूर्वाह्णव्यापिनीग्रहणस्यापाप्ते अतोलक्षणयारात्रिव्यापिनीत्यनेनपूर्वविद्धत्वमनूद्यतेसाकुः रात्रिव्यापिनीत्येवपूर्ववि
द्धपरं तच्चसायाह्नव्यापित्वेभवतिपूर्वविद्धाचरात्रिव्यापित्वेवभवति एकंचपूर्वविद्धत्वेपरविद्धत्वेवाप्राप्तेमधोःश्रावण
मासस्येतिवचोनियमविधिर्भवति पूर्वविद्धाभावेतुबलंरात्रिमात्रव्यापित्वेपूर्वविधित्वंस्यात्तच्चनीयमविधेर्युक्तीतिशा
स्त्रसिद्धमतःसारात्रिव्यापिनीत्येवपूर्वविधापरमितितुममप्रतिभाति अस्यांमेवंपशुपतीश्वरपूजोक्तास्कांदे चैत्रशु
क्लचतुर्दश्यामुषोणयराणः पूजयित्वापशुपतिंरात्रौजागरणंतथा वेणारण्यशुक्लचतुर्दशीन्दरसिंहजयंतीउल्लंगाविदार्णा

वेपाद्धे शुक्लपक्षेचतुर्दश्यामसिमाधवसंज्ञिके प्रादुर्भूतोनृपंचास्यस्तस्मात्तांसमुपोषयेदिति माधवोवैशाखः नृपंचास्यो नृसिंहः इयंप्रदोषव्यापिनीग्राह्या वैशाखस्यचतुर्दश्यांसामवोरनिर्लक्षके अयतारोनृसिंहस्यप्रदोषसमयेदृश्यते स्कांदात अनिर्लक्षलक्षस्यांती दिनद्वयप्रदोषव्याप्तावव्याप्तवैकदेशसमव्याप्तौचपरा तथाभविष्ये अनंगेसमायुक्ता नसोपोष्याचतुर्दशी धनापेसेन युन्यततस्मात्तांपरिवर्जयेदिति वैषम्येनैकदेशयोगेऽधिक्यमती अत्रैवोंकारेश्वरया त्रायुक्तंकार्तीरवंडे राधाशुक्लचतुर्दश्यांमथापिसेत्रवासिनः तत्रयात्रांप्रकुर्वीतमहोत्सवपुरःसरा। तत्रजागरणंकृत्वा चतुर्दश्यामुपोषितः प्राप्नुवंतिपरंस्थानंयत्रकुत्रापितेमताः ब्रह्मोदरमध्यतुयानितीर्थानिसर्वतः तानिवैशाखभूतायां नागलोंकृतिदर्शनमिति भाद्रशुक्लचतुर्दश्यामनंतव्रतं तत्रोदयव्यापिनीग्राह्यातथाभाद्रपदस्यांतेचतुर्दश्यांदूजोत्तमे पौ र्णमास्यसमायोगव्रतंचानंत चेरितीगोविंदार्णवभविष्यात्रैः मुहूर्तमपिचेद्भाद्रपौर्णमास्यांचतुर्दशी संपूर्णातांविद्धस्तस्यापू जयेद्विष्णुमव्ययमितिस्कांदात मुहूर्तेमपीतित्रिमुहूर्तप्रशंसापरंमाधवोप्येवं दिनद्वयउदयव्यापितेसंपूर्णत्वात्पूर्वैव कार्या ५६

कल्पत्तचतुर्दशीतत्रचंद्रोदयेतैलाभ्यंगः कार्यः तदुक्तंहेमाद्रौभविष्योत्तरे अभ्यंयुक्तुक्लपक्षस्यचतुर्दश्यांविधूदये तिलतैलेन कर्तव्यंस्नानंनरकभीरुणेति अभ्यंयुक्तंचामावास्यांतमासाप्तिप्रायेणा अतएवहेमाद्रौभविष्ये कार्तिकेशुक्लपक्षेतुचतुर्दश्या मिनोदये अवश्यमेवकर्तव्यंस्नानंनरकभीरुणा इनःसूर्यः इन्दुश्चंद्रः इतिव्याचक्षाणास्तुमांतएव अतएवचतुर्दश्यांदिनोदये पाद्मपुस्तकेषुपाठः अत्रचयथाचारंव्यवस्थेतिकश्चित्परे दिनेनपदयोश्चंद्रक्षणेसाकुः पूर्वविद्धाचतुर्दश्यांकार्तिकस्यासिते परे पक्षेप्रत्यूषसमयेस्नानंकुर्यात्प्रयत्नतइतिस्कांदादाचारात् वस्तुतस्तुचंद्रोदयमुख्यः कालः सूर्योदयांगंगाणः उत्तरभावित्वात् अतएवमंडनः स्वकालादुत्तरांगंगाणःकालःसर्वस्यकर्मणेति इयंचदक्षिणायनविष्टाचारोप्यनुगोभवति एवंचाभ्यंगेमुख्याचं द्रोदयव्यापिनी दिनद्वयेतद्व्याप्तौपूर्वा पूर्वोक्तस्कांदात् दिनद्वयेव्याप्यभावेपिपूर्वैवांगंगाणकालेसत्वात् तद्व्याप्त्याभावेपिपू र्वैव तिथ्योर्दोतुमवद्यावान्द्वासोहर्निशोःपरेहनि तावनग्राह्यःसर्वैपूर्वैवुरदृष्टोपिस्वकर्मणात्तिवाक्ये नत्रयोदश्यांतेचतुर्दशीक्षास पक्षेणचंद्रोदयेपरिभाषिकचतुर्दशीसद्भावात् अतएवचंद्रप्रकाशे त्रयोदशीयदाप्रातःक्षयंयातिचतुर्दशी रात्रिशेषेप्यमावास्या

तदाभ्यंगेत्रयोदश्यां वाले तैलेलक्ष्मीर्जलेगंगादीपावल्यांश्चतुर्दश्यां प्रातःस्नानंतुयः कुर्याद्यमलोकंनपश्यतीतिपाद्मे अ
पामार्गमथोंतुषीप्रपुन्नाटमेथापरं भ्रामयेत्स्नानमध्येतुनरकस्यक्षयायवै मंत्रस्तु सीतालोष्टसमायुक्तसकंण्टकदलान्वित
यमायधर्मराजायमृत्यवेचांतकायवै वैवस्वतायकालायसर्वभूतक्षयायवै औडुंबरायदध्नायनीलायपरमेष्ठिने वृकोदराय
चित्रायचित्रगुप्तायतेनमइति इतियज्ञोपवीतिनाकार्यप्राचीनावीतिनाथंवा देवलंचपितृलंचयमस्यास्यदूतइतीति नीव
त्यितापिकुर्वीततर्पणंयमभीक्षयोरिति पाद्मोक्तं नीवत्यितृकस्यापत्राधिकारः ततःप्रदोषसमयेदीपान्दद्यात्मनोरमान्
ब्रह्मविष्णुशिवादीनांभवनेषुमठेषुच प्राकारोद्यानवापीषुप्रतोलीषूनद्यीषुच मंदरासुविविक्तासुरथ्यासुचैवहीति
ठेंगे ततःपेतचतुर्दश्यांभोजयित्वातपोधनान् शैवविप्रांस्तथपरान्शिवलोकेमहीयते दानंदत्वातुतापस्यंयमलोकंन
गच्छति माघपत्रस्यशाकेनभुक्त्वातत्रदिनेनरः पेतचतुर्दश्यांकालेसर्वपापैःप्रमुच्यतइति कार्तिकशुक्लेवैकुंठचतुर्दशी व ५
र्षेवैष्णवैमलंबाख्यमासिश्रीमतिकार्तिके शुक्लपक्षेचतुर्दश्यामरुणाभ्युदयेसति महादेवतिथौब्राह्मेमुहूर्तेकर्णिके स्नात्वाविश्वे

श्वरोदेव्याविश्वेश्वरमभ्यर्च्यच संक्षेपंज्योतिषस्तस्यप्रतिष्ठाप्यंतदाकरोत् स्वयमेवस्वमात्मानंचरराम्यासुपतंवतमिति तथा
ततःप्रभातेविमलेकृत्वापूजांमहाकृतां दंडपाणिंमहानाम्निवनेस्मिन्कृतपारणः श्रीमद्भवानीसदनंसंप्रविश्येदनुत्तमंमितिसनत्कुमा
रसंहितोक्तेः परछतिसरूपेणाननार्थवादेनस्नात्वाविश्वेश्वरपूजाइतिविधिःकल्पते ततःप्रभाति पारणाविधश्चपूर्वोक्तेनउपवासः
सचतुर्दश्यांयुक्तारूपोदयवत्यहोरात्रेः कार्यः काशीखंडे कार्तिकस्यचतुर्दश्यांविश्वेशंयोविलोकयेद् स्नात्वा चोत्तरवाहिन्यांतस्याः
स्यात्पुनरागतिरिति मार्गशुक्लचतुर्दश्यांपिशाचमोचनयात्रोक्ता तत्रैव मार्गशुक्लचतुर्दश्यांकपर्दीश्वरसंनिधौ स्नात्वान्यत्रा
पिमरणान्नपैशाच्यमवाप्नुयुः श्रमांसांवत्सरीयात्रांयेकरिष्यंतिमानवाः तीर्थप्रतिग्रहात्पापान्निस्तरिष्यंतितेनराः अथशिवरा
त्रिस्कांदे माघस्यकृष्णपक्षेयातिथिश्चैवचतुर्दशी शिवरात्रिस्तुसाख्यातासर्वपापनिषूदनीत तत्रशिवरात्रिव्रतंनित्यं
कामंच परात्परतरंनास्तिशिवरात्रिःपरात्परं नरोजयतिभक्त्यैदं रुद्रंत्रिभुवनेश्वरं संतुर्जन्मसहस्रेषुभ्रमतेनात्रसंशय
इतितत्रैवाकरणेनिष्टश्रुतेर्नित्यं शिवंचपूजयित्वायोजागर्तिचेच्चतुर्दशी मातुःपयोधरसरंनपिबेत्सेकदाचन ममभक्तस्तु
यादेवशिवरात्रिमुपोषकः गणत्वमक्षयंदेव्यमक्षयंशिवशासनं सर्वान्मनोरथान्कामान्भोगान्मतोभूमानजायते तत्रचफलश्रु

तेःकाम्यं शिवरात्रिव्रतंनामसर्वपापप्रणाशनं आचांडाळंमनुष्याणांभुक्तिमुक्तिप्रदायकमितिईशानसंहितोक्तेश्च उपवा
सप्रभावेनबलादपिजगरात् शिवरात्रेस्तथासस्यलिंगस्यापिप्रपूजयेत् अक्षयान्लभतेलोकान् शिवसायुज्यमाप्नुयादिति
नागरखंडोक्तेश्चोपवासजागरणपूजाप्रधानानि यतुसह्यादिखंडे स्वयंचलिंगमभ्यर्च्य सोपवासःसजागरः अजानन्नपि
निष्पापोनिषादगणजातांगतइत्युपवासजागरणयोःकलगुणत्वश्रवणातदर्थवाद्यातत्वेनतयोः प्राधान्यंविरुंति तत्रचतु
र्दशी निशीथव्यापिनीतिग्राह्या माघकृष्णचतुर्दश्यांत्वादिदेवोमहानिशि शिवलिंगमभूतत्रकोटिसूर्यसमप्रभं तत्का
लव्यापिनीग्राह्याशिवरात्रिव्रतेतिथितिरितिईशानसंहितोक्तेश्च नारदीयसंहितायामपि अर्धरात्रीयुतासेत्रमाघकृष्णचतु
र्दशी शिवरात्रिव्रतंतत्रवाजिमेधफलंलभेत् स्कांदेपि महतामपिपापानांदृष्टोवैनिःक्षतःपुरा नदृष्टाकुर्वतांपुंसां
कुहूयुक्तांतिथिंशिवांमितिदर्शयोगस्यनिंदितत्वाच्च स्मृत्यंतरेपि भवेद्यत्रयोदश्यांभूतव्याप्तामहानिशि शिव
रात्रिव्रतंतत्रकुर्याज्जागरणंतथा ईशानसंहितायामपि व्याप्यार्धरात्रंयस्यांतुलभ्यतेयाचतुर्दशीतस्यांमवव्रतंका

DR. BHAGWAN DAS MEMORIAL डॉ. भगवानदास आयुर्वेदीय संग्रहालय

कार्यमित्यसारार्थिभिर्नरैः पूर्वेद्युर्वापरेद्युर्वामहानिशिचतुर्दशी व्याप्तासोदयतियस्यांतस्यांकुर्याद्व्रतंनरः लिंगाविर्भावका
लव्याप्तायाद्याचतुर्दशी तद्ध्योर्न्विताभूतासाकार्याव्रतशिवेसदेति तथा ममप्रियकरीद्वयेमाघकृष्णचतुर्दशी
महानिशान्वितायातुतत्रकुर्यादिदंव्रत मितिदिनद्वयेनिशीथव्याप्तावव्याप्तौचपरैव आदित्यास्तमयेकालेअस्तिचेद्याच
तुर्दशीतद्रात्रिः शिवरात्रिः स्यात्साभवेदुत्तमोत्तमा कामिकात् प्रदोषव्यापिनीग्राह्याशिवरात्रिचतुर्दशीरात्रौजागरणंयस्मात्त
स्मात्तांसमुपोषयदितिस्मृत्यंतराच्च दिवारात्रिव्रतंयच्च एकमेकतिथौगतं तस्यामुभययोगिन्यामाचरेत्तव्रतंव्रतीतिस्मृतेः प्र
दोषव्याप्त्याधिक्याच्च पूर्वदिनएवप्रदोषनिशीथोभयव्याप्तौपूर्वैव त्रयोदशीयदादेवीदिनभुक्तिप्रमाणतः जागरेशिवरात्रिः
स्यांनिशिपूर्वाचतुर्दशीतिस्कांदात् परेद्युरेवतादृशीचेत्सैव निशाद्वयेचतुर्दश्यांपूर्वास्याज्यापरासुमतिकामिकात् यदा
पूर्वेद्युर्निशीथेपरेद्युश्चप्रदोषतदापूर्वेद्युरेव अर्धरात्रात्पुरस्ताच्चेज्जयायोगेयदासैवतत् पूर्वविद्धैवकर्तव्याशिवरात्रिःस
वविद्धेतिपाद्मोक्तेः यत्तु एतस्मादिवचनाद्दिनद्वयेनिशीथव्याप्तौपूर्वैवेतिहेमाद्रिमदनौ तन्न एतस्यवचसाउत्तरदिनेनि

र्थीयव्याप्त्यभावेप्युपपत्तेः उत्तरदिनेगतप्रदोषनिशीथोभयव्याप्त्यादिव रात्रिव्रतमितिपूर्वोक्तवचसः संकल्पकालस्यच
बाधायोगात् माधवाचार्याः तातचरणाश्चैवंत्रयमेवनिर्णयः प्रतिमासशिवरात्रावपि आदोमार्गशीरमासिदीपोत्सववदि
नेतथा गरीयान्माघमासेवादशैवमुपोषयेदितिरेमाद्रोस्कोदे चतुर्दश्यंतरेप्यारभ्यद्वादश्यानामप्याचरणविधानात्
अतएवप्रतिमासंकार्यव्रतं चतुर्दश्यांदत्तेदेकार्यंतथाचहेमाद्रौकालांतरे चतुर्दश्यांकर्तव्यंशिवरात्रिव्रतंमुख्यमितिइयंच
रविसोमयोः शिवयोगचातिप्रशस्तेतिमाधवीयेस्कांदे माघकृष्णचतुर्दश्यांरविवारेयदाभवेत् सोमोयद्यभवेद्विकर्त
व्यंव्रतमुत्तममितिभविष्ये माघमासेचतुर्दश्यांकृष्णपक्षसमाहितः स्नात्वासेश्वरंलिंगमर्चयेत्तिलवंसुप्तं तेयांति
परमंस्थानंसदाशिवमनामयमिति पारणंतुतिथिमध्यएवकार्यं तथाच माधवीयेस्कांदे उपोषणंचतुर्दश्यां चतुर्द
श्यांतुपारणं कृतैःसुकृतलक्षैश्चलभ्यतेयद्यवानवा ब्रह्मांडोपरिमध्येतुयानितीर्थानिसंतिवै संस्नाता निभवंतीहृ
तायांपारणेकृते॥तिथीनामेवसर्वासामुपवासव्रतादिषु तिथ्यंतेपारणंकुर्याद्दिनान्निशिचतुर्दशीमिति यत्तुजन्माष्टमीरो

हिणीचशिवरात्रिस्तथैवच तूर्वविद्धैवकर्तव्यातिथिप्रांतेचपारणं स्कांदे कृष्णाष्टमीस्कंदषष्ठीशिवरात्रिचतुर्दशी एताःपू
र्वयुताकार्यातिथ्यंतेपारणंभवेदितितद्भोगकालपरं स्वकालादुत्तरंतागौणः कालः सर्वस्यकर्मणइतिमेऽनोक्तेः रातिचतुर्दशी
अथपूर्णिमा सातुसावित्रीव्यतिरिक्तासर्वपरैव भूतविद्धानकर्तव्यादर्शःपूर्णाकदाचन वर्जयित्वासुनिश्चयसावित्रीव्रतमु
त्तममितिब्रह्मवैवर्तात् सर्वाघ्र्यपिपूर्णिमासुअमावास्यावद्ग्राह्यंनित्यं तथाचोक्तंमदनः अमावास्याव्यतीपातपौर्णिमाश्र
ष्टकासुच विद्धान्ग्राह्यमकुर्वाणानरकंपतिपद्यतेति चैत्रपौर्णमायांविशेषोवाय्वीये संवत्सरकृता चार्याः साफल्येना
खिलान्वरान् मदनेनार्चयेच्चैवविशेषेणसदाशिवमिति मेषस्थेरवौयामावास्यातदंतेचंद्रेपापूर्णिमासीसाचैत्री एककर्मणा
न्यात्रापिस्मृता कदाचित्कैनयोगेननक्षत्रमेतिनिर्णयइति अथवैशाखपौर्णिमायांविशेषः तत्रजाबालिः मृतान्नमुरकुंभा
श्चवैशाख्यांचविशेषतः निर्दिश्यधर्मराजायगोदानफलमाप्नुयात् शतंपक्षंज्येष्ठपूर्णिमास्यांवटसावित्रीव्रतंभविष्ये ज्येष्ठ
मासिसितपक्षेपूर्णिमास्यांतथावटं चीर्णपुराणमहाभक्त्यावृक्षंतेनमयानटइति इयंपूर्वविद्धाग्राह्यायुग्मवचनात् ब्रह्मवैवर्तेपि

पतिपत्पंचमीभूतसावित्रीव्रतपूर्णिमा नवमीदशमीचैवनोपाह्याःपरसंयुताः श्राषाढीपौर्णमासीतुकोकिलाव्रतप्रक्रमेसंध्या
कालव्यापिनीग्राह्या श्राषाढ्यपौर्णिमास्यांतुसंध्याकालेह्युपस्थिते संकल्पयेन्मासमेकंश्रावणेप्रसह्यंविदमितिभाविष्योक्तेः तत्रै
वव्यासपूजायामोदयिकत्रिमुहूर्तीग्राह्या तथाचविश्वेश्वरपद्धतौ त्रिमुहूर्ताधिकंग्राह्यंपर्वक्षौरप्रणामयोरिति श्रत्रैवाषाढ्यु
दयात्रापूजाचोक्ताकात्यीरखंडे उदीच्योभारद्वतेनामाषाढीव्रांसमर्पयेत् श्राषाढ्यांपंचदश्यांवैनपापैःपरितप्यते हतासांव
त्सरीयात्रामनेनाजायेतनरइति श्रनेनानिःपापोः श्रावणीपूर्णमासीपवित्रार्पणादौपूर्वविद्ग्राह्या तदाद्दृष्टदृष्टयमः श्रावणी
दुर्गनवमीदर्वाचैवकुताग्नी पूर्वविद्धापरकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनमितिवेद्यश्चत्रिमुहूर्तीव्याप्तोज्ञेयः तदुक्तंस्कांदे यांतिथिंस्प्र
नुपाप्ययात्येसंपत्निनीपतिः सातिथिस्तद्दिनेप्रोक्तात्रिमुहूर्ताचसाप्तवेदिति श्रथोपाकर्म याज्ञवल्क्यः श्रध्यायानामुपा
कर्मश्रावण्यांश्रवणेनवा हस्तेनोषधिभावेवापंचम्यांश्रावणस्यवेति हस्तेनयुक्तायांपंचम्यामितिस्मृतिचंद्रिकायां दिनांत
रेपिहस्तेनयुक्तइतिहेमाद्रिः श्रावण्यश्रावण्योरिवेदमेवयुक्तं एवमेवस्मृत्यर्थसारेपि श्रोषधीनामप्रादुर्भावेबह्वृचगृह्यका
कायो श्रध्यायानामुपाकर्मश्रावण्यांश्रवणेनतु श्रदृष्टौषधयस्तस्मिन्मासेतुनभवंतिचेत् तदाभाद्रपदमासेश्रवण

नक्षत्रेतियत् श्रत्रश्रवणंधनिष्ठायुक्तंग्राह्यं धनिष्ठासंयुतकार्योश्रावणंकर्मयद्भवेदितिव्यासोक्तेः गर्गः पर्वण्योदयिकंकुर्युः
श्रावणंतैत्तिरीयकाः बह्वृचः श्रवणेकुर्युरहःसंक्रांतिवर्जितइति श्रत्रतैत्तिरीयाश्चौदयिकेपर्वणिकुर्युरन्येतु यजुषापूर्वविद्धाएव
श्रावणीदुर्गनवमीदर्वाचैवकुताग्नी पूर्वविद्धैवकर्तव्याशिवरात्रिर्बलेर्दिनमितिवचनादितिहेमाद्रौ तैत्तिरीयपदंयाजुषेमात्रोप
लक्षणं तेनसर्वेष्वौदयिके श्रावणीदुर्गनवमीसाविचनस्तुपवित्रारोपणादिकृत्यांतरविषयमुपाकर्मांगभूताभ्युदयिकविषयं
चेतिनिर्णयामृते तत्रोपलक्षणत्वमानंचिंत्यं पर्वश्रवणगतयोरेवग्रहणसंक्रांत्योः पर्युदासप्रयोजकतातत्सामानाधिकरण्येन
श्रुतत्वात् नतिष्यंतरनक्षत्रांतरगतयोरपि तेनचतुर्दशीप्रतियुक्तराषाढ्यधनिष्ठादोषहरणसंक्रांतीवापर्वणिश्रवणेचोपाकर्मकार्य
मेवेत्स्मृतिमहार्णवे संक्रांतिर्ग्रहणंवापिपौर्णमास्यांयदाभवेत् उपाकृतिस्तुपंचम्यांकार्यावाजसनेपिभिरितिवाजसनेपिपदं
बह्वृचानामप्युपलक्षणंपंचम्यांहस्तेनवतितत्सूत्रात् कात्यायनः श्रर्धरात्रादधस्तंचेत्संक्रांतिर्ग्रहणंतदा उपाकर्मनकुर्वी
तपरस्ताच्चेत्परेह्नीति सामगानांकालविशेषमाहगर्गः सिंहेरवौतुपुष्यर्क्षेपूर्वोह्युक्त्विरत्वहिः छंदोगामिलितःकुर्युरुत्सृ
र्गंस्वस्वछंदसां शुक्लपक्षेतुहस्तेनउपाकर्मोपराह्णिकमिति सिंहेरवाविरूपकर्मणापिसंबध्यते यत्तुसमंत्रंतरं वेदोपाकरण

आसेकुलीरसंस्थितरवौ उपाकर्मनकर्तव्यंकर्तव्यंसिंहस्थेकेति तच्छंदोगपरं यदपिबृहस्पतिः नर्मदोत्तरभागेतुकर्तव्यंसिंहस्थे
कर्के कर्कटेसंस्थितेप्राप्तावुदयनामेदोत्तरभागइति तदपितान्प्रसवंदत्त्वाविद्वांसंप्रतिविज्ञापनंकर्तव्यमवस्थापरं एवंहिलाघवंभवति यत्सिंहकर्के
र्यमित्यनूद्यतन्नर्मदोत्तरभागइति एवंचतान्प्रत्येवदक्षिणभागेकदाकार्यमित्याकांक्षितेकर्कइत्याकांक्षितविधिर्भवति बह्वृचान्प्र
तितुश्रवणाप्तसिंहादिविधौगौरवमनाकांक्षितविधिश्चस्यात् एककोटिसिंहमात्रप्राप्तावपिकोट्यंतरकर्कयप्राप्तावपिव्यवस्थाविधिः
संगच्छतएव पाठतोद्वितीयस्थानेतन्नूनपातप्रयोजप्रासानराशेसस्यचाप्राप्तौवाद्विष्टादीनांनारांसोद्वितीयः पयाजः तन्नूनपात्प्रथमा
मितावदितिस्नातचरणः कात्यायनः उत्कर्षः कालवृद्धौस्याद्उपाकर्मणिकर्मणि पारास्कारः उपाकर्मतथोत्सर्गप्रसवाहोत्रावाष्टकः
मासवृद्धौपरकार्यावर्जयित्वातुपरत्रकर्मेति परउत्तरमासि प्रसवाहोत्सवोजातेष्वादिः संग्रहे गुरुशुक्रवयोमौढ्यबालत्वेवावा
धिक्येवा तथाधिमाससंसर्पमलमासादिपुद्विजाः प्रथमोपाकृतिर्नस्यात्कृतंकर्मविनाशकरिति यत्तुकश्यपः गुरुशुक्रति
रोधानेवर्जयेच्छुतिनोदितं इत्याहभगवानत्रिःश्रावणंतुविशेषतइति तदपिप्रथमोपाकर्मपरं यत्तुऋष्यशृंगः श्रवणहस्तासु॥

चतुर्ष्वपियुगादिषु उपाकर्मश्रवणर्क्षोद्येतद्दिनंदृषादितेजितच्छंदोगात्यति तेषांसिंहकर्कोपलक्षणेनविहितस्योपाकर्मणोग्निमा
सेसंभवात् कात्यायनः प्रसवंयदुपाकर्मसोत्सर्गविधिवद्द्विजैः क्रियेतच्छंदसांतेनपुनराप्यायनंस्मृतं श्रयातवीमेछंदोभिर्यत्कर्म
क्रियेतद्द्विजैः क्वाऽमानेरपिसदाततेषांसिंहकारणं कौर्मे श्रावणस्यतुमासस्यपौर्णिमास्यांद्विजोत्तमाः आषाढ्यांप्रौष्ठपद्यांवास्मृते
पाकरणंस्मृतं अत्राषाढबौधायनपरंव श्रावण्यांपौर्णमास्यायांमाषाढ्यांवोपाकृत्यातत्सूत्रादितिदीपिकायांउक्तंचेदं समा
न्यावधिकारस्थैः संद्रियेतविशेषतइतिन्यायात् यत्तुमाधवीयेनिर्णयामृते उपाकरणमनूद्यमासमात्रमत्रविधीयते उपाक
र्मतुसर्वशाखाप्रत्ययमेकंकुर्युरितिन्यायेनैकमेव तेनबह्वृचसामगयोरप्याषाढगतश्रवणऋतेयारूपाकर्म पौर्णमासीपदंलक्ष
युत्सानुवादइति तन्न उपसंहारसत्याषाढ्याश्चन्यायस्यप्रवृत्तेःपौर्णमासीपदानुपुण्यानुवादायोगाच्च गोभिलः पर्वण्यपि
कुर्युः श्रावणंतैत्तिरीयकाः बह्वृचाः श्रवणर्क्षंतुहस्तर्क्षंसाग्नेयंदिनइति औदयिकइतिश्रवणाहस्ताभ्यामपिसंबध्यते औ
दयिकंपर्वविशेनष्टि सएव श्रावणीपौर्णमासीतुसंगमात्परतोयदि तदात्वौदयिकीग्राह्यानान्योद्यौदयिकीभवेदिति

परिशिष्टे धनिष्ठाप्रतिपद्युक्तेत्वाष्ट्रऋक्षसमन्वितं श्रावणंकर्मकुर्वीतऋग्यजुःसामयास्काः त्वाष्ट्रंचित्राः प्रचेताः भवेदुपाकृतिः पौर्णमास्यांपूर्वाह्णएवतुइति एतद्याजुषपरं छंदोगानांविशेषमाहगोभिलः अध्यायानामुपाकर्मकुर्यात्कालेपराह्णिके पूर्वाह्णेतुविसर्गः स्यादितिवेदविदोविदुः इति उपाकृत्याधीयीतित्रुसत्रादिमेउत्सर्जनोपक्रमणीयहणाध्ययनांगे ग्रहणोध्ययनांतुब्रह्मचारिणएव अधीत्यस्नायादितिस्मृत्याध्ययनपक्षालीनत्वावगतेः स्नातस्यापियहणाध्ययनसंभवात् वेदंव्रतीनिवापारंनीत्वाद्युभयमेकच अविप्लुतब्रह्मचर्यलक्षण्यंस्त्रियमुद्वहेदितियाज्ञवल्क्यवाक्येनसमावृत्तौब्रह्मचारिकल्पेनयथान्यायमितरेजायोपयेयसंकेइत्याश्वलायनसूत्रंच स्नानोत्तरमेवोपदिधानात् अधीयीतेत्यनुवृत्तिः समावृतौहृतविवाहः ब्रह्मचारिकल्पस्तंनियमजातं इतरेब्रह्मचारिणः नायोपयीगृहस्थः एवंचत्रयोप्यधिकारिणइतिमाधवोक्तं यत्तुहेमाद्रिः समावृतौजायोपयीतिविशेषणविशेष्यभावेनप्याचष्टतन्न व्यवस्थितानुवयात्तमावृत्तपदवैयर्थ्यापादाच्च हरदत्तस्तु उपाकृत्याधीयीतेत्यध्ययनपदेनग्रहणधारणब्रह्मयज्ञपारायणमात्रंलक्षयित्वा ग्रहणाध्ययनमात्रंनतदृतांब्रह्मचारिगृहस्थवानप्रस्थानांत्रयाणामध्ययंधमः नायोपयेतीचपाठः तत्रसमावृतौब्रह्मचारिकल्पेनेतिप्राप्तंब्रह्मचर्यसमाप्तौपतिप्रसूयतेजायाउपयागमेतीति मनुस्मृतीयोनारायणीमायामप्येवं नारायणभट्टस्तु अधीत्यस्नायादितिस्मृत्याध्यायोपाकर्मेतिसूत्रव्याख्यानेयस्याब्रह्मयज्ञाध्ययनंनित्यं अतउपाकर्मावश्यकमित्यादित्याब्रह्मयज्ञांगतापुक्ताअतः सर्वैरपिकार्यं अतएवजीर्णपयोगरत्नेगोभिलः उपाकर्मोत्सर्जनंचवनस्थानामपीष्यते धारणाध्ययनांगलाद्गृहीणांब्रह्मचारिणामिति उपाकरणाद्यप्रयोगश्चदृढ्हिरण्यमंगमितिनारायणवृत्तौ अत्राध्यायीस्वारब्धोप्यमाणइत्याश्वलायनाद्यैश्चतुरवरंतापंचावर्तारब्धिन्नकल्पानामपिविश्वामित्रजमदग्नादीनांअधिकारः वसिष्ठशुनकात्रिवध्यश्वराजस्थानांनारांत्रांसोहितीयः प्रयानस्तनूनपादन्यषांमितिनरांत्रांसहितीयप्रयानातेराज्ञस्तनूनपाहितीयप्रयाजवतश्चकाण्वपारः पुरोहितस्येतेनराजपुरोहितौसायुज्यकामौयजेयातामितिविहितकुलायागस्यतत्रापिसामानकल्पयोरेराजपुरोहितयोरधिकारोस्तितिचेत्तुल्याधिकारणस्यतुल्यफलाधिकारणापवादतया

भाष्यादौपपतिपदित्वात् कार्ष्णाजनिः उपाकर्मणिचोत्सर्गोयथाकालंसमेत्यतु ऋषीन्दर्भमयान्कृत्वापूजयेत्तर्पयेत्तइति व्यासः ऋषीन्सूत्रमाचेनसर्वकर्तव्यंचनिवीतिनेतिकार्ष्णाजनिः वेदारंभणतःपूर्वंसकृत्प्राशनतःपरं नवयज्ञोपवीतानि दद्याद्धारयेत्तत्तइति गालवः कृत्वायज्ञोपवीतानिनवानिवसुधाधिप कृत्वाग्नौगुरवेदत्वापित्र्योधारयेत्तत्तइति पैल भइत्यापिदर्शयतुष्यन्ते वायवीये उपाकर्मणिविप्रेभ्योदद्याद्यज्ञोपवीतकं आयुष्मान्जायतेतेनकर्मणामानवोभुवि ब्र ह्मचारिणोविशेषतः स्कांदे कालादर्शे मौंजीयज्ञोपवीतंचनवंदंडंचधारयेत् अजिनंकटिसूत्रंचनवंवस्त्रंतथैवच त्रि विशेषःकारिकायां पश्चादग्नेस्तुदर्भेषुप्रागग्रेषूपविश्यच त्रीशिच्यापः शरावादोदकंसंस्तत्रनिधायच प्राग्यादर्भगर्भ सकुर्यब्रह्मांजलीनथः सव्याहृतिंसप्तपत्रकैः सावित्रीब्रह्मयज्ञवत् चिरभ्यस्यप्रणवंव्याहृतीश्चात्रकर्मणि गोभिलः उत्सर्जनंचवेदानामुपाकरणकर्मच त्यक्त्वावेदजप्येनफलेनाप्नोतिमानवः इत्युपाकर्मनिर्णयः अथो त्सर्जनंमनुः पुष्यतुछंदसांकुर्याद्बहिरुत्सर्जनंद्विजः माघशुक्लस्यवाप्राप्तपूर्वाह्णेप्रथमेहनीतिव्यवस्थितश्चायंविकल्पः

श्रावण्यांपौष्ठपद्यांवाप्युपाकृत्य यथाविधियुक्तः छंदांस्यधीयतमासान्विप्रोर्धपंचमानिति तेनैवोक्तत्वात्पूर्वाह्णेप्रथमेहनीति संबध्यंत एवंचपदाश्रावण्यांउपाकर्मतदापौष्यांशुक्लप्रतिपदिपूर्वाह्णेतुत्सर्जनं यदातुपौष्यामुपाकर्मतदामाघशुक्लपंचमिप दिपूर्वाह्णेतिस्मृतिचंद्रिकाकारादयः विज्ञानेश्वरयोगिनस्तुपूर्वोक्तस्यैवपदं पुष्येचेतिनतुशुक्लपक्षादि पौषमासस्यरोहिण्या मेवंचयदापौषरोहिण्यष्टम्यष्टकायामथापिवेति अत्रकालविशेषोक्त्वादित्याहुः युक्तंपूर्वाह्णदैविकंकर्मेतिपूर्वाह्णस्यापि प्राप्तेर्नतस्यापिधानं यदापौषरोहिण्यष्टक्योरेवोत्सर्जनंतदार्धपंचमानित्यत्रर्धशब्दश्चांद्रार्धमौहूर्तार्धादिवत्खंडवचनस्य अनियतत्वंचबौद्धायननोक्तं श्रावण्यांपौर्णमास्यांगायत्र्याश्चोपाकृत्यनेष्यामाघ्यांवोत्सर्जनंपौष्यपदवेतिति तत्रपौष्यपदंसिंहो पलक्षकंततछंदागपरमव सिंहेवोतुपुष्यर्क्षेपूर्वाह्णेविचरद्भिः छंदोगमीलिताःकुर्युरुत्सर्गंसर्वछंदसामितिगार्ग्यवचनात् स्वाध्यायप्रद्येतु पुष्येदुत्सर्जनंकुर्यात उपाकर्मैदिनेथवाऽतिकालांतरमप्युक्तं एतदनुकल्पेवश्रुतिः स्वाध्यायमधीतेद्विमि तिः अतएवोत्सर्जनशब्दः कालापलक्षणंपूर्वोक्तस्यकातीयवाक्यस्यार्थः सामगानांहिउपाकर्मणि एकंसिंहार्कहस्ते परंमक

रार्कस्तेतत्रपूर्वंग्रामेगयलाभाध्यनार्थं अपरंचारण्येगयसामाध्ययनार्थे अतएवापाकृत्सोदयेगनऋतिउपाकर्मविधाना
त्सर्जनविधानप्रातिउत्सर्गश्चेद्वेकएकेयांशिराधिवत् अत्रऋषिपूजातर्पणंचकार्यं तथाचस्मृतिचंद्रिकायां उपाकर्मणि
त्सर्गेयथाकालंसमेत्यच ऋषीन्दर्भमयान्कृत्वा पूजयेत्तर्पयेत्ततः आश्वलायनैस्तुमध्यामेनकार्यं अध्यायोत्सर्ज
नंमाध्यांपौर्णमास्यांविधायतदृतिकारिकोक्तेः अनुकल्पेस्तुपूर्ववदादिरण्ड्योक्तेयः उत्सर्जनोत्तरंकार्यमुक्तंअतऊ
र्ध्वंतुछंदसिंकुर्युनियतःपक्षत् वेदांगानितुसर्वाणिकृष्णपक्षतुसंपठत् कारिकायांतुविशेषः ततः आरभ्यषण्मासान्ष
ंगानिलधीयते शुक्लेवेदमधीयीतकृष्णेंगानितिकेनचित् एवमध्ययनांगभूतस्योत्सर्जनस्यफलमाहकात्यायनः प्रत्यहं
यदुपाकर्मसोत्सर्गोवाध्वादृक्षैः क्रियतेछंदसांतेनपुनराप्यायनंभवेत् अयातयामछंदोभिर्यत्कर्मक्रियतेद्विजैः स्रमाणे
रपिसदातत्तेषांसिद्धिःकर्मणामिनिरममाणैरत्यंतंप्रपन्नसाहितैरित्यर्थः इदंचैकस्यतदभयतेसंयोगपृथक्त्वमितिन्यायेनस्व
स्त्रियंवीर्यकामस्यप्रपंकृत्वा तिवत्फलं नार्थवादः तैत्तिरीयाणांविशेषमाहापस्तंबः तैष्यांपौर्णमास्यांरोहिण्यांवावि

DR. BHAU DAJI MEMORIAL

रमेरर्धपंचमांश्चतुरोमासानित्येकइति हेमाद्रौखादिरगृह्ये पुष्यस्तुत्सर्जनंकुर्यादुपाकर्मदिनेथवेति अत्रनदीनांरजोदोषोनास्यादृग्गर्गः उ
पाकर्मणिचोत्सर्गेरजोदोषोनविद्यते इत्यत्रोत्सर्जनं श्रावण्यामेवरात्रौसर्वबलितैत्तिरीयाणां श्रावण्यांपौर्णमास्यांस्थालीपाकइ
ति त्रात् आश्वलायनीयेस्तुश्रवणकर्मकार्ये श्रावण्यांपौर्णमास्यांश्रवणाकर्मेतिसूत्रात् इदंप्रदोषव्यापिन्यांपौर्णमास्यंका
र्यं प्रदोषस्यकर्मकालत्वात् कर्मणोयस्ययः कालस्तत्कालव्यापिनीतिथिः तयाकर्माणिकुर्वीतक्रांसदृष्टीनकारणमितिवाक्या
त् दिनद्वयतद्व्याप्तावव्याप्तौचोत्तरदिनेविहितित्वात् एवंसर्वबलितिथितस्यामेवकार्यं तत्रापिपूर्वमेवनिर्णयः कार्तिकपौर्णि
मास्यांकार्तिकियदर्शनमुक्तंकात्यायनखंडे कार्त्तिक्यांहुत्तिकायोगेयःकुर्यात्स्वामिदर्शनं सप्तजन्मभवेद्विप्रोधनाढ्योवेदपारगइति
त्रिपुरोत्सवोप्यत्रोक्तोभविष्ये पौर्णमास्यांतुसंध्यायांकर्तव्यास्त्रिपुरोत्सवः दद्यादत्रनमंत्रेणमुदीयांश्वसुरालये क्रीडःपतंगा
मद्यकाश्चवृक्षाजलेस्थलेयेविचरंतिजीवाः दृष्ट्वाप्रदीपंनहिजन्मभागिनोभवंतिसत्यंचपिचोषि विप्राइति फाल्गुनपौर्णि
मास्यांहोलिकोत्सवः नगंपतिनारदंवचः भविष्ये अद्यपंचदशीशुक्लाफाल्गुनस्यनराधिप अभयंचैवलोकानांदीयतांप

रमेश्वरायथाद्यशंकितालोकारमंतिचहसंतिच॥ दानुनानिचखज्ञानिगृहीत्वासुसमुत्सुकाः योथारवविनिर्यातुशिशवः संप्रहर्षिताः
संचयंशुष्ककाष्ठानामुपलानांचकारयेत्॥ तत्राग्निंविधिवत्कृत्वारक्षोघ्नैर्मंत्रविस्तरैः॥ ततःकिलकिलाशब्दैस्तालशब्दैर्मनोहरैः ते
नशब्देनसापापामोहनीनिराकृतः॥ साढोढाराक्षसी॥ तत्रैव सर्वदुष्टापहोहोमः सर्वरोगोपशांतिदः क्रियतस्यांढुंढेःपार्थ ते
नसाहोलिकासमृतेति॥ तमग्निंत्रिःपरिक्रम्यगायंतिचहसंतिच॥ जल्पंतःस्वेच्छयालोकाःनिःशंकायस्ययन्मनः तत्रपूर्णिमा
पदोषव्यापिनीग्राह्यातदुक्तंतत्रैव॥ सायंक्रीडानिकांकुर्यापूर्वांक्रीडनंगवामिति सायंक्रीडात्रपदोषः तत्राचतत्रैव॥ तपस्यपूर्णि
मास्यांतुरजन्यांहोलिकोत्सवइति॥ चंद्रप्रकाशोनारदोपि॥ प्रतिपद्भूतसंयुक्तापौर्णमासीयदाभवेत्॥ होलिकादिवा संवत्सरंचतद्राष्ट्रंपुरंदरुतिसो
द्भूत मितिपदोषव्यापिनीग्राह्या॥ पौर्णिमाफाल्गुनीसदा तस्यांभद्रामुखंत्यक्त्वा पूज्याहोलानिशामुखेति निशामुखेति निशागमे
, पूज्येतुहोलिकासर्वत्रोमुखेरिति॥ पृथ्वीचंद्रोदयेदुर्वासावाक्यात् दिनद्वयेप्रदोषव्याप्तौपरैव भद्रायांदीपितादोलीराष्ट्रसंगंकरो
तिवै॥ नगरस्यचनैवेष्टातस्मात्तांपरिवर्जयेदिति॥ पूर्वदिनेभद्रायुक्तत्वेनपुराणसमुच्चयोक्तनिषधात् पूर्वदिनेप्रदोषव्यापिन्यप

परविद्धचेत्तदापूर्वेद्युरपरात्रौभद्रांविहायकार्योदिनार्धात्परतोयास्याफाल्गुनीपूर्णिमायदि रात्रौभद्रावसानेतुहोलिकांत
त्रदापयेदितिभविष्योत्तरात्॥ राकायामद्यार्द्धंचतुर्दश्यांयदाभवेत् होलांभद्रावसानेतु निशीथांतेपिदापयेदितिपुराण
समुच्चयाच्च॥ युक्तभद्रायांविहितंकार्यंहोलिकायाः प्रपूजनमितियच्चमध्यरात्रिमतिक्रम्यविष्टेःपुछंयदाभवेत् प्रदोषज्वाल
येद्ढुंढेःसुखसौभाग्यदायकं प्रदोषान्मध्यरात्रांतंहोलिकोद्दलनंशुभमितिचंद्रेस्थिदलेखितदनाकरं॥ यदातुपूर्वरात्रौप्रदोषव्या
प्तभावेसत्यपिवाभद्रारहितः कालोनप्राप्यतेउत्तरदिनेचप्रदोषेपूर्णिमाप्तावस्तदाभद्रापुछंकार्यं॥ तच्चलक्षणं॥ पृथिव्यांया
निकार्याणिशुभानित्वसुप्तानिच तानिसर्वाणिसिध्यंतिविष्टिपुछेनसंशयइति भद्रापुछंतुज्योतिःशास्त्रेप्रसिद्धं अस्मि
न्नवविषयउत्तरदिनेपूर्णिमासार्धयामत्रयमितातत्रोधिकावाप्रतिपदश्चवृद्धिस्तदापूर्णिमोत्तरंप्रतिपद्दिनेप्रदोषेहोलिकाकार्या
नतुपूर्वेद्युर्विष्टिपुछे सार्धयामत्रयंपूर्णोद्वितीयेदिवसेयदा॥ प्रतिपद्भूमानीतुतदासाहोलिकास्मृतेतिभविष्योक्तेः यात्तृ
तीयदिनेप्रदोषकदेशस्तिपूर्वरात्रौचभद्रारहितानेवलभ्यतेसासुतरामुत्तरस्यैव यदापूर्वरात्रिर्भद्रायुक्तासाउत्तरदिनप्रदोषचचें

सम ६६ दयहणंतदातत्रस्नात्वाकार्यं स्नात्वाकर्मणिकुर्वीतघृतमन्नंविवर्जयेदितिवचनात् फाल्गुनमासिचेच्छुद्धमासिहोलिकाकार्या स्य
ष्टमासविद्धाषाख्यंविहितंमलइतिवचनात् होलिकापूजामंत्रस्तु अष्टकृपाभयत्रस्तैः कृतात्वंहोलिकाबालिशैः अतस्त्वांपू
जयिष्यामिहूतेभूतिपदाभवेतिरिक् इतिपूर्णिमानिर्णयः अथावास्यभूतविद्धत्वेपरयाप्रतिपदोत्तरा प्रतिपद्यमावास्येतियु मावास्या
ग्मवचनात् अमावास्यातृतीयाचतावुपाप्योपरान्विततिस्रश्च भूतविद्धत्वेनाग्राह्या मुनिपुंगवैरितिस्कांदे
पूर्वविद्धानिषेधाश्च अस्यांसोमयोगेकपिलाधारातीर्थेश्राद्धमुक्तं वाराहेरवंदे अमासोमसमायोगेश्राद्धंयत्रत्रलभ्यते
तीर्थेकपिलधारेस्मिन्गयायापुष्करेणकिं दिव्यांतरिक्षभौमानियानितीर्थानिसर्वेशः तान्यत्रमिवसिध्यंतिदर्शेसोमदि
नान्विते भद्रामावास्यायांकुशग्रहणमाह हारीतः मासेनभस्यमावास्यातस्यांदर्भाश्चयोमतः अयातयामास्तेदर्भा ६६
विनियोज्यापुनःपुनरिति कार्तिकीमावास्यायांकृत्यमुक्तमादित्यपुराणे दिवातत्रनभोक्तव्यंमृतेबालातुरानुञ्जनान् प्रदो
षसमयेलक्ष्मींपूजयित्वायथाक्रमं दीपरक्षास्तथाकार्याग्रत्योदवग्दहेनथा ब्राह्मणान्भोजयित्वादोसंभोज्यचतुर्विंशतान्

अलंकृतनभोक्तव्यंनववस्त्रापशोभितं तत्रामायांज्योतिर्निधेपि तुलासंस्थरवौनातेप्रदीपभूतदृशोयोः उक्ताहस्ता
नराःकुर्युःपितृणांमार्गदर्शने अपदोषस्यकर्मकालत्वात् पूर्वेद्युरपरेद्युश्चेचतद्व्याप्तौसैव उभयदिनेतथात्वेपरैव्यभ
विष्ये कृत्वातुपार्वणश्राद्धमिरुक्तातिथापराह्णसमयइत्यादिनातदुत्तरं दीपदानादरुक्तत्वात् नचैवंदर्शश्राद्धानंतरंमयंत
क्तार्यमितिभ्रमितव्यं तयोःक्रमविधानाभावात् किंतस्वंप्रमयाएवव्यवहार्यत्वेनाद्रियते उभयदिनेतद्व्याप्तभावेपूर्वैव
गौणकालेसत्वादिति अथाह्निकेयोभारते अमाकुहूपातश्रवणेयुक्ताचैसोपमाघयोः अर्धोदयःसविज्ञेयःकोटिसू
र्यग्रहैःसमः दिवैवयोगःप्रास्तोयंनतुरात्रौकदाचन स्कांदे अर्धोदयेतुसंप्राप्तेसर्वगंगासमंजलं शुद्धात्मानोद्विजाः
सर्वेभवेयुर्बलसंमिताः यत्किंचिद्दीयतेदानंतद्दानंमेरुसंनिभमितिस्कांदे चतुःषष्टिफलंमुख्यममंत्रंतत्रकारयेत्
चत्वारिंशत्फलंषोडशपंचविंशतिमेववा निधायपायसंतत्रपद्ममष्टदलंलिखेत् पद्मस्यकर्णिकायांतुकर्षमात्रंसुव
र्णकं तदभावेतदर्धंवातदर्धंवापिकारयेत् कृत्वातुतंडुलैःशुद्धैःपद्ममष्टदलंशुभं अमंत्रंस्थापयेत्तत्रब्रह्मविष्णुशि

वात्मकं तेषांपीतिकरार्थायश्वेतमालैःशुक्लोभनैः वस्त्रादिभिरलंकृत्यब्राह्मणायनिवेदयेत् मंत्रश्च सुवर्णपायसांमंत्र
यस्मादेतत्त्र्यात्मयं त्रायवोसरकोतद्भूलणाद्भिजोत्तमेति समुद्भेखलांष्टथ्वीसमग्रत्वातुयत्फलं तत्फलंलभतेमर्त्यः
कृत्वादानमुमंत्रकमिति फाल्गुनामायांरुद्रादिपूजा लैंगेफाल्गुनपक्रमे अमावास्यांपूजाश्चरुद्रोग्निर्ब्राह्मणास्तथा
मांसोदनैःपोलिकाभिःपूज्यश्चात्मासबांधवइतिशेषः अमावास्यातुसोमेनसहमीभानुनायुता चतुर्थीभूमिपुत्रेण
सोमपुत्रेणचाष्टमी चतस्रतिथयःस्मृताः सूर्यग्रहणसंनिभाः स्नानंदानंतथाश्राद्धंसर्वंतत्राक्षयंभवेदिति तत्रैवश्रव
णाद्यर्क्षयोगेव्यतीपातः श्रवणाश्विधनिष्ठाद्रेनागदैवतमस्तके अमाचंद्रविवारेणव्यतीपातःसउच्यते तत्रैसचदुक्तं
दत्तंसर्वकोटिगुणंभवेत् मस्तकंमृगशीर्षे अथश्राद्धंअमावास्यानिर्णयः छंदोगपरिशिष्टे पिंडान्वाहार्यकंश्राद्धंक्षीणे
राजनिरस्यते वासरस्यतृतीयांसेनातिसंध्यासमीपेतेति पिंडः पितृपक्षः तमनुश्राद्धियतेक्रियतेतत्पिंडान्वाहार्य
कंपिंडपितृयज्ञाख्यंनंतरभावइत्यावत् राजनिचंद्रेतस्मिन्क्षीणेश्रमायामित्यर्थः अत्रयत्तपिपूर्वाह्णेवैदेवानांमध्यंदिनो

मपराह्णः पित्र्णामितिश्रुत्यालोचनयात्रयाविभक्तदिनांत्यभागएवप्रतीयतेतथापिसायाह्नस्त्रिमुहूर्तःस्याच्छ्राद्ध
नत्रनकार्येदितिरादासीनामसाप्रोक्तागर्हितासर्वकर्मस्वितियमेक्षसायाह्नस्यत्राह्णकालत्वंप्रतिनिषिद्ध्यैकादशाद्य
दशमुहूर्तयोस्तत्कालत्वंसिध्यति यत्तुदीपिकायांहेमाद्रिसिद्धांतउक्तस्त्रियांसितदिनस्यांत्यपराह्णचरेदितिसोप्येतत्परतंत्रो
वकथंचिद्व्याख्येयः माधवीयंपराह्णपदमप्येवं अष्टमुहूर्तास्यकुतपश्चारुणेनवमेरोहिणेसमाप्तमितितु एकोद्दिष्टपरं
कुतपप्रथमभागेएकोद्दिष्टमुपक्रमेत् आवर्तनसमीपेवातत्रैवानियतात्मवानितिव्यासोक्तः आरभ्यकुतपश्राद्धंकुर्यादारोहि
णंबुधः विधिस्तविधिमास्थायरोहिणंतुनलंघयेदितिश्लोकगीतमोक्तत्व यत्तुनारदेनमध्यन्हस्त्रिमुहूर्तंतुयदाचलतिसास्क
रः सकालःश्रुतपोनामपितृणांदत्तमक्षयमितिमुहूर्तत्रयात्मकंकुतपस्योक्तं तद्ग्राममुहूर्तेपार्वणारंभपरमितिकेचित् यु
क्तंतु एकोद्दिष्टंतुमध्याह्नादीनामुहूर्तत्रयात्मकमध्याह्नस्यैकोद्दिष्टकालतयाविधानेष्टमनवममुहूर्तयोश्चतत्कालत
याविनियोगेवशिष्टस्यदर्शस्यापियोगांकांक्षायामुत्तरसाहितयागौणकालतायरस्मिति यत्तुमात्स्ये अष्टमेभास्क

रायस्मान्नंदीभवतिसर्वदा तस्मात्तंतफलस्तत्रारंभविशिष्यते ऊर्ध्वंमुहूर्तोलुतपाद्यान्मुहूर्तचतुष्टयं मुहूर्तपंचके
द्येतत्स्वधामवनमिष्यतइति तदकादश्यपार्वणकालक्रोडीकाराक्षिप्रेयं पार्वणलेकादशमुहूर्तयोरेवमुख्यकाल
लंतन्मुहूर्तत्रयस्यात्तत्रवैषम्यंणक्रदशम्यांतास्मत्यंतरे त्यपराह्णव्यापिन्यमावास्यायदाभवेत् तत्रालपत्वम
हलाभ्यांनिर्णयपिढकर्मणिति अधिकायाद्यर्थः तथाचारीवाघवसंवादेपि त्रमावास्योतुयाहिस्यादपराह्ण
व्यापिवा क्षयपूर्वापराह्णहोसाम्यपिचरपरास्मतेति स्मृत्यंतरेतिथिक्षयेसिनीवालिनष्टचंद्राकुहूमतेति व्यासेक्तेः
दिनद्वयकालस्पर्शजाबालिः त्रपराह्णव्यायीयदिदर्शस्तिथिक्षये त्राहिताग्नेः सिनीवालीनिरग्न्यादेः कुहूमते
ति त्रादित्रब्दात्स्त्रिशूद्रयोरपियहणंसिनीवालीहिनेःकार्यः साग्निकैःपिढकर्मणि स्त्रीभिःश्रद्धैःकुहूस्तेयातथाचा
नग्निकैर्हिजातिलोगाक्षिवचनात् इतिविशेषतिथयोनिर्णीताः त्रथेष्टकालसालपर्वप्रतिपत्तिसंधौकार्यातदाहशो
शिलः पक्षांतरेउपवस्तव्यापक्षादेयष्टव्याःसंधिमासितायजतेति उपवासाग्न्याधानं तत्रातिसूक्ष्मतरसंधौयोगा

नुष्ठानस्याशक्यत्वात् पूर्वेदिनपर्वणित्रारंभउत्तरदिनेचप्रतिपदियागसमाप्तिः तथाचरातपूर्वेयुरग्निंगृह्णातिउत्तरमहर्यज
तीतिपूर्वेद्युरिध्माबर्हिःकरोतियज्ञेभवारण्यगृह्णीत्वोपवसतीति तथाचउपस्मिन्छोयक्ष्यमाणेदेवतावसंतियएवंवेहानग्नि
मुपस्तृणातीतितत्रप्रतिपदेसंपूर्णत्वेसंदेहएवनास्ति खंडत्वेतुतयोर्नियमाहोशिलः त्रापवर्तनेयदासंधिःपर्वप्रतिप
दोस्तेवत् तदारुयागइष्यतपरतश्चेत्परेहनिपर्वप्रतिपदोसंधिपर्वप्रदोस्तेवत् तदारुयागइष्यतपरतश्चेत्परेहनि पर्वप्र
तिपदोःसंधिरर्वाक् त्रावर्तनाद्यदि तस्मिन्नुनिष्टव्यंपूर्वेद्युस्तदुपक्रमः त्रावर्तनात्परः संधिद्र यिदतस्मिन्नुपक्रमः परे
द्युरिष्टरिसेषपर्वेद्व्यविनिश्चयइति त्रावर्तनंदिनमध्यं त्रर्वत्रापर्वापेक्षे यायावतीप्रतिपदहक्षयोवातदर्धंकृत्वा
पूर्वस्मिन्नुक्तासहहूपप्रकल्पयेदितिलोगाक्षीरपि तथेःपरस्याघटिकास्तुयास्युर्न्यूनास्तथैवातुल्पधिकास्तुसा अर्धे
विंयाज्यंचतथाप्रयोज्यंक्रासेचवृद्धौप्रथमेदिनेतदेति त्रत्रकेचित् यदिचतुर्दश्यादद्यादंडापर्वंचपंचदश्यादंडमितंप्रति
पत्तुरेकानविंशद्दंडातदापतिपद्धूरेधस्तिदृश्यंपर्वतिप्रक्षिपदि एवंचतुर्दश्यदीपंचविंशतिदंडापर्वैकोनविंशद्दंडंप्रतिपच्च

तुर्दश्यादंडापतिपत्काससार्धघटिकाद्वयंपर्वेतिनिक्षिपेतितदयुक्तंईदृशेविषयेपर्वापेक्षयापतिपदोत्काससंस्पर्शदृष्टेर्भावात् पक्ष
तद्दृष्टुदाहरणेकासएवास्तिकासोदाहरणेचदृष्टिरिति नहिघान्यूनाधिक्यभावेकासदृष्टिर्भवतः किंतुचतुर्दश्युत्तरं
यावंतःपर्वघटिकास्तत्राधिक्येन्यूनत्वेवापतिपदोत्कासदृष्टीतितिसएवमालोच्यतेसंधिनिर्णयः यदापतिपदिनेपं
चधाविभक्तादिनचतुर्थभागरूपापराह्णव्यापितृतीयाविषयत्वं ए
वंचसोमदर्शनदितिहेमाद्रिः संगछते नतुसायंकालत्रिमुहूर्तस्थमात्रसत्वे तत्रचंद्रदर्शनस्यव्यभिचारात् यत्तु
केचिच्चंद्रदर्शनमेवयागेनिषेधप्रयोजकं नत्रिमुहूर्तद्वितीयाप्रवेशइति तन्नत्रिमुहूर्तेत्यादिपूर्वार्धस्यपार्थि
कानुवादकत्वापत्तेः एतच्चदिवासंधावेवप्रवर्तते नरात्रिसंधौ अग्निमदिनेतावतक्षयस्यासंभवात् तत्रतोपराह्ण
शब्दोपियौगिकःसन्दिनद्वितीयभागपरइतिचेत् अपराह्णपदवैयर्थ्यापत्तेः यौगिकयौगिकयोःपरिभाषासा
र्थक्यायपारिभाषिकग्रहणस्ययुक्तत्वाच्च संधिनिर्णयेतुद्वयोर्विभक्तादिनपूर्वापरभागरूपयोः पूर्वाह्णापराह्णशब्द
योर्मध्याह्नशब्दस्यचयौगिकत्वमेव ग्रहीतुंगार्गिलवाक्यआवर्तनपदस्यावीगावर्तनात् परंतुवत्सरतयोश्चपदवाक्यर

मितिवाच्यं अपराह्णशब्दनयागदृष्याद्वर्षावर्तनोत्तरभागाभिधानेरात्रिसंधौकेमुत्तायनतत्छास्त्रप्रवृत्तेः विनिग
मानाविरहादेतानिवचनान्यावर्ततेततः पूर्वमुत्तरंवामाप्रतिपत्संधौप्रवर्ततेनापराह्णसंधावेवेतियुक्तं एषएवानंतशाष्यश
तपथब्राह्मणायनशाष्याणामाशयः मुहूर्तशास्त्रस्यतुपंचधाविभक्तदिनचतुर्थरूपापराह्णव्यापिद्वितीयाविषयत्वं ए
वंचसोमदर्शनदितिहेमाद्रिः संगछते नतुसायंकालत्रिमुहूर्तस्थमात्रसत्वे तत्रचंद्रदर्शनस्यव्यभिचारात् यत्तु
केचिच्चंद्रदर्शनमेवयागेनिषेधप्रयोजकं नत्रिमुहूर्तद्वितीयाप्रवेशइति तन्नत्रिमुहूर्तेत्यादिपूर्वार्धस्यपार्थि
कानुवादकत्वापत्तेः एतच्चदिवासंधावेवप्रवर्तते नरात्रिसंधौ अग्निमदिनेतावतक्षयस्यासंभवात् तत्रतोपराह्ण
शब्दोपियौगिकःसन्दिनद्वितीयभागपरइतिचेत् अपराह्णपदवैयर्थ्यापत्तेः यौगिकयौगिकयोःपरिभाषासा
र्थक्यायपारिभाषिकग्रहणस्ययुक्तत्वाच्च संधिनिर्णयेतुद्वयोर्विभक्तादिनपूर्वापरभागरूपयोः पूर्वाह्णापराह्णशब्द
योर्मध्याह्नशब्दस्यचयौगिकत्वमेव ग्रहीतुंगार्गिलवाक्यआवर्तनपदस्यावीगावर्तनात् परंतुवत्सरतयोश्चपदवाक्यर

सात्यंवतत्वकरणे आवर्तनातुपूर्वाह्नाद्यपराह्णस्ततः परः मध्याह्नस्तुतयोः संधिर्यदावर्तन मुच्यतइति तन्नोक्तिलोक
मन्वयोगिकमर्थमनूद्यविधत्ते एतत्त्रिमुहूर्तवाक्यमपिदृष्टाविसक्तदिनापरभागरूपमपराह्णमुपलक्षयेत् अतोदिनमध्ययदाकदाचित्संधौपरदिनेपंचधाविभक्तदिनचतुर्थभागरूपसकलापराह्णव्यापिदर्शीयासत्वेचकु
र्दर्शमन्वाधानं संधिदिनेचयायेति एतएवनिर्णयामृतमेदनपारिजातयोरप्येतालक्ष्यते इष्टिसमाप्तिश्च प्रतिपत्त्व
ध्यएवनपर्वांतेप्रतिपद्यप्रविष्टायांयदिचेष्टिःसमाप्यतत्पुनःप्रणीयसहेष्टिःकर्तव्यायागविज्ञमेरितिगार्ग्यात्कः पौर्णमा
स्यांकदाचित्संधिकालतामाहकात्यायनः संधिश्चेत्तंगवाह्नंप्राक्पर्यावर्तनाद्वेः सापौर्णमासीविज्ञेयासद्यस्काल
विधीतिथिरिति आपस्तंबः पौर्णमास्यामन्वाधानपरिस्तरणोपवासः सद्योवासद्यस्कालायांसर्वक्रियतइति भा
ष्यार्थैरेयंरूपि अन्वाहिविस्तारणोपवासः पूर्वयुरेतेखलुपौर्णमास्यां आवर्तनाद्याग्यादिसंधिस्तदेवयागः
क्रियेतसमस्तइतिमंडनः आधानानंतरंपौर्णमासी चेन्मलमासगा तस्यामारंभणीयादीन्नकुर्यात्कदाचनेति सान्यमलमा

स्यां

MEMORIAL
D. & BHAVA

तःपरेद्युरितःपशौकालनिर्णयमारुगोविंदार्णवेकात्यायनः अर्धादन्हःप्रवर्तिनियतः पर्वसंधिःपरस्तात्कुत्सायुतस्मिन्नरुनि
तुपशुंसद्यएवद्यर्कुवा आरभ्याथप्रतिकृतिरथचेत्पर्वसंधिःपुरस्तात्कुत्वातस्मिन्यकृतिमथमुख्यात्यशुःसद्यएव आयणग
कालात्आरुआपस्तंबः वर्षासुस्यामाकैर्यजेतशारदीहैमंतिर्वसंतयवैरिति वार्तिककारोपि यजेत्पूर्वपूर्णमासीदर्शंदर्शा
नमेवेत्यति नवेज्याआग्रयणेष्टिः दीपिकायां दर्शेष्याः परेद्युर्भाग्रयणार्कंवार्कपौर्णमासाच्चतदिति संपूर्णदर्शेविशे
षमारुलोगाक्षिः पक्षांतकर्मणिवर्ज्यंवेश्वदेवंचसाग्निकं पिंडयज्ञंततःकुर्याततोन्वार्यकंबुधइतिपक्षांतमन्वाधानं अन्वा
हार्यदर्शेश्राद्धमितिविकृतीष्टकालनिर्णयः अथपिंडपित्रयज्ञः तत्रश्रुतिः अमावास्यायामपराह्णेपिंडपित्रयज्ञेनचरंतीति
अत्रयःपरमोविप्रकर्षः सूर्याचंद्रमसोः सपौर्णमासीयःपरमःसंनिकर्षः सामावास्येतिगोभिलोक्तेरमावास्यापदंयद्यपिसूर्यी
चंद्रमसोःपरमसंनिकर्षवत्यंतक्षणेरात्रंतथापितत्रकमानुष्ठानासक्तंतद्दोरात्रंलक्षयति अतएवयदाकृश्चंद्रमसंनये
स्यंतितदाकृपिंडपित्रयज्ञेनचरंतीतिसूत्रं यदैवैषणापुरस्तादृश्यनपश्चास्यपित्र्यानिवर्तीतिश्रुतिः संगछते अतोमा

वास्यातिथेपराह्णव्यास्यभावप्यंतक्षणावछिन्नाहोरात्रएवापित्र्यज्ञः पूर्वेदिनापराह्णव्याख्येस्वन्नारदस्याश्वलायना
पस्तंबसूत्रवृत्तिभाष्यकारः यौक्तिकंतु अमावास्याशब्दस्यप्रयोगस्तावत्तिथिविशेषसार्वजनीनोविवादः तत्रचैक
देशवर्तिनोपिपरमसंनिकर्षस्यसंभवत्येवप्रवृत्तिनिमित्तलंचक्रियपदस्यचक्रस्यवेश्वदेवपदस्यचविश्रेयांस्यानोयज्ञ
पितिथिविशेषलक्षणात्तथापिनिरूढत्वात्सवयुक्तानामहोरात्रआधुनिकी चंद्रादर्शनंतुअमायुक्तापराह्णवर्त्यहोरात्रव्य
वस्थिष्टेईदृगहोरात्रपूर्वमाव्युषः कालीनंतुदर्शेनंपूर्वाहोरात्रवर्तित्वान्नविरुद्धं अथपुरस्तात्पदसार्थक्यायतदेवविधि
रुद्धं तदापरस्तात्पदसार्थक्यायसंपूर्णतहोरात्रगतमपितत्तथास्यात् अतोपराह्णयुक्तेमामाद्यानुसंधेयाग्रहइति
अपराह्णस्त्वत्रपंचधाविभक्तदिनोपांत्योभागस्तिथिवृत्तिकारोक्तएव दिनद्वयस्यशाभावेतुपूर्वदिनएव तत्रास्मत्पादित
चंद्रक्षयस्योत्तरदिनचतादृश्यांशंदृष्टसत्वात् यदाकृहारितः चतुर्दश्यष्टमभागेदृष्टोभवतिचंद्रमाः अमावास्या
ष्टमेभागेपुनःकिलभवेदनुमिति पूर्वार्द्धोवेदवानांमध्यंदिनमनुष्याणां अपराह्णःपितॄणामित्यस्यपित्र्यज्ञप्रकरणेपाठः

त्रथाग्निकृदिनोत्पन्नश्च भागस्तुयुक्तः हारीतकवस्तुपवासपरं तंप्रक्षायदहरेवेषनुपुरस्तान्नपश्चाद्दर्शेतातिकातीयसूत्रे यायजूकास्तु
दृत्तिभाप्यादुक्तिसंधिमदर्शरात्रंप्रायः पंचधाविभागंचातुरुप्यारं तत्रकातीयानांतावत्पित्र्यज्ञोदर्शयागांगं पूर्वेद्युरेवचतेकार्यं
नतुनियमेनामायुक्तएवापराह्णे पूर्वेद्युः पित्र्यंप्रायज्ञंनिष्पाद्यापरेद्युरुत्तरमरुंदर्शान्यजतीतिश्रुतेः त्रमावास्यायामराकृइत्यभावा
स्यापदस्यकर्मपरत्वाच्च पित्र्यज्ञोगेनवेतिलुवादांतरमिति तैत्तिरीयादीनांतुनिर्विगानंसंधिमत्सेवाहोरात्रेनुष्ठानं आश्व
लायनानांसर्वेधानिनांतावदक्षिणाग्निकपित्र्यज्ञोत्तरंएथगेवपार्वणंपक्षांतंकर्मनिवर्त्यवैश्वदेवंचसाग्निकः पिंडयज्ञंततःकु
र्यात्ततोन्याहार्यकबुधइतिवाक्यात् पक्षांतमन्वाधानं त्रन्वाहार्यकपार्वणश्राद्धंतत्रचनिरग्निकवह्निप्रपाणोहोमः तथा
चपरिशिष्टं पर्वामावास्यातत्रसर्वंपार्वणंतत्राप्यग्निः पिंडपित्र्यज्ञकृत्वाकरोत्यनाहिताग्निस्तुतदितव्यरेणाव्यतिआ ७२
हिताग्निपार्वणेचपिंडपित्र्यज्ञकल्पाभादभ्यनुज्ञेयापरिघेवेब्राह्मणानांपाणिषुहोमश्चत्राहिताग्निः सर्वाधानित्रनाहि
ताग्निस्त्वधानीकेवलस्मार्तोग्निमान्चितिसांपदायकः त्रानयोस्तुयाल्लिककालनिर्णयेपक्षेसर्वेश्राद्धपित्र्यज्ञ

येास्तत्रविशेषत्रपोव्यतिषंगएवकालेक्यात् त्रग्नौकरणंचस्मार्ताग्नौतिसंप्रदायेतुसंपूर्णपर्वणिव्यतिषंगएव कालैक्या
देव रवंरपर्वणितुपूर्वदिनेपित्र्येचरुश्रवणातिसकलतिकर्तव्यताकंश्राद्धंपूर्वदिनेतुपित्र्यज्ञकालेदेनतंत्रन्यायाव
ष्टंभः एतेनपूर्वदिनेव्यतिषंगइत्यापस्तंबकालोदादेवचपिंडयज्ञंचततःकुर्यात्तेतान्वार्यकंबुधइतिक्रमानुरोधष्टथगनुष्ठा
नमप्युपास्तं एकदिनएवह्ययंकर्मविधिकांक्षितनियमविधिरेभवेत्तिन्नदिनएनाकांक्षितापूर्वविघ्नायोगात् यद्यपिपूर्वदि
नेवार्षिकादिपुच्चरुश्रवणादिकासर्वापित्र्यज्ञेतिकर्तव्यतायांततोभातितथापिप्रत्यन्नमुपभुक्तंततस्थालीपाकेनसाहपिंडा
र्थमुद्धरेतिसूत्रव्याख्यार्थस्यनात्रापूर्वस्थालीपाकश्चोद्यतेसर्वश्राद्धेषुप्रसंगात् त्रनिष्टंचैतत्तेनानुवादयेवायंतत्रस्था
लीपाकोविहितस्तत्रतेनभुक्तशेषेणचपिंडनिवरणंयत्रतुस्थालीपाकश्चविधिर्नास्तितत्रभुक्तशेषेणैवकर्तव्यंनिवरणंसव
ति त्राचार्यणोष्टाश्राद्धान्युक्तानित्रन्वाष्टक्यंचपूर्वेद्युर्माासिमास्यथपार्वणं काम्यमभ्युदयेष्टम्यामेकादिष्टमथाष्टमं
तत्रपूर्वेपुचतुर्षुस्थालीपाकादन्नमुद्धृत्याग्नौकरणं त्रग्निसमीपेस्थालीपाकेनभुक्तशेषेणचपिंडनिवरणं पिंडपित्र्य

ज्ञस्येतेषुविद्यमानत्वात् तच्चसाधिकतमेवप्राक्उत्तरघ्नचतुर्षुभोजनार्थादन्नमुद्धृत्यघृतालंकृत्वाणिहामः ब्राह्मणस
मीपभुक्तशेषमात्रेणपिंडनिवर्णंतेयुस्थालीपाकविद्यमानावापिंडंपित्र्यज्ञकल्पप्राप्त्यभावाच्च तत्रार्थालोकाच्चतदभ्यु
क्षणंचसकृदास्थनावस्तरणंचेलखानिरुदकेनेत्यादिपालिप्रयोगांतंचभवति अग्निंप्रत्येयादितितनुभवतिः अन्यचात्ति
पणयनादिसर्वेनभवतितिवृत्तिग्रंथस्यालोचनेतुलेखाकरणादिकैवभवतितिनवचरुश्रवणादिषा युक्तंचेदमुक्तमिति
केचित् चरुश्रवणादिप्राप्तेरभावात् अथाग्नौजुहोतियथोक्तंपुरस्तादितिसूत्रमतिदेशार्थमितिचेन्न उद्धृत्यघृता
क्तमन्नमनुज्ञापयत्यग्नौकरिष्यकरवैकरवाणीतिवाप्रत्यक्षमनुज्ञास्यतांकुरुघकुर्वतिसूत्रोक्तरमथेत्यादिस्मृत्यु
क्तोयथाक्रमित्यादुद्धरणोत्तरकालिनोभवमेक्षणादिनादिनतिदिशतिनप्राकालिनानपिश्रवणादीन् यत्तुयदन्नमु
पभुक्तंतन्नस्थालीपाकेनसहपिंडार्थमुद्धरतिसूत्रं तत्रापिस्थालीपाकस्योद्धरणाख्यकर्मत्वेनान्नसाद्गुण्यंनपिंडार्थ
त्वेपि उद्धरणेतुतस्यप्रतिपाद्यत्वमेवकरणंतुपभुक्तसजातियमेवान्नं अतोनापिंडादीन् अपीचरुश्रपणप्रयोजकं

वस्तुतस्तुसर्वस्मादृषु अतिपणयनादिपित्र्ययज्ञतिकर्तव्यतापाप्तासेव अन्वष्टकांचपूर्वेद्युरित्यायुक्तानुपांद्यषुसाग्नि
नावन्वष्टकामोविधीयतइत्याचार्यैपित्र्ययज्ञातिदेशप्राप्यमानाग्निस्वाद्यंतरपरिसंख्यानात् पित्र्यब्राह्मणहस्तस्यादुत्तरेषु
चतुर्घापीतित्वनुवादकंविद्वानेवाक्यभेदात् अग्निभावेतुविप्रन्यपाणावेवोपपादयेदितिमानवनपाणिप्राप्तेश्च अभाव
स्त्वपरियहनान्नदृष्टांतरेष्विवपरिसंख्याप्राप्यविशिष्टः अष्टत्वंतुगुह्यकस्यापाधिकं एवमुत्तरार्धोक्तंचतुर्षमपि प्राप्त
परिसंख्यातेपियत्नत्रिदापः अत्रह्येवापतंतित्यत्रैवशब्दनपंचपंचनखाभक्ष्याइत्रत्रपंचपदमात्रापिचतुपदेनश्रुत्ये
वपरिसंख्यानात् नचपरिसंख्यायकानुवादकार्योर्वपरीत्यं अग्न्याप्तावनिमित्तकस्यपाणेःसाग्निकर्तकेषु अन्वष्टक्या
दिचतुर्षप्राप्तसाग्नीनामित्यस्यानुवादत्वायोगात् अग्नेःपरिसंख्यायांचतत्साध्यंचरुश्रवणादिदूरनिरस्तमेव इतिश्री
मांसकरंकरभट्टात्मजनीलकंठकृतेभगवंतभास्करेसमयमयूखेषड्दृष्टादिकालनिर्णयः अथयहणनिर्णयः दृष्टगार्ग्यः
पूर्णिमाप्रतिपत्सथोराकुःसंपूर्णमंडलं यसतेचंद्रमर्कंचदर्शप्रतिपदांतरे दृष्टवसिष्ठः गवांकोटिप्रदानेनसम्यग्दत्तेनयत्फलं

गंगास्नानतत्फलंस्याद्राहुग्रस्तेदिवाकरे दिवाकरपुनस्तत्रदत्तासंख्यामुदाहृतंस्मृतिभास्करे गंगास्नानंप्रकुर्वीतग्रहणेचंद्रसूर्ययोः महानदीपुचान्यासुस्नानंकुर्याद्यथाविधिः गंगायान्यत्रलाभेत्वन्यासुस्नानादिकृतेसति महानद्योब्रह्मे गोदावरीभीमरथीतुंगभद्राचवेणिका तापीपयोष्णीविंध्यस्यदक्षिणेतुप्रकीर्तिताः भागीरथीनर्मदाचयमुनाचसरस्वती विशोकाचविवितस्ताचविंध्यस्योत्तरतस्थिताः भागीरथीमहानद्यां संभवेद्रांखः वापीकूपतडागेषुगिरिप्रस्रवणेषुच नद्यांनदेचदेवखातेसरसीतद्धतांबुनि उद्धादकेनवास्नायाद्ग्रहणचंद्रसूर्ययोः उद्धृतंपूर्वपूर्वाभावेउत्तरोत्तरंप्रशस्तं उक्तंचमार्कंडेयेन सीतमुद्धोदकात्पुण्यमपारिक्यंपरात्ततः भूमिष्ठमुद्धतात्पुण्यंततः प्रस्रवणोदकं ततोपिसारसंपुण्यंततः पुण्यंनदीजलं तीर्थतोयंततः पुण्यंमहानद्यांतु तत्ततोपिगंगांबुपुण्यंपुण्यंस्ततोंबुधिः व्यासोपिसर्वेगंगासमंतोयं सर्वव्याससमाह्रदाः सर्वभूमिसमंदानंचग्रहणेचंद्रसूर्ययोः उद्धृतंमातृविषयं आदित्यकिरणैः पूतंपुनः पूतंचवह्निना अतोव्याध्यापुरःस्नायाद्ग्रहणेवारिणातिव्याधात्तेः मासभेदेननदीनांपुण्यत्वंदेवीपुराणे कार्तिकेये ७४

ग्रहणंश्रेष्ठंगंगायमुनसंगमे मार्गेतुग्रहणंप्रोक्तंदेविकायांमहामुने पौषेतुनर्मदापुण्यामाघेसंनिहितापुष्पा फाल्गुनेवरणा पुण्याचैत्रेपुण्यासरस्वती वैशाखेतुमहापुण्योचंद्रभागारेसेद्वरा ज्येष्ठेतुकौशिकीपुण्या आषाढेतापिकानदी श्रावणेसिंधु नामातुतथाभाद्रेतुचंद्रिका आश्विनेसरयूःश्रेष्ठातथापुण्यातुनर्मदाऽतितत्रैव गोदावरीमहापुण्याचंद्रेएकुसमन्विते सूर्येचराहुणग्रस्तेतयोर्भेतोमहामुने नर्मदातोयसंस्पर्शेरविलक्षसमंवितेक्षेत्रविशेषापिगंगाकनखलेपुण्यंप्रयागंपुष्करं तथाकुरुक्षेत्रंमहापुण्यंराहुग्रस्तेदिवाकरे अत्रश्राद्धमुक्तंमहाभारते सर्वस्वेनापिकर्तव्यंश्राद्धंवैराहुदर्शने अकुर्वाणस्तु नास्तिक्यात्संकेगौरविसीदति पंकरत्यादित्रकरणेदोषइत्यर्थः नचानेनकार्यं आपद्यनध्यौतीर्थेचंद्रसूर्यग्रहेतथा आमः श्राद्धंहिनःकुर्याच्छूद्रःकुर्यात्सदैवहीति शातातपोक्तेः अत्ररात्रावपि स्नानाद्यारुदेवलः यथास्नानंतथादानंसूर्यस्य ग्रहणेदिवा सोमस्यापितथारात्रौस्नानंदानंविधीयते अत्रसोचिनोपि स्नानाद्यारुद्दवसिष्ठः स्तकेमृतकेचैवनदोषो राहुदर्शने तावदेवभवेच्छुद्धिर्यावन्मुक्तिर्नदृश्यते वारविशेषफलातिशयमाह व्यासः रविग्रहः सूर्यवारेसोमसोमग्रहस्तथा॥

चूडामणिरितिव्याख्यातस्तदानंतफलंभवेत् वीरघ्नेषुयत्पुण्यंग्रहणेसोमसूर्ययोः तत्पुण्यंकोटिगुणितंयत्सचूडामणौ स्मृतं षड्भिरन्नमते सर्वेषामवर्णानांन्सूतकेराहुदर्शने स्नात्वाकर्मणिकुर्वीतस्थतमन्नंविवर्जयेत् पक्वमन्नंत्याज्यंग्र हणात्तरणंभुनीतेत्यर्थः इयंचसूतकोक्तिः स्नानार्थानांन्यकर्मत्यागार्थः तदुक्तंस्मार्तकर्मपरित्यागोराहोरन्यत्रसूतके तिशिवरहस्ये सूर्येंदुग्रहणंयावत्तावत्कुर्याज्जपादिकं नस्पेपन्नचभुंजीतस्नात्वाभुंजीतमुक्तयोरितिफलविशेषबल्ल पुराणे उपमर्दलक्षणंग्रहणंचंद्रसूर्ययोः"ननुपात्रत्यागेनयरमेकस्मैचिद्दानंप्रतिपादनार्थं पात्रलक्षणमयूखेवक्ष्यते दान अनुकल्पमारुबोधायनः श्रोत्रियाश्रोत्रियोवापिपात्रंवापात्रमेवच विप्रब्रुवोपिवाविप्रोग्रहणदानमर्हति भारते भूमिर्गो वःसुवर्णंवाधान्यंवायद्यदीप्सितं तत्सर्वंग्रहणेस्यमात्मनःश्रेयमिछता पुण्यकालमाश्रित्याबालिः सं।क्रांतोपुण्यकालस्तु षोडशोभयतःकला चंद्रसूर्योपरागेचयावद्ग्रहनगोचरइति अत्रकेचित् राहुदर्शेस्नायाद्दानंचकुर्यादित्यादिसिद्धेर्वाक्यंदर्शने पुण्यंकोटिगुणंमध्यमुक्तंकालेतनंतकंइतिदानमुक्तंमहाभारते अयनविषुवेषेवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः ग्रोथ ४ ४ चवथीभाढीचा

स्नानादिविधायेत दर्शनंचक्षुषंतच्चसुकीर्यंभवनिमित्तपरकीयदर्शनस्यपरंप्रतिनिमित्तत्वाभावात् एवंचायमर्थसंपद्य ते स्वयंग्रहणदृष्टस्नानादिकर्तव्यंनमेद्याधातृतेइत्याहुः तदयुक्तं एवंह्यधस्मस्नानादिनस्यात् तथानेक्षतोयंतमा दित्यंनास्तयंतंकदाचन नोपरिष्टंनवाधस्तंनमध्यंनमसोगतमितिवाक्येनस्नातकानांग्रहणदर्शनंप्रतिसिध्येतेषां स्नानादिनस्यात् यदिपरंतत्रेष्टापत्तिःक्रियेततथासति सूर्यग्रहोयदारात्रौदिवाचंद्रग्रहणंजातस्यदर्शनाभावेनस्ना नादेरप्राप्तत्वात् किंचयदिदृष्टंस्नानादेर्निमित्तंतथासत्यदृश्यग्रहणस्यविशेषणादर्शनंनविवक्षितंतत्स्यात् यस्मा भयंरुविरातिमोछदित्यत्रबहुविषउभयलंघ्यतः केवलंग्रहणंभवनिमित्तंसर्वनिमित्तानांस्नानानांभवनैमित्तिकत्वेया जकत्वमितिविज्ञानेश्वरादिभिस्तत्रतत्रनिरूपितत्वात् तच्चज्ञानंशास्त्रीयमवलोकिकं नचदेशांतरंजातंदेशांतरे प्रयोजकंभवतितिवाच्यं देशांतरेजातस्यदेशांतररात्रिदिनसातत्येनाप्रयोजकत्वात् कश्चिद्दोदृष्टंदेशांतरे मेघछन्नंभवत्येवप्रयोजकं नचराहुदर्शनइत्यनेनचाक्षुषमेवदर्शनग्राह्यमितिवाच्यं अष्टमीरोहिणीयुक्ता

र्यर्धदृश्यतेयदि स्यादिषुशास्त्रदृष्टः षड्वेपिबहुभ्रः प्रयोगदर्शनात् तेनप्रत्यक्षंखदर्शनंएवस्नानमितिकेषांचित्व
लापःशास्त्रन्यायविरुद्धउपलक्षणीयः ग्रस्तास्तविषयेमनुः चंद्रग्रहणाद्यारद्यस्नात्वाविमुक्तये ॥मुक्तयोरस्ता
योर्दृष्ट्वास्नानंपरेह्नि भृगुरपि ग्रस्तेवास्तमानंतुरवींदुपाप्नुतेयदि तदापरेद्युरुदयेस्नात्वाविधिवदेनंपूर्ववेधयमा
हुव्यासः नाद्यास्तर्यग्रहात्पूर्वमहिषायांशशिग्रहात् ग्रहकालेयशाश्नीयास्याद्विमुक्तयोः मुक्त्वाशिनभुंजीतयदिनस्या
न्महानिशि विशेषमाहवसिष्ठः ग्रहणंतुभवेद्दिवोःप्रथमादधियामतः भुंजीतावर्तनात्पूर्वं पश्चिमेप्रथमादधः खेस्त्वावर्त
नाद्ऊर्ध्वमवगिवनिशीयतः चतुर्थप्रहरेचेत्स्याच्चतुर्थप्रहरादधः रात्रौपश्चमयामान्तरंग्रहणंचेन्मध्याह्नात्पूर्वंभुंजीत रात्र्यंतय
मचेद्रात्रिप्रथमयामात्पूर्वं भुंजीतदिनतृतीयप्रहरेचेद्विग्रहस्तदापूर्वंदिनस्यार्धरात्रात् प्राग्भुंजीत ॥एकश्चतुर्थप्रहरे
चंद्रविग्रहणंतथातदारात्रेश्चतुर्थप्रहरादधो भुंजीतइंदंचनरात्रिभोजनपरंकिंतुसूर्यग्रहेकिंतुयामचतुष्टयंसाज्यं ॥
चंद्रग्रहेयामत्रयमेवपरमितिमाधवः तथाचहरिवंशे ततः सूर्यग्रहेतुनाश्नीयात्पूर्वंयामचतुष्टयमितिचंद्रग्रहेतुयामा

MEMORIAL
Dr. BHAU DAJI
डॉक्टर भाऊदाजी लाड पुरस्कार

स्त्रीबालवृद्धातुरविनाबालादिविषयेमत्स्यः अपराह्णंमध्याह्नंतुसंगमं भुंजीतसंगमेचेत्स्यान्पूर्वंयामचतुष्टयमि
ति चंद्रग्रहेतुयामास्त्रीबालवृद्धातुरविना बालादिविषये मत्स्यः अपराह्णंमध्याह्नंसंगमेचेत्स्यान्नपूर्वंभुंजिमाचरे
त् शशिग्रहेयामत्रयाच्चपवादमाहवृद्धवसिष्ठः यस्तोदयेविधोःपूर्वेनार्हभोजनमाचरेदिति वेद्यांतरेह्नोद्वित्रयोदश्यां
दितोवर्यदिनानांनवकंध्रुवं मंगल्येषुसमस्तेयग्रहणेचंद्रसूर्ययोः अन्यत्रापिहादश्यादितृतीयांतवेधोरिष्टग्रहेस्मृतः
एकादश्यादिकःशौरिश्चतुर्ध्यंतःप्रकीर्तितः इदंसंपूर्णग्रहे खंडग्रहेतुभयतादिनत्रयं ॥खंडग्रहेतुयोरितिवचनात् अत्र
काम्योपवासमाहदक्षः अयनेविषुवेचैवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः अहोरात्रोषितःस्नात्वासर्वपापैःप्रमुच्यतइति पुत्रवद्गृ
ह्यस्यनुनभवति संक्रांत्यामुपवासंचकुर्ह्येकादशीवासरे चंद्रसूर्यग्रहेचैवनकुर्यात्पुत्रवान्गृहीति ॥अत्रहेमाद्रिः य
दाशिनोग्रस्तोदयः सूर्यस्ययस्तास्तोवातदापुत्रवद्गृहीणोपवासोनकर्तव्यः स्यायाद्ग्रहणंचेत्स्याद्परा ह्णेभोजनं
॥अपराह्णेमध्याह्नेमध्याह्नेतुसंग्रहेतिमार्कंडेयवाक्यस्यैवत्वेतेरत्वादित्याहु माधवस्तुतस्यापिभोजनमित्याहयुक्तंचैत्त

त नत्वयुक्तोपवासस्यनिषोधायमुदाहृते इतिवाक्यविशेषणविहितकाम्योपवासस्येवनिषधेनानुषंगप्राप्तस्य नानु
षंगः कृताग्राह्योयतोनित्यमुपोषणमितिवाक्यात् ननुतत्त्वयुक्तत्वंनतदुद्देशविहितत्वंकिंतुतत्तदुपकरणमात्रं तदुपक
रणंचानुषंगप्राप्तेविपवासस्तितिचेदुच्यतेरुक्मव्रतरूपोपवासस्येवप्रतिषेधानानुषंगप्राप्तस्य तत्रैवोपवासशब्दस्यरू
ढ्यत्वात् अन्यथापवासव्रतंनरदिसावेदिषुव्रतशब्दस्यसारुप्यर्थात्संकल्पसिद्धवपिकेवलोपवासविधिषुसंकल्पा
सिद्धेः भोजनदूषनिवृत्तौउपवासशब्दस्तुलाक्षणिकः गौणमुख्ययोर्मुख्यस्येवग्रहणाचित्यात् ग्रहणभोजनेनप्राय
श्चित्तमुक्तंकालायेनन चंद्रसूर्यग्रहभुक्तौप्राजापत्यनशुध्यति तस्मिन्नहदिनभुक्त्वात्रिरात्रेणैवशुध्यतिति तस्मिन्दि
नभोजनवचनप्रतिपादितवेधमध्यइति इतिग्रहणनिर्णयः अथसंक्रांतिनिर्णयः तत्रनागरखंडे रवेःसंक्रम
णंसौसंक्रांतिरुच्यते वसिष्ठः अयनेविषुवेचैवचतस्रःषडशीतयः चतस्रोविष्णुपद्यश्चसंक्रांत्याद्याश्चसप्तता
इषेकर्केतुसंक्रांतिर्दक्षिणायनवितीतुलामेषातयोमध्येततःपरा कन्यायांमिथुनेमीनेधनुष्यपिरवेगतिः षड

शीतिमुखाश्चषडशीतिरुत्तरफलैः षडष्टाश्चिकुंभसिंहेचैवप्रदारविः एतद्विष्णुपदंनामविषुवादधिकंफलमिति
वारिष्ठविशेषतःपुनरासंक्रांतुधाल्मुकंदेवीपुराणे मंदामंदाकिनीधांक्षिद्योराचैवमहादरी राक्षसीमिश्रिता
पाल्यासंक्रांतिःसप्तधान्य सूर्येघारावितौधांक्षिभौमवारेमहादरी बुधेमंदाकिनीनाममंदासुरगुरौहिते मि
श्रितास्युक्रवारेस्याद्राक्षसीतुशनैश्चरे तथामंदाबुधयुक्तेयामंदामंदाकिनीतथा क्षिप्रेधांक्षीविजानीयादुग्र
घोराप्रकीर्तिता चरैर्महादरीज्ञेयाक्रूरैरिक्षेश्वराक्षसी मिश्रितार्द्रेश्वसंक्रमे ध्रुवाणीरो
हिण्युत्तरात्रयंच मृदूनिरेवतीचित्रानुराधामृगाःक्षिप्राण्यश्विनीहस्तपुष्याःउग्राणिपूर्वात्रयंभरणीमुघाश्च
चराणीधनिष्ठापुनर्वसुश्रवणस्वातीश्रुततारका क्रूराणिज्येष्ठाश्लेषामूलानि मिश्रितानिविशाखाकृत्तिके
एषुचपुण्यतमःकालस्तत्रैवोक्तः त्रिचतुःपंचसप्ताष्टनवदशैवचे क्रमेणघटिकाद्यंतंतत्पुण्यंपारमार्थि
कमितिवासिष्ठः संक्रांतिसमयःसूक्ष्मोदुर्ज्ञेयःपिशितक्षणेः तद्योगाश्चाप्यधश्चोर्ध्वंत्रिंशन्नाड्यःपवित्रताइति

अधत्रिंशद्घर्घेचत्रिंशदितिकेचित् वस्तुतस्तु अधःपंचदशोर्धंचपंचदशेयंत्रिंशदितिज्ञेयंतथाचंदवीपुराणे अतीतानागतोनाऽयः पंचदशास्मृताइति संक्रांतौविहितप्रतिसिद्धैः स्नानाध्ययनादेःपालनंभोगः जाबालिः संक्रांतौपुण्यकालस्तुषोडशोभयतः फलाइतिकलानाऽयः एषांचवाशिष्टादिवाक्यानामपिविशेषात्सर्वसंक्रांतिपरत्वं तत्रबाऽयकालोक्तिः पुण्यातिशयोक्तिरर्थानपुनर्नियमाय अतएवशातातपः पायाः संनिहितामाह्यस्वास्तापुतमासमृताइतिवसिष्ठः मध्ये तुविषवेपुण्यंप्राक्त्रिपौदक्षिणायणे षडशीमुखेतीते अतीतचोत्तरायणे अत्रचशब्दादुत्तरायणेवागतेपिपुण्यतिहेमादिः तत्रप्रमाणंविमत्स्यब्रह्मवैवर्ते त्रिंशत्कलाकोटिकलाऽयोमकरेरविंशतिः स्मृताइतिगौतमाः अर्घाक्षोडशनाऽयः स्तुपूरतःषोडशैवतु ताएवदक्षिणेपूर्वा अतीतचोत्तरायणेति अत्रापिन्यूनाधिकघटिकानांपूर्वोक्तैवव्यवस्थाविज्ञेया वशिष्ठः वर्तमानेतु लांमेषनाऽयस्तुभयतोदशेति बोद्धव्यनोपि पुण्यविशेषतिपोक्तांदशापूर्वादशापरांश्चेतिपंचदशेत्येवंषडशीत्यांव्यवस्थायांषष्टिरूक्तास्तुनाऽयस्तुषडशीत्याख्यानांचतस्रृणांसंक्रांतीनामेकैकस्याः पंचदशेत्येवंषष्टिनाऽयः पुण्याइतिहेमादिः तथास्कांदे ७८

षडशीतिमुखेतीतेनाऽयः पंचदशास्मृताइतितत्रैव युगांतेषुषडशीतिमुखेतथेतितथापरिहरार्थः वसिष्ठः पुण्यकालोविष्णुपद्याः प्राक्पश्चादपिषोडशेतिब्रह्मवैवर्ते विषुवषन्मुखेत्रयोदशेतथाविष्णुपदेत्रीणिपुण्यानिकवयोविदुरिति एकमुक्तान्यूनाधिकपक्षाः पुण्यंपुण्यंततः पुण्यतमंचनव्यवस्थायाः यायास्तिहितानाऽयास्तास्तापुण्यातमास्मृताइतिपूर्वोक्तवाक्यातातपवाक्यानुसारात् गोभिलः रात्रौसंक्रमणेभानोर्दिवाकुर्यात्तुतत्क्रियांपूर्वरात्रेत्यरेतोवापिप्रसक्तेश्चतत्फलं अर्धरात्रादधस्तास्मिन्मध्यान्हस्योपरिक्रिया ऊर्ध्वसंक्रमणेचोर्ध्वमुदयावद्दूरदूयं पूर्णेचेदर्धरात्रेतुयदासंक्रमेतरविः प्राक्तुदिनद्वयंपुण्यंमुक्त्वामकरकर्कटौइति मध्याह्नत्रावर्तनं नत्रोदयश्चपूर्वोत्तरदिनयोःसांनिध्यानालाभात् दिनद्वयमप्यर्धएवज्ञेयं रात्रौसंक्रमेभानोर्दिनार्धंस्नानदानयोरितिवाशिष्टेनसामान्यतोरात्रिसंक्रमेदिनार्धपुण्यत्वस्यैवोक्तत्वात् गार्ग्यः कालेन्यूनेर्धरात्रेतुयदासंक्रमणंभवेत् तदहुःपुण्यमिलंतिगार्ग्यगालवगौतमाः देवीपुराणे संपूर्णेऽर्धरात्रेतुउदयेस्तमयेपि मानार्धंभास्करेपुण्यमपूर्णेसर्वरीदले संपूर्णेर्धरात्रेनिशीथइत्यर्थः उदयास्तमयव्याप्तेप्रातः सायंमध्याह्नोपलक्षको अपूर्णेत्रार्वरीदलेसायंप्रातःसंध्ययोस्तदुत्तरपूर्वभागयोश्चसंक्रमेदिनार्धमित्यर्थः उद

वसिष्ठः ऋक्षस्यदिनार्धमित्यपक्षायामुक्तत्वेव अर्धरात्रसंपूर्णेदिवापुण्यमनागतंसंपूर्णेउभयोरप्यतिरेके
परेह्नि।अत्रसंपूर्णार्धरात्रशब्देनसायंसंध्यानिशीथपूर्वभागश्चोच्यते।तत्रसंक्रमेत्रेनागतमतीतइत्यर्थः
तद्दिवामनार्धंपुण्यंतच्चोर्द्धंसंनिधानात् संपूर्णेधरात्रेनिशीथइत्यर्थः तत्रसंक्रमणेउभयोःपूर्वोत्तरदिन
योःउत्तरपूर्वमानार्धंपुण्यं।अतिरिक्तधरात्रात् परतः प्राक्संध्यायांवासंक्रमणेपरेह्न्यार्द्धंमानार्धंपुण्य
इत्यर्थः संपूर्णेउभयोरित्यप्रव्यवस्थाप्युक्तत्रैव आदौपुण्यंविनानीयाद्यमिन्नातिथिर्भवेत्।अर्धरात्रे
व्यतीतेतुविज्ञेयमपरेह्नीति पूर्वोत्तरार्धवर्तितिथ्यार्धरात्रसंक्रमणकालीनातिथिर्यद्यभिन्नास्यात्तदा
दानमित्यर्थःसिद्धं।व्यतीतेत्वर्धरात्रेपूर्वदिनतिथ्यभेदेपिपरेद्युरेवेति यदार्धरात्रतिथिर्दिनद्वयार्धयोरपि ७०
स्यात्तदापूर्वभागिनापूर्वदिनोत्तरार्धमुत्तरभागिनापूर्वोत्तरदिनार्द्धमुभयोभागिनीष्टेविकल्पः
एवमयनातिरिक्तसर्वरात्रिसंक्रमणदिनार्धपुण्यतेस्थितविष्णुपदीधनुर्मीनान्त्युक्तन्यासवयदापूर्वेद्युरात्रं

रात्रार्धनाःसंक्रमणेसतीत्र पूर्वद्विपंचनाड्यस्तुपुण्याःप्रोक्तामनीषिभिः अपराह्णेतुपंचैवश्रौतेस्मार्तेचकर्मणीति
यद्याप्यंतत्पुण्यातिशयप्रदर्शनार्थेकेचित्वासन्नसंक्रमंपुण्यंदिनार्धंस्नानदानयोः रात्रासंक्रमणेस्नानेविषुवत्सय
नेषुचैवंराषिक्रयज्ञपार्श्ववचनात्।सामान्यविषयंदिनार्धवचनंविषुवद्विषयमित्याहुः विषुवतिसंक्रमेरात्रौसतिदि
नार्धमयनेपुदिनमितिवाक्यार्थः।वस्तुतस्तुयद्यत्रविषुवतिदिनार्धपुण्यत्वविधिस्यात्तदास्यात्तथानत्वेवं।किंतुविषुवति
सत्सामान्यवाक्यप्राप्तमर्थमनूद्ययनेदिनार्धायवादेनसंपूर्णदिनस्यपुण्यत्वंविधीयते यद्वा अस्तंगतेयदास्तूर्यइषंया
तिदिवाकरः।प्रदोषेचार्धरात्रेयातदपुण्यंदिनांतरमितिवोद्धायन्वाक्यानुरोधेनस्नानेरयनेरात्रौजातसतिदिनमध्यदि
नार्धपुण्यमितिवान्वेतिनत्वासन्नसंक्रममितिअहंतुब्रुवे अदिनइतिछेदः अयनेरात्रौजातसतिअदिनेरात्रावेवपु
ण्यमित्यर्थः नच्चनागरेतैलंगादिपरेतेषांतथाचारात् अतएवमाधवः कर्कटेमकरेरात्रावप्याचारादनुष्टितिरितिं
माधवस्तुदिनइतिछेदेवापाठमभिप्रेत्यविषुवतिरात्रौजातदिनार्धपुण्यमयनेतुदिवामध्यंदिनेजातेदिनार्धपुण्यंकर्कटे

समयम· ८०

पूर्वार्धमकरेत्तरार्धमितिव्याचख्येयं ननुबौद्धायनीयेस्तंगतइत्येननप्रदोषार्धरात्रयोर्लब्ध्वाप्रथक्त्वरूण
मनर्थकमितिचेन्न अस्तंगतइत्येवोक्तेदिनांतरस्यपुण्यतोक्तिः प्रत्यासत्तेरपररात्रविषयन्येचस्यात्तद्वारणायेप
दोषार्धरात्रयरूणस्यसार्थक्यात् धनुर्मीनावतिक्रम्यकन्याचमिथुनंयदा पूर्वापरविभागेनरात्रौसंक्रांतियदि म
दिनांतेपंचनाड्यस्तुतदापुण्यतताः स्मृताः उदयेचतथापंचदेवेपित्र्येचकर्मणीति रात्रौधनुरतिक्रम्यपूर्वभागेसं
क्रमेउदयेपंचनाड्यः तथारात्रेरर्धपुण्यं आद्याःपंचघटिकाःपुण्यातमाः कर्केचोदयात्पूर्वंयदाकदाचिज्जातेपूर्व
दिनएवोत्तरार्धपुण्यं अंत्याःपंचघटिकाःपुण्यघटिकाइतिबौधायनवाक्यकृतेनिर्णयानुरोधेनस्कांदभल्लाव्याचख्युस्ता
त्पचरणाःबोद्धायनेनानयोर्विप्रकृष्टदिनपुण्यत्वोक्तावपिस्कांदेनसंनिकृष्टदिनेपिपुण्यताबोध्यते तेनोभयदिनेपि ७०
समुचितपुण्यकालनकोपिविरोधः नस्कांदस्यस्वारसिक्येपव्याख्यायुक्तेतिमपतिमाति संक्रांतीदिनत्रयंसंक्रांतिदो
षाख्येयथोक्तंवशिष्ठेन विषुवतीपनतीदिनत्रयं हरिपदषडशीतिमुखेषुचात सर्व पूर्वापरतोपिसंक्रमान्नाडिता

क्राप्यस्तुषोडशाष्टौवा संक्रांतिदोषाख्यमित्यर्थः तंचनिषेधतिसर्व संक्रांतिदोषेत्यचिरात्प्रतंयदुद्वाहपूर्वोखिलमंग
लोत्सवः लाक्षासमूहोज्वलतानिमध्येविलीयतेतद्वदकोटिदोषरिति षोडशनाडीग्रहणेदोषातिसयार्थं पूर्वोक्तमयनेप्यति
दिशति यदायनप्रवेशस्यात्तदातद्राशिसंक्रमः तस्मिन्नपितदाकार्यात्पाद्यानाड्यः षोडशषोडशेति इतिसंक्रांतिनिर्णयः
अथसंक्रांतिफलंनागरखंडे रवेः संक्रमणंराशौसंक्रांतिरितिकथ्यते स्नानदानतपः श्राद्धहोमादिषुमहाफलं आपस्तं
बः अयनेविषुवेचैवग्रहणेचंद्रसूर्ययोः अहोरात्रोषितःस्नातःसर्वपापैःप्रमुच्यते एतत्पुत्रवद्भरुस्थातिरिक्तविषयंभा
दित्यग्रहसंक्रांतीग्रहणेचंद्रसूर्ययोः सोपवासोनकर्तव्योगृहिणीपुत्रिणातथेतितस्यतत्रोपवासनिषेधात् यस्तुरत्नेर्ग्रस्ता
स्तादावहोरात्रभोजननिषेधः सपुत्रवंतइतिगोचरपतिः एतद्वचनेनाग्रहणेः र्यंहिवचनं नियमोव्रतमस्त्रीतश्चोपवासादि
पुण्यकमितिकोसाद्उपवासस्यव्रतरूपत्वावगमाद्धितएववतउपवासोप्रवर्तकः नतुनिषेधप्रवृत्तिमात्रेणाहोरात्रभोजना
भावमात्रंतस्यव्रतरूपत्वाभावादितिहैतनिर्णयेतातचरणाः स्नातातपः रविसंक्रमणेप्राप्तेनस्नायाद्यस्तुमानवः सप्तजन्मनि

रागीस्यांनिर्धनश्चैवजायते संक्रांतौयानिदत्तानिहव्यकव्यानिदातृभिः॥तानिनित्यंदात्रर्कः पुनर्जन्मनिजन्मनीति॥ वशिष्ठः॥अ
यनेषुचयद्दत्तंषडशीतिमुखेषुच॥चंद्रसूर्यपरागेचदत्तंभवतिचाक्षयं॥अयनेकादिगुणंचलक्षंविद्युपेदफलं॥षडशीतिसह
स्रंतुषडशीत्यांस्मृत्यांबुधौस्नातमिंदुक्षयेदानंसहस्रंतुदिनक्षये विषुवेशतसाहस्रंव्यतीपातेत्वनंतकं॥वसिष्ठः॥अयनेविषु
वेचैवत्रिरात्रोपोषितःपुमान्॥स्नात्वायोर्चयतेभानुंसर्वकामफलंलभेत्॥ब्राह्मे॥शुक्लपक्षेतुसप्तम्यांयदासंक्रमतेरविः॥म
जपातदामविसप्तमीमास्करप्रिया॥स्नानंदानंतपोहोमःपितृदेवादिपूजनं॥सर्वंकोटिगुणंप्रोक्तंतपनेनमहौजसा॥यस्तस्यांमो
नवोपोक्त्वाघृतेनस्नापयेद्रविं॥सोश्वमेधफलंप्राप्यततःसूर्यपुरंव्रजेत्॥पयसास्नापयेद्यस्तुसास्करंभक्तिमान्नरः॥विमुक्तः
सर्वपापेभ्योयातिसूर्यसलोकतां॥मयैषाकथितापुण्यासप्तमीत्रिपुरांतका॥यामुपोष्यनरोभक्त्याअचलामंगलाह्वयेत्॥ ८१
संक्रांतिविषुवेषण्दयविषुवमाह विश्वामित्रः॥मेषसंक्रमणेभानोर्मेषदानंमहाफलं॥तुलासंक्रमणेदानंगवांचोक्तं
तथैवच॥वस्त्रान्नपानक्षयानानिमिथुनेविहितानितु॥घृतधेनुप्रदानंतुकर्कटेपरिसस्यते॥सप्तवर्णंपात्रदानंसिंहे

हेचविहितंसदा॥कन्यापवरोवस्त्राणांसुतीर्णांतथैवच॥तुलापवरोदारूणांदातुलाप्रवरोधान्यानांयाजिनामेवचोत्तमं॥
कीटप्रवरोवस्त्राणांवेश्मनांदानमेवच॥कीटोदाश्विकः॥धनुःप्रवरोवस्त्राणांयानानांचमहाफलं॥उपप्रवरोदारूणांदानमग्नेः
स्तथैवच॥कुंभप्रवरोदानंतुगवामंयुतणस्यच॥मीनप्रवरोह्यम्लानमाल्यानामपिचोत्तमं॥दानान्यथैतानिमयाद्विजेंद्रा
लानिकालेतुनरःप्रदत्ता॥प्राप्नोतिकामंमनसस्तभीषणंतस्मात्यशांसंतिहिकालदानं॥स्कांदे॥धेनुंतिलमयींरात्रौनदद्याच्य
श्चात्तरायणे॥सर्वान्कामानवाप्नोतिविंदतेपरमंसुखं॥विष्णुधर्मोत्तरे॥उत्तरेत्वयनेविप्रवस्त्रदानंफलंलभेत्॥तिलपूर्णाम
नड्वाहंददद्वारोगैःप्रमुच्यते॥कालिकापुराणे॥कनकंकुलिनंशीलंपद्मरागंचमौक्तिकं॥एतानिपंचरत्नानिन्यसेद्देवस्यमूर्ध
नि॥रत्नानांचाप्यभावेतुकर्षकर्षार्द्धमेवच॥सुवर्णंयोजयित्वातुतार्क्ष्यमंत्रेणोत्तरायणे॥विधिवच्चतथाभ्यर्च्यगव्येनाज्येनभूरि
णा॥प्रक्षाल्यसदयित्वातुपदद्याद्घृतकंबलं॥दत्वाचोपस्करंभूयोब्राह्मणानन्यपिःसह॥संभोज्यदक्षयित्वातुकल्पये
दनिवारितंकुलिशंहरिंदाक्षयित्वादक्षिणापात्रांसंपूज्यकल्पयेद्भोजनमितिशेषः॥उपोष्यसर्वमेवैतत्कुर्याद्भक्तिपुरः

सरः पंचगव्यं तिलैर्मिश्रं पीत्वावपास्येत्स्वयं तिलैस्नानं प्रकुर्वीत तैरेवोद्वर्तनंबुधः देवतानां पितॄणांचउष्णाभ्यांतर्पणंतथा
पारयेत्पारणंकुर्यात्तिलस्नानापारणं येनाक्रमोविवक्षितः उष्णाभ्यामितितादर्थ्यचतुर्थीहोमंतेश्वप्रकुर्वीत सर्वोत्तरायण
णो तान्वैदेवायविप्रेभ्योहाप्केनसमंददात् यत्नादेवकरोत्येवंचित्तंरांसौनिवेशयेयः उत्तरायणमासाद्यः नरःकस्मा
त्तस्मात्तथोक्तं इतिसंक्रांतिकृत्यं अथपक्षकृत्यंसचद्विविधः शुक्लःकृष्णश्चचंद्रकालादृक्षुपलक्षितः पक्षःशुक्लः चंद्र
कलाक्षयेणोपलक्षितःपक्षःकृष्णः पित्र्येकृष्णः तदाहमाधवः देवेमुख्यःशुक्लपक्षः कृष्णपित्र्येविशेष्यंतत्रतिथ्यु
त्तरपक्षाश्चपरपक्षोभवेतां पूर्वपक्षंदेवान्वसृज्यंत अपरपक्षमन्वसुराइति इतिपक्षनिर्णयः अथमासनिर्णयः
सचमासस्यतेपरिमीयतेचंद्रदृक्षयंदिनेतिव्युत्पन्नेनमासशब्देनरूढ्याभिधेयः सचत्रेधाचांद्रःसावनःसौरश्चेति
तत्रशुक्लंमाधवीयेबलसिद्धांते चंद्रःशुक्लादिरुक्तोताः सावनास्त्रिंशतादिनैः एकराशौरविर्यावत्कालंमासः समा
स्मृतिः नाक्षत्रमपिमासंकेचिदिच्छंतितिमाधवीयेमदनरत्नेच एतेषांव्यवस्थामाहज्योतिर्गर्गः सौरोमासोविवाहादौ

MEMORIAL
BHAU DAJI
LIBRARY

यज्ञादौसावनःस्मृतः आब्दिकेपित्रकार्यंच चंद्रोमासःप्रशस्यते तत्रब्राह्मणस्यचांद्रएवमुख्यः तदुक्तंबलसिद्धांते अ
मावास्यापरिच्छिन्नोमासः स्याद्ब्राह्मणस्यतु संक्रांतिपौर्णमासीभ्यांतथैवान्यैरुदाहृतः पितामहोपिदेवेकर्मणिपित्र्येचमा
सश्चांद्रस्मृतइतियतिधर्मप्रकरणेतुतत्रतुसंधिषुवापेयदितिवचनात्पूर्णिमायांपेवेनंकुर्वंति तस्माद्ब्राह्मणतत्पौर्णमायांत
त्रयोः समोविकल्पोदृश्यते अनुष्ठानेतुतत्रवचनविशेषाच्छिष्टाचारव्यवस्थाद्रष्टव्येतिमाधवः दर्शेनिरूपणमानांत्रमा
सविशेषणं चैत्रादिसंज्ञानक्षत्रप्रयुक्ताः सास्मिन्पौर्णमासीतिसंज्ञायामिस्यनुशासनात् तेनयस्मिन्मासेपूर्णिमा
चित्रायुतासचैत्रः एवंवैशाखादयोपि इतिमासनिर्णयः अथचैत्रकृत्यंभविष्योत्तरे चैत्रेत्रिरात्रिनक्तव्रतीनद्योस्ना
तादद्यात्तियः अजाःपंचपयस्विन्योदरिद्रायकुटुंबिने नजायतेपुनस्तासौजीवलोकेकदाचन तत्रैव चैत्रेमासेतुसंप्रा
प्तेयःकुर्यान्नक्तभोजनं पिष्टंतुपयसायुक्तंभुंजानःशालिसंभवं पूजयेत्पार्वतींनक्तंकृत्वाचंदनस्यच गंधपुष्पाप
हारैश्चविप्रार्धभुजसंमितां देवींज्वालामुखीनाम्नींकुंकुमागुरुचंदनैः धूपंसागरकपूरैर्भगवत्यैनिवेदयेत् तत्रनपुराणे

समयम॰ चैत्रमासिविचित्राणिसयनान्यासनानिच। विष्णोःप्रीत्यर्थमेतानिदेयानिब्राह्मणेष्वथमात्स्य॰॥वर्जयित्वामधोयस्तुदधि
क्षीरघृतेक्षयं॥दद्याद्वस्त्राणिसूक्ष्माणिरसवस्त्रयुतानिच संपूज्यविप्रमिथुनंगौरीमेप्रीयतामिति॥इतिचैत्रकृत्यं॥अथ
वैशाखकृत्यं॥विष्णुस्मृतौ॥तुलामकरमेषेषुप्रातःस्नायीभवेद्द्विजः हविष्यंब्रह्मचर्यंचभूम्यांनियमेस्थितः॥व्रतंदानं
दमोदेविमधुसूदनं॥अपिजन्मसहस्त्रार्थंपापंदहतिदारुणंइति तथा॥मधुमासस्यशुक्लायामेकादश्यामुपोषितः॥पंच
दश्यांतुभोवीरमेषसंक्रमणेतुवा॥वैशाखस्नाननियमंब्राह्मणानामनुज्ञया॥मधुसूदनमभ्यर्च्यकुर्यात्संकल्पपूर्वकं॥
मंत्रस्तु॥वैशाखंसकलंमासंमेषसंक्रमणेरविः॥प्रातःसनियमःस्नास्येप्रीयतांमधुसूदनः॥मधुहंतुप्रसादेनब्राह्मणानु
ज्ञया॥निर्विघ्नमस्तुपुण्यंवैशाखस्नानमन्वहं॥माधवेमेषगेभानौमुरारेमधुसूदन॥प्रातःस्नानेनमेनाथफलदोपाय
मितिदत्त्वाचार्यंविधिवत्स्नायात्॥एवंस्नात्वातुकौंतेयवैशाख्यांवाद्विजत्रयं॥अपिसम्यग्विधा ८२
नेननारीवापुरुषोपिवा॥प्रातःसनियमःपार्थसर्वपापैःप्रमुच्यतइति तथाकंडूयनेघृतेगंगांतुस्नापिप्पलतर्पणं कृत्वा

गार्चिंसभ्यर्च्यदुर्गतिंनसमाप्नुयात्॥पिप्पलतर्पणंपिप्पलमूलेसेचनं॥अर्चनेपिविशेषस्तत्रैव॥माधवंसकलंमासंतुलस्या
यार्चयेन्नरः॥त्रिसंध्यंमधुहंतारंनास्तितस्यपुनर्भुवइति स्मरंते॥निस्तरेदेकभक्तेनवैशाखेयोजितेंद्रियः॥प्रातःस्नायीनरः
स्नात्वाज्ञातीनांश्चशतावनेत्॥वामनपुराणे॥गंधमाल्यानिचतथावैशाखेसुरभीणिच॥देयानिद्विजमुख्येभ्योमधुसू
दनतुष्टये॥वैशाखेपुष्पलवणंवाजयित्वातुगोप्रदः॥भूत्वाविष्णुपदेकल्पंस्थित्वाराजासमेवदिव॥हसिंहप्रसादेपद्मरागती
र्थेचानुदिनेस्नानंतिलैश्चापितर्पणं दानधर्मघृतादीनांमधुसूदनपूजनं॥माधवमासिकुर्वंतमधुसूदनतुष्टये॥उद्यापनं
तत्रैवोक्तं॥मासमेकंवहिस्नात्वानद्यादौवामलेजले॥एकादश्यांवाद्वादश्यांपौर्णमास्यामथापिवा॥उपोष्यनियमंभूत्वाकु
र्याद्यापनंबुधः॥पुंडरीकंप्रदेयंतुकलशंतत्रविन्यसेत्॥निष्केणवातदर्धेनतदर्धेनाथवापुनः॥लक्ष्मीनारायणंरूपंसौवर्णं
लक्षणान्वितं॥लक्ष्मीयुतंजगन्नाथंपूजयेदासनेबुधः॥भूषणैश्चंदनैःपुष्पैर्दीपैर्नैवेद्यसंचयैः॥एवंसंपूज्यविधिवन्
नीराजनंचरेत्॥शिवभक्ताकृतमेत्रोयंग्रहवर्धोग्रहांपजेत्॥होमंकुर्यात्प्रयत्नेनपायसेनविचक्षणः॥तिलाज्येनपृथ

स. म. वापिसर्वैर्वापिस्वशक्तितः अष्टोत्तरसहस्रंवाशतमष्टोत्तरं तुवा प्रातर्विल्वपत्रैरेवइदंविल्वपत्रमेववा व्रतसंपूर्णेसिध्यर्थंधे
नुमेकांपयास्विनीं पाडुकोपानद्युगलंछत्रंगुरवेव्यजनंतथा शय्यांसोपस्करांदद्याद्दीपकंदर्पणंतथा ब्राह्मणान्भोजयेत्तस्मि
न्तभ्योदद्याच्चदक्षिणां कलशंजलसंपूर्णंताम्रेभ्योदद्याद्यवांस्तथा एवंकृतेमाधवस्योद्यापनविधेर्नुते फलमाप्नोति
सकलंविष्णुसायुज्यमाप्नुयात् वैशाखस्यमलतेपितत्रैवस्नानादिसमाप्यमितिरुमाद्रिमदनौ॥ तथाच कर्करभ्ये
आरब्धंमूलमासाप्राक्कृत्यंकाम्यस्यसमर्पितं संप्राप्तेमलमासेपितत्तेसमाप्यमसंशयइतिवैशाखोद्यापनविधिः॥
अथवैशाखकृत्यंभविष्योत्तरे पिष्टेनपंकजंकृत्वाज्येष्ठमासिसवारिकं पुष्पैःसंपूज्यगंधाद्यैर्नानावस्त्रादिभूषणैः
वर्षकोटिशतंसायंस्वर्गलोकेमहीयते पंकजोब्रह्मावामनपुराणे उदकुंभांबुधेस्तस्यतालहेलंचचंदनं त्रिविक्रमस्य
प्रीत्यर्थंदातव्यंज्येष्ठमासिचसतिज्येष्ठकृत्यं अथचाषाढकृत्यंवामनपुराणे उपानद्युगलंछत्रंलवणामलकानेच
आषाढेमानसप्रीत्यैदातव्यानीहभक्तितः भारते आषाढमेकभक्तेनस्थिलामासमतंद्रितः बकुलान्पेबकुलनीव

बकुलपुत्रश्चजायते॥ इत्याषाढकृत्यं॥ अथचातुर्मास्यव्रतानि स्त्रीवानरावामनक्रोधमौर्यैसदृढव्रतः गृहीयान्नि
यमानेतांदंतधावनपूर्वकं॥ तेषांफलानिवक्ष्यामितत्कर्तृणांएथक्एथक् मधुरस्वरांसेवद्राजन् पुरुषेणउवर्जनात्
तैलस्यवर्जनाद्राजन्सुंदरांगःप्रजायते कटुतैलपरित्यागाच्छत्रुनाशमवाप्नुयात् तथा योगाभ्यासीसेवेद्यस्तुसब्रह्म
पदमाप्नुयात्॥ कटुकाम्लतिक्तमधुरक्षारकषायरसंच योवर्जयेत्सवैरूप्यंदौर्गंधंनाप्नुयात्क्वचित् तांबूलवर्जनाद्रोगीर
कंग्रंथजायते घृतत्यागाच्चलावण्यंसर्वस्निग्धातनुर्भवेत् फलत्यागाच्चमतिमान् बकुलपुत्रश्चजायते शाकपत्रा
शनाद्रोगीत्रपक्वादौमलोत्सर्गवेत्॥ पादाभ्यांगोपरित्यागाच्छिरोत्यंगविवर्जनात् दीप्तिमान्दीप्तिकिरणो यत्तोद्वयपति
र्भवेत् दधिदुग्धतक्रनियमेगोभक्तोगोपतिर्भवेत् इंद्रियाणांजयेनैतिस्थालीपाकस्यवर्जनात् लभतेनातिदीर्घा
युस्तैलपक्वविवर्जनात् भूमौपस्तरशायीचवीरासुनिचरोभवेत्॥ सदामुनिसदायोगीमधुमांसस्यवर्जनात् तथा एकां
तरोपवासेनब्रह्मलोकेमहीयते मौनव्रतीभवेद्यस्तुतस्यारवलितावभवेत्॥ भूमौभुक्तेसदायस्तुसप्तधिष्ण्यः पतिर्भवेत्

नमोनारायणायेतिजप्त्वानग्नातजंफलं॥ विष्णुपादाब्जसंस्पर्शात्सर्वपापात्प्रमुच्यते॥ पादोदकाभिषेकाद्वैगंगास्नानंदिने
दिने॥विष्णुदेवकुलंकुर्यादुपलेपनमार्जने॥ कल्पस्थायीभवेद्राजासनरोनात्रसंशय॥ प्रदक्षिणान्नतंयस्तुकरोतिस्तुतिपा
ठक॥ हंसयुक्तविमानेनसचविष्णुपुरंव्रजेत॥ गीतवाद्यकरोविघ्नोगंधर्वलोकमाप्नुयात॥ नित्यंशास्त्रमशास्त्याताल्लोक्का
न्यस्तुप्रबाधयेत॥ व्यासस्तुव्यतितस्याग्रविष्णुलोकंसगच्छति॥ कृत्वाप्रक्षणकंविष्णोलोकमक्षरसांलभेत॥ तीर्थांबुस्न
पनाद्विप्रोनिर्मलंदेहमाप्नुयात॥ पंचगव्यान्नानात्यार्थंचांद्रायणफलंलभेत॥ श्रयाचितेनप्राप्नोतिपुत्रवान्धनवान्भवेत
षष्ठान्नकालभाक्प्रायोकल्पस्थायीभवेदिवि॥ उपवासद्वयांतरितैकभक्त॥ त्रिलोंछकेनभुंजानोपयागस्नानमाप्नुयात
पर्णानियोनरोभुंक्तेकुरुक्षेत्रफलंलभेत॥ यामद्वयंजलत्यागोनरोगैरक्षिप्यते॥ गुडवर्जीनरोयानद्रूतंताम्रभाजनं ८६
सहिरण्यंनदेयंश्रेष्ठलवणस्याप्ययंविधिः॥ ब्रह्मचर्यंतु एकभक्तंनरः कृत्वानिसस्नार्यादृढव्रतः॥ योर्चयेच्चपुरोमासान्
वासुदेवसमीपभाक्॥ यस्तुसुसंहृषीकेशनक्तमाश्नतेव्रती॥ वस्त्रयुग्मंततोदत्वाशिवलोकमवीयते॥ अप्रयवर्जनंकृत्वा

भोजनंव्रतमाचरेत॥ कार्तिकेस्वर्णगोधूमांवस्त्रंदत्वाश्चमेधभाक्॥ अन्नंदत्वात्रविप्रायब्रह्मलोकमवाप्नुयात॥ एकांतरोपवा
सेनविष्णुलोकंनरःपरः॥ गांदत्वावासुदेवास्यलोकसंपूज्यतेनरः॥ यस्तुसुसंहृषीकेशक्षितिन्यार्यांप्रयच्छति॥ राज्यांसोपस्क
रंदत्वा इंद्रलोकेमहीयते॥ वार्षिकांश्चतुरोमासांमद्यमांसंचयोजयेत॥ स्वर्णदाकरिमुद्दिश्यसभवोद्दर्विद्विजः क्षपयेत्क
छ्रपादेनव्याधाद्रिचतुष्टयं॥ विष्णुपूजनकृन्मर्त्यसिभवेन्निकेतनः॥ व्रतांतेकुंभतत्रैव समाघौसाजयेद्विप्रान्भक्त्यादद्या
च्चदक्षिणान्॥ तथासमाघौगायुगंदद्यादत्वाविप्रायभोजनं॥ समाघौगोवृषंदद्याद्धस्त्रैकांचनसंयुतं॥ व्रतांतेचतथा
दद्याद्धेमकांचपयस्विनीं॥ तथासमाघौवस्त्रयुग्मेतिवस्त्रंदद्याद्विजायते॥ तथा॥ व्रतांतेविप्रमिथुनंपूजांधेनुंसमन्वितां
दृक्षाद्धिरण्यमयादद्यात्सोश्वमेधफलंलभेत॥ एतेषांदृक्षाणांप्रालितोव्यवस्था॥ मातृमोसेनिपितृनिमेविप्यान्नरे॥ मुने
यस्मिंनिवर्गतिक्रियाःसर्वाःशुभोदयाः॥ विवाहव्रतबंधादिचूडाकर्मचवीक्षणं॥ अन्नप्राशनवेदारंभप्रतिष्ठोदकभूभृतां॥ पुण्या
नियानिकर्माणिनस्युःसुप्तजगत्पतौ॥ वीक्षणंपूर्वदेववाक्षेणंपुण्यानिकर्माणिज्योतिषोमादीन्॥ भाविष्ये॥ श्रावणेवर्जे

येछाखंदधिभाक्पदेतथा।दुग्धमाश्वयुजेमासिकार्तिकेहविदलंरजेत्। इतिचतुर्मास्यविधिः अथनदीनांरजोदोषः।तत्र
तावन्नद्योहिद्विधाः महत्योल्पाश्चेति।तथाचब्रह्मपुराणे। गोदावरिभीमरथितुंगभद्राचवेणिका तापीपयोष्णीविंध्यस्य
दक्षिणेतुप्रकीर्तिताः।भागीरथीनर्मदाचयमुनाचसरस्वती।विशोकाचवितस्ताचविंध्यस्योत्तरतःस्थिताः।द्वादशैता
महानद्योदेवर्षिक्षेत्रसंभवाइति।एतदन्याश्चाल्पाः।तत्रोल्पागर्ताः।तथाचस्मृतिसंग्रहे।धनुःसहस्रान्यष्टौचग
तिर्यासांनविद्यते।तानदीनूद्ववाहागर्तास्तुपरिकीर्तिताः तत्रमहतीषुभविष्योत्तरे।श्रावणेतुकृष्णेपिमहानद्योरज नदी
स्वलाः।त्रिदिनंचतुर्थेह्निशुद्धास्युर्जान्हव्यथा।देवलः।गंगाचयमुनाचैवकुरुजांगलासरस्वती रजसानाप्तिभूयंते
यचान्यनदसंज्ञितः।शोणसिंधुहिरण्याख्याः कोकिलोहितबर्बरः ज्ञातव्याःखनदीःसप्तपवनाःपरिकीर्तिताः स्मृति ८६
यमुना संग्रहे।तपनस्यसुताःगंगागोमतीचसरस्वती।रजसानाप्तिभूयंतेवेणीचनदसंज्ञितः निगमः गंगाधर्मद्रवेःपुण्याय नदः
मुनाचसरस्वती।श्रंतर्गतरजोदोषासर्वावस्थासुवामला। एवंचप्रथमंकृत्वादेवीम्यहंगंगारजस्वलां तथा कृत्वेदं

रजोदुष्टागोमतीवासरत्रयं तथंशुमतीसतीसिंधुः सरयूनर्मदातथाऽतियत्तदंतर्गतरजाविषयं।श्रल्पनदीषु स्वल्पविधिर्मा बहुदक
त्स्यावर्णनोदितिभगवानृक्षिणासाविभूषणं।यावद्रजोमद्यनद्यः करतोयाःप्रकीर्तिताः।करतोयात्यक्तदंडाःकाश्याय
नकुलोक्तोविशेषः।याऽपमुपगछंतिगौरीपंकुसरितोभुवि।तासुप्रावृषिनस्नायादपूर्णदशवासरेऽति।रजोदोषश्चन
तन्निरवासीनां।नत्वतन्निरवासिनामितिनिगमोक्तेः।विशेषंतरंमत्स्यपुराणे। पुण्यांभसासमायोगादुष्टमन्यंवुपावन
मितिसारतेच।श्रपवित्रमपिप्राप्यगंगायतिपवित्रतां रजोयुतनदीजलपानेपायश्चित्तं। स्मृतिसंग्रहे॥स्व कालेन
भस्यशुचिस्यात्त्रिरात्रंतुनवोदकं श्रकालेतुदशाहस्यात्पित्रानद्यां श्रहर्निशमिति भविष्ये महदंबुसमंवापियादि
तिष्ठपुरातनं नचांबुमिश्रितंतेननदुष्टमितिसंग्रहः याज्ञवल्क्यः रजोदुष्टमसिस्नानं वर्जनद्यादिषुद्विजैः कृद
धीतरजस्तुयोसंध्योपास्तिंचतर्प्पणं तथा।श्रजागोमहर्षिचैवब्राह्मणीचप्रसूतिका श्रमनोदकंचैवदशरात्रेण
शुध्यति।कृतनूतनकूपायुदकमविनोदकं व्याघ्रपादः।श्रभोवकूपवापीनामनयापिपयोम्तां रजोदुष्टंपिपयसिया।

भोगानदुष्यति।वसिष्ठ॥उपाकर्मणिचोत्सर्गेप्रातःस्नानेतथैवच चंद्रसूर्ययहेचैवरजोषोदोनविद्यतेऽति अथश्रावणकृ
त्यंसारेत॥श्रावणंनीयतामासमेकभक्तेनयःक्षिपेत॥यत्रतत्रापिपकेनप्रज्यतेज्ञातिवर्धनइति वामनपुराणे घृतंचक्षी
रकुंभाश्चघृतपक्वंफलानिच।श्रावणश्रीधरप्रीत्यैदातव्यानिदिनेदिने॥इतिश्रावणकृत्यं अथभाद्रपदकृत्यंभारते॥षोडप
द्यांतुयामासेमकस्मरोभवेन्नरः॥धनाढ्यस्कीर्तिमत्तामैश्वर्यंप्रतिपद्यतेवामनपुराणे मासिभाद्रपदेदद्यात्पायसंमधु
सर्पिषा हृषीकेशप्रीणनार्थंलवणंसयुतोदनं॥इतिभाद्रपदकृत्यं॥अथाश्विनकृत्यं॥घृतमाश्वयुजेमासिनिक्षिपेद्या
द्विजातये. श्रीणयित्वाश्विनोदेवास्रूपभागाधिजायते वामनेनीलंस्थिरांगंवृषभंदधितामरसाधिकं श्रीयर्थंपद्मभा
भश्चदविमाश्वयुजेनरैः भारते तथैवाश्वियुजेमासेमकभक्तेनयोनयेत॥नजातुदारुदुःखाश्चवाहनाश्वश्चजायते
इत्याश्विनकृत्यं॥अथविष्णुः॥कार्तिकेसकलेमासेनिःस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हरिंपठन्भूकदातासर्वपापैःप्रमुच्यते ज
यश्चेष्टदेवतामंत्रस्यगायत्र्यावा॥येतमश्वशक्रपं॥अथाकृस्यतत्रैकादशीखंडेः धारणस्यांपंचनदत्रस्नातासुकार्तिके

अग्नितेपुण्यवपुण्यभाजोतिनिर्मलः स्नानकालश्चोक्तस्तत्रैव। कार्तिकेविंदुतिथेयाब्रह्मचर्यपरायणः स्नास्यत्यनुदिनेभानो
भानुजातस्यभक्तः भानुजातमात्॥तत्रैवस्नानमंत्रः॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातस्नानंजनार्दन। प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदर
मयासह॥इमंमसमुच्चार्यदामोदरायेतिस्नायाद्घृतीनर॥अर्घमंत्रश्चतत्रैव॥व्रतीनकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम दामोदरहृषीकेश
गृह्यतांजंजनिर्दन स्नानेनानेनिकेलस्तकार्तिकेस्नानंशाषणे॥दत्त्वार्घंमयादत्तंराधयासहितोभवान् इमोमंत्रौसमु
च्चार्यदोर्घंमध्यंन्यूनंयजति।सुवर्णरत्नपुष्पांबुपूजारंखेनपुण्यवान्॥सुवर्णपूर्णपृथिवीसंकल्पोदकपूर्वकं तेनदत्तामवे
त्सवेसम्यक्रूपात्रयसुपर्वणीतिपाद्मे॥तुलसीदलसंलक्षणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥यत्रयत्रमुनिश्रेष्ठोक्तिकंलक्षंतफ
लं॥तत्रैवकुरुक्षेकोटिगुणंगंगायामपितत्समं॥ततोधिकपुष्करेप्रयागेवाथवार्जुनाश्चजायते
इत्याश्विनकृत्यं॥अथविष्णुः॥कार्तिकसकलेमासेनिःस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हरिंपठन्भूकदातासर्वपापैःप्रमुच्यते ज
यश्चेष्टदेवतामंत्रस्यगायत्र्यावा॥येतमश्वशक्रपं॥अथाकृस्यतत्रैकादशीखंडेः धारणस्यांपंचनदत्रस्नातासुकार्तिके

अग्नितेपुण्यवपुण्यभाजोतिनिर्मलः स्नानकालश्चोक्तस्तत्रैव। कार्तिकेविंदुतिथेयाब्रह्मचर्यपरायणः स्नास्यत्यनुदिनेभानो
भानुजातस्यभक्तः भानुजातमात्॥तत्रैवस्नानमंत्रः॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातस्नानंजनार्दन। प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदर
मयासह॥इमंमसमुच्चार्यदोनिस्नायाद्व्रतीनर॥अर्घमंत्रश्चतत्रैव॥व्रतीनकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम दामोदरहृषीकेश
गृह्यतांजंजनिर्दन स्नानेनानेनिकेलस्तकार्तिकेस्नानंशाषणे॥दत्त्वार्घंमयादत्तंराधयासहितोभवान् इमोमंत्रौसमु
च्चार्यदोर्घंमध्यंन्यूनंयजति।सुवर्णरत्नपुष्पांबुपूजारंखेनपुण्यवान्॥सुवर्णपूर्णपृथिवीसंकल्पोदकपूर्वकं तेनदत्तामवे
त्सवेसम्यक्रूपात्रयसुपर्वणीतिपाद्मे॥तुलसीदलसंलक्षणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥यत्रयत्रमुनिश्रेष्ठोक्तिकंलक्षंतफ
लं॥तत्रैवकुरुक्षेकोटिगुणंगंगायामपितत्समं॥ततोधिकपुष्करेप्रयागेवाथवार्जुनाश्चजायते
इत्याश्विनकृत्यं॥अथविष्णुः॥कार्तिकसकलेमासेनिःस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हरिंपठन्भूकदातासर्वपापैःप्रमुच्यते ज
यश्चेष्टदेवतामंत्रस्यगायत्र्यावा॥येतमश्वशक्रपं॥अथाकृस्यतत्रैकादशीखंडेः धारणस्यांपंचनदत्रस्नातासुकार्तिके

अग्नितेपुण्यवपुण्यभाजोतिनिर्मलः स्नानकालश्चोक्तस्तत्रैव। कार्तिकेविंदुतिथेयाब्रह्मचर्यपरायणः स्नास्यत्यनुदिनेभानो
भानुजातस्यभक्तः भानुजातमात्॥तत्रैवस्नानमंत्रः॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातस्नानंजनार्दन। प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदर
मयासह॥इमंमसमुच्चार्यदोनिस्नायाद्व्रतीनर॥अर्घमंत्रश्चतत्रैव॥व्रतीनकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम दामोदरहृषीकेश
गृह्यतांजंजनिर्दन स्नानेनानेनिकेलस्तकार्तिकेस्नानंशाषणे॥दत्त्वार्घंमयादत्तंराधयासहितोभवान् इमोमंत्रौसमु
च्चार्यदोर्घंमध्यंन्यूनंयजति।सुवर्णरत्नपुष्पांबुपूजारंखेनपुण्यवान्॥सुवर्णपूर्णपृथिवीसंकल्पोदकपूर्वकं तेनदत्तामवे
त्सवेसम्यक्रूपात्रयसुपर्वणीतिपाद्मे॥तुलसीदलसंलक्षणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥यत्रयत्रमुनिश्रेष्ठोक्तिकंलक्षंतफ
लं॥तत्रैवकुरुक्षेकोटिगुणंगंगायामपितत्समं॥ततोधिकपुष्करेप्रयागेवाथवार्जुनाश्चजायते
इत्याश्विनकृत्यं॥अथविष्णुः॥कार्तिकसकलेमासेनिःस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हरिंपठन्भूकदातासर्वपापैःप्रमुच्यते ज
यश्चेष्टदेवतामंत्रस्यगायत्र्यावा॥येतमश्वशक्रपं॥अथाकृस्यतत्रैकादशीखंडेः धारणस्यांपंचनदत्रस्नातासुकार्तिके

अग्नितेपुण्यवपुण्यभाजोतिनिर्मलः स्नानकालश्चोक्तस्तत्रैव। कार्तिकेविंदुतिथेयाब्रह्मचर्यपरायणः स्नास्यत्यनुदिनेभानो
भानुजातस्यभक्तः भानुजातमात्॥तत्रैवस्नानमंत्रः॥कार्तिकेहंकरिष्यामिप्रातस्नानंजनार्दन। प्रीत्यर्थंतवदेवेशदामोदर
मयासह॥इमंमसमुच्चार्यदोनिस्नायाद्व्रतीनर॥अर्घमंत्रश्चतत्रैव॥व्रतीनकार्तिकेमासिस्नातस्यविधिवन्मम दामोदरहृषीकेश
गृह्यतांजंजनिर्दन स्नानेनानेनिकेलस्तकार्तिकेस्नानंशाषणे॥दत्त्वार्घंमयादत्तंराधयासहितोभवान् इमोमंत्रौसमु
च्चार्यदोर्घंमध्यंन्यूनंयजति।सुवर्णरत्नपुष्पांबुपूजारंखेनपुण्यवान्॥सुवर्णपूर्णपृथिवीसंकल्पोदकपूर्वकं तेनदत्तामवे
त्सवेसम्यक्रूपात्रयसुपर्वणीतिपाद्मे॥तुलसीदलसंलक्षणकार्तिकेयोर्चयेद्धरिं॥यत्रयत्रमुनिश्रेष्ठोक्तिकंलक्षंतफ
लं॥तत्रैवकुरुक्षेकोटिगुणंगंगायामपितत्समं॥ततोधिकपुष्करेप्रयागेवाथवार्जुनाश्चजायते
इत्याश्विनकृत्यं॥अथविष्णुः॥कार्तिकसकलेमासेनिःस्नायीजितेंद्रियः॥जपन्हरिंपठन्भूकदातासर्वपापैःप्रमुच्यते ज
यश्चेष्टदेवतामंत्रस्यगायत्र्यावा॥येतमश्वशक्रपं॥अथाकृस्यतत्रैकादशीखंडेः धारणस्यांपंचनदत्रस्नातासुकार्तिके

र्पणो विप्रवर्यनियोदद्यात्कार्तिकेमासिदीपकं अग्निष्टोमफलंतस्यप्रवदंतिमनीषिणः॥चतुष्पथेषुरथ्यासुब्राह्मणावसथेषुच॥इ
क्षुमूलेषुगोष्ठेषुकांतारेश्मशानेषुच॥दीपदानादिसर्वत्रमहाफलमवाप्नुयात्॥उच्चैर्दीपमाकाशेयोदद्यात्कार्तिकेनरः॥सर्वकुलंस
मुद्धृत्यविष्णुलोकमवाप्नुयात्॥इतिमंत्रोपेतत्रैव दामोदरायनमस्तुलयोतमयासह॥इदीपंतेप्रयच्छामिनमोनंतायवेधसे॥इ
स्कांदे॥प्रदीपमालायःकुर्यात्कार्तिकेमासिवैमम अवसानेपुदीपानांब्राह्मणान्भोजयेच्छुचि॥गणपत्यंचलक्षंतुदीप्यंतत्र
रविर्यथा॥भारते॥कार्तिकेतुनरोमासंयःकुर्यादेकभोजनं श्रूरश्चैवकुवीर्यश्चकार्तिकांश्चैवजायते॥काशीखंडे॥छत्रंनाचार्ति
छत्रंवाप्रज्ञापत्रमथापिवा संप्राप्तेकार्तिकेमासिकुर्याल्लक्षातिपुण्यवान्॥एकांतरंव्रतंकुर्यात्त्रिरात्रव्रतमेववा॥पंचरात्रं स
प्तरात्रंसंप्राप्तेकार्तिकेव्रती॥पक्षव्रतंवाकुर्वीतमासोपोषणमेवच॥शाकाहारंपयोहारंफलाहारंमथापिवा॥वरद्यवांनाहा
संप्राप्तेकार्तिकेव्रती॥ब्रह्मचर्येणउर्जेवामहाव्रतफलाप्तये॥यत्रभोजीभवेदूर्जेकांस्यंत्याज्यंप्रयत्नतः॥कांस्यंचनियमेदद्या
त्कांस्यंसर्पिःप्रपूरितं॥नारदीये॥कार्तिकेवर्जयेत्कांस्यंकार्तिकेमुकुसंधितं॥शुकूंपर्युषितंसंधिंशुकूंतैलवणंशाकंमांसंचै

DEBHU DAJI MEMORIAL

राजिकंमोदकंचैवनवेद्यान्कार्तिकेव्रती॥दूदलंतिलतैलंचतथान्यान्मतिदूषितं॥दूदलंतुपूर्वमुक्तंभारते॥कार्तिकेवर्जयेन्मासं
र्तिकेवर्जयेन्मृति॥क्षीरखंडे॥मधुत्यागेघृतंदद्यात्पायसंचसशर्करं॥मांसासिनोपियेभूयास्त्यजेयुस्तेपिकार्तिके॥नियमेमा
स्यमांसानांप्रदद्यात्कार्तिकव्रती॥कूष्मांडानिसमासानिदद्यात्पूर्णेयुतानिवै॥कार्तिकेमौनभुंजीयः सोस्तास्यस्मृतमक्षयं॥सुवं
र्णसतिलांधेनूंसहिरण्यप्रदापयेत्॥कार्तिकेलवणंत्यक्त्वंयेनव्रतमुत्तमंसदा॥त्यक्त्वासर्वरसान्योगेनत्यागिगांप्रदापयेत्तं॥भ
वेद्यांकार्तिकेकुर्यान्नभवंससमंव्रतं॥पर्यंकंभूषणोपेतंदद्यात्सतुलंसोपधानकं॥सर्वचातुर्मास्यव्रतान्यपिचतुर्घसंभवे
कार्तिकएवकार्योणि॥तथाचतत्रैव॥चतुर्ष्वपिचमासेषुनसामर्थ्येव्रतेयदि॥तत्रोर्जेव्रतनाभाव्यं॥स्त्रियश्चफलमिच्छंत
ति॥अथभीष्मपंचकं॥कार्तिकपक्रम्यब्राह्मे॥एकादश्यांतुगृह्णीयाद्व्रतंपंचदिनात्मकं॥तिलालाविद्यानेनस्नातोदे
वर्षिपितॄस्तर्पयेत्ततः॥पंचामृतपंचगव्येसंस्नाप्यकपूरकस्तुरिकुंकुमचंदनेरनुलिप्यपुष्पाद्यैश्चंदनागरुणा
धूपइत्यापांचालिकमनव्रतदिनंप्रकाल्यहविष्यान्नंनिवेद्यसायंसंध्यामुपास्यमलमंत्रंजपेत्॥तत्रपंचसुनादिनेषुनि

रूपः। आद्यपादेपादौपूजयेत्॥ द्वितीयेबिल्वपत्रैर्जानुनी। तृतीयेजानुतआनाभितुलसीपत्रैः। चतुर्थेजातीपुष्पादिभिः
स्कंधौपंचमेमालतीपुष्पैः॥ शिरस्तथापंचभिर्दिनैःपूजोत्तरं॥ सत्यव्रतायसुचयेगांगेयामहात्मने। भीष्मायचददाम्य
र्घ्यं आचम्यब्रह्मचारिणे॥ वसूनामवताराय शंतनोरात्मजायच। अर्घ्यंददामिभीष्मायसोमवंशोद्भवायच॥ वैया
घ्रपदगोत्रायसांकृत्यप्रवराय च। गंगापुत्रायभीष्मायप्रदास्येहंतिलोदकं॥ अपुत्रायददाम्येतत्सलिलंभीष्मवर्म
णेति॥ एतैर्मंत्रैर्भीष्मंसंतर्प्य गोमयेगोमूत्रदुग्धदधिघृतानिपिबेत्। एवंपंचदिनान्युपोष्यषष्ठदिवसेविधिवत्स्ना
त्वापक्वान्नेनपंचब्राह्मणांस्तर्पयेत्सघृतेनाज्यबंधुभिः सहरात्रौभुंजीत॥ अत्रचैकादश्यां सुवस्त्रांद्वादश्यांवस्त्रंत्रयोदश्यांगो
श्चतुर्दश्यांघृतपायसंपौर्णिमायांश्वेतकुसुमतिलावस्त्रंचेदद्यात्। मैथुनान्नतद्दमधुमांसतांबूलाभ्यंगादिनिवृत्ती
नि। एतेषुचस्नानादिषुचगोरश्वांद्रेवामावाभ्ययणीयः तुलामकरमेषपुपातः स्नानंविधीयते॥ हविष्यंब्रह्मचर्यंच

मरूपातकनाशनमितिविष्णुस्मृतौ॥ आश्विनस्यतु मासस्ययाशुक्लैकादशीभवेत्॥ कार्तिकस्यव्रतानारंभस्यौ प्रा
भेत्सुधीरितिपाद्मोक्तेश्च इतिकार्तिककृत्यं॥ अथकार्तिकव्रतोद्यापनविधिः॥ पाद्मेनारदउवाच॥ अथोर्जव्रतिनः
सम्यगुद्यापनविधिर्नृप॥ तच्छृणुघ्नमयाख्यातंसविधानंसमासतः॥ ऊर्जेशुक्लचतुर्दश्यां कुर्याद्यापनंव्रती व्रतसंपूर्ण
तार्थाय विष्णवीसर्थमेवच। तुलस्यापरिघायकुर्यान्मंडपिकांशुभां॥ सुतोरणंचतुर्द्वारंपुष्पचामरशोभितं। द्वारपुरो
पालांश्चपूजयेन्मन्मयाष्टथ॥ पुण्यशीलंसुशीलंचजयंविजयमेवच। तुलसीमूलदेशात्सर्वतोभद्रमेवच चतु
र्भिर्वर्णकैःसम्यक्शोभाढ्यं समलंकृतं॥ तस्यारिष्टात्सपिधानंपंचरत्नसमन्वितं महाफलैःसंपूर्णं कुंभंतत्रनिधा
यच। पूजयेत्तत्रदेवेशंखचक्रगदाधरं॥ कौशेयंपीतवसनं युक्तंलक्ष्म्यधिकन्यया॥ इंद्रादिलोकपालांश्चमंडपेपूजयद्व
ती॥ द्वादश्यांपतिबुध्यासौत्रयोदश्यांसुरैः दृष्टार्चितश्चतुर्दश्यांतंसमाप्यास्तिथावहि॥ तस्यामुपवसेद्रात्र्यांशांतः
प्रयतमानसः॥ पूजयेद्देवदेवेशंसौवर्णेपुरुषेनृप॥ उपचारैःषोडशभिर्नानाभक्ष्यसमन्वितैः॥ रात्रौजागरणंकुर्या

गीतवाद्यादिमंगलैः मतिंकुर्वंतियेभक्त्याजागरेचक्रपाणिनः जन्मांतरशतोद्भूतैस्तेमुक्तः पापसंचयैः नराणांजागरेवि
ष्णोर्न्टत्यंचकुर्वतां गोसहस्रंचददतांफलंचसमुदाहृतं गीतनृत्यादिकंकुर्वन्दर्शयन्कानुकानिचापुरा तोवासुदेवस्यरात्रौ
वाहरिवासरे पठंन्विष्णुचरित्राणियोरंजयतिवैष्णवान् मुखेनकुरुतेवाद्यंस्वेछालापाश्ववर्जये तततश्चपूर्णिमास्यां
चसफल्गुकांद्विजोत्तमान् त्रिंशन्मितांतथैकंवास्वशक्त्यावानिमंत्रयेत् वारांदत्वायतोविष्णुर्मत्स्यरूपीभवन्नरः तस्यो
दरंकुतंजघ्वंतदक्षयफलंस्मृतं अतस्तान्भोजयेद्विप्रान्पायसान्नादिनाव्रती अतोदद्याद्विजेभ्योंशुकूलातिलपाय
सं प्रीत्यर्थंदेवदेवस्यदेवानांष्टथक्ष्टथक् दक्षिणांश्चयथाशक्तिप्रदद्यात्पणमेचतान् देवदेवंसमभ्यर्च्यदेवांश्चतुल
सीतथा ततोगांकपिलांतत्र पूजयेद्विधिवद्व्रती गुरुंततोपदष्टारंवस्त्रालंकारणादिभिः सपत्नीकंसमभ्यर्च्ययांविज्ञान् ९७
सक्षमापयेत युष्मत्प्रसादेनेशप्रसन्नोममसर्वदा व्रतादस्माद्भयत्पापंसञ्जन्मलतेमया तत्सर्वंनोसमायातुस्थिरामे
चास्तुसंततिः मनोरथाश्चसफलाः संतुनित्यंनवार्चनात् इहांतेवैष्णवंस्थानंप्राप्नुयान्मतिदुर्लभं इतिक्षमाप्यतान्विप्रान्य

प्रसाद्यचविसर्जयेत् कार्तिकेवाथतपसिविधिरेवंविधिःस्मृतः नारद एवंयःकुरुतेसम्यक्कार्तिकस्यव्रतंनरः विपाप्मासतु
निर्मुक्तोविष्णुसांनिध्यगोभवेत् सर्वव्रतैःसर्वतीर्थैः सर्वदानैश्चयत्फलं तत्कोटिगुणितंज्ञेयंसम्यगस्यविधानतः तथन्या
स्तमहापुण्यास्तेषांसर्वफलोदयः विष्णुभक्तारतायेस्युः कार्तिकव्रतचारिणः दग्धस्थितानिपापानिवितर्कंयांतितत्क्षयात्
क्षयास्यवयंतेद्यप्रभृतिव्रतंनरः नारदः इत्यूर्जव्रतनियमात्शृणोतिभक्त्यायोवैतत्कथयतिवैष्णवायनित्यं तोसम्य
क्व्रतकारणात्फलंलभेद्यत्सर्वकलुषविनाशनंलभेत् इतिकार्तिकव्रतोद्यापनं अथमार्गर्षिकृत्यंमहात्मा
ते मार्गर्षिपेनुयोमासंएकभक्तेनसंक्षिपेत् भोजयेत्तुद्विजान्शक्त्यासमुच्चयाधिकिल्बिषैः हीपिभागीबहुधानो
बहुधान्यश्वजायते वामनपुराणे पराशुश्चनेरागावाशाकयानिन्त्रनाबिकं दातव्यंकेशवप्रीत्यैमासेमार्गशिरानरैः
इतिमार्गर्षिकृत्यं अथपौषकृत्यंमहाभारते पौषमासंतुकौंतेयः एकभक्तेनयःक्षिपेत् सुभागोरूपनीयश्चय
शोभागीविजायते इतिपौषकृत्यं अथमाघकृत्यंविष्णुस्मृतौ तुलामकरमेषेषुप्रातःस्नायीसदाभवेत् हविष्यं

ब्रह्मचर्यंच महापातकनाशनमितिप्रभासखंडे।माघमासिचयःस्नायान्नैरंतर्येणभारतःपौंडरीकफलंतस्यदिवसेदि
वसेभवेत्।हादश्यांपौर्णमायांवाशुक्लपक्षेसमापनं।पद्मपुराणे।पुष्यस्यैकादशीशुक्लामारभ्यैस्थंडिलेशयः मासमा
त्रंनिराहारःत्रिकालंस्नानमाचरेत्।त्रिकालमर्चयेद्विष्णुंत्यक्तभोगोजितेंद्रियः।माघस्यैकादशीशुक्लायावद्दिया भध
रोभवेत्।इदंत्रिकालस्नानंनिराहारस्यैव।साहचर्यात्स्नानकालस्यपद्मपुराणे।माघमासेरटंत्यापः किंचिदभ्युदि
तेरवौइतिभविष्योत्तरे।योमाघस्युसासिसूर्यकरार्पितंस्नानंसमाचरति।चारुनदीपवाहेहति एतानिशक्त्यपेक्ष्या
व्यवस्थितानि।तत्रसंकल्पमहाविष्णु तत्रचोत्थायनियमंगृह्णीयाद्विधिपूर्वकं.माघमासमिमंपूर्णंस्नास्येहंदेव
माधव।तीर्थेस्यास्यजलेनित्यमितिसंकल्पचेतसि स्नानमंत्रःपद्मपुराणे दुःस्वप्ननाशनायश्रीविष्णोस्तोष
णायच प्रातःस्नानंकरोम्यद्यमाघेपापविनाशनं मकरस्थेरवौमाघेगोविंदाच्युतमाधव।स्नानेदानेनमेक्षयंयोक्तफल
दोभव इमंमंत्रसमुच्चार्यस्नायान्मानसमन्वितइति सवित्रेप्रसवित्रेचपरं.मंजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातिसहस्रधा

नितं

धेतिसूर्यायार्घ्यः।द्वादशमुक्तंदर्भाचंद्रोदयेमासपर्यंतमसंभवेत्यहंकर्तव्यं अस्मिन्योगेलक्षकोपिस्नायादपिदिनत्रयं
प्रयागेमाघमासेतुत्र्यहंस्नानस्ययत्फलं नाश्वमेधसहस्रेणतत्फलंलभतेध्रुवमितिपद्मपुराणे।प्रयागसंभवेकाष्ठी
खंडेकाश्युद्भवेप्रयागेयेतपस्सिस्नातमानवः दत्ताश्वमेधजंफलं तेषांभवेध्रुवमितिभविष्योत्तरे।अप्राप्ततरशरीरस्तु
यःकष्टंस्नानमाचरेत् पदेपदेश्वमेधस्यफलंप्राप्नोतिमानवः।नारदीये।नवह्निसंक्रांतस्नातोह्यस्नातोपिवरानने हो
मार्थंसर्वयद्दत्तंहीतार्थेनकदाचन अहन्यहनिदातव्यातिलाःशर्करयान्विताः त्रिभागस्तुतिलानंतुचतुर्थंःशर्करान्वि
ताः।तथा।तिलस्नायीतिलोदूतीतिलहोमीतिलोदकी।तिलभुक्तिलदातात्वषट्तिलाःपापनाशनाःतिलमामलकाश्चै
वतीर्थदयास्तुनित्यशः तथाप्रज्वालयेद्दीपंसेवनार्थंद्विजन्मनां पाद्मे दातव्यादीपकःसंजोदेवमुद्दिश्यमाधवं विष्णुः
माघेस्यांग्निंप्रयत्नेतिलैर्हुत्वासघृतशर्करान्ब्राह्मणान्भोजयेत्।दीप्तानिभवंतीति।माघव्रतोद्यापनमाहचंद्रप्रका
शेविष्णुः एवंस्नानावसानेतुभोज्यंपश्चादनंजयः।उपानद्दोतथाछत्रंमोचकोपापमोचकौ अनेनविधिनादद्या
न्माधवःप्रीयतामिति।अत्रसमापनमंत्रः।सपवित्रेपसवित्रेचपरं.मंजलेमम त्वत्तेजसापरिभ्रष्टंपापंयातुसहस्रधा

दिवाकरजगन्नाथप्रभाकरनमास्तुते परिपूर्णंकरिष्येहं माघस्नानंतवाज्ञया अहन्यहनिदातव्यातिलाःशर्करयान्विताः माघावसानेशुभगेषट्त्रिंशद्भोजनंतथा सूर्योमेप्रीयतांदेवोविष्णुमूर्तिर्निरंजनः दंपत्योर्वाससीसप्तधान्यसमन्विते।त्रिंशत्षोडशकादयाःशर्करातिलसंयुताः भागत्रयंतिलानांतुचतुर्थःशर्करांशकः।अनाभ्यंगीवरारोहे सर्वमांसंयदेयवं।विप्रोषोद्यापनंतुकार्तिकेवाथतपसिविधिरेवंविधिःस्मृतः इतिकथनात्पूर्वोक्तमेवंज्ञेयं।इतिमाघकृत्यं अथफाल्गुनकृत्यं स्कांदे एकभक्तंतुकुर्वाणःफाल्गुनेमासिनित्यशः स्त्रीपुत्रसौभाग्यमाप्नोतिस्त्रियाश्चपरमप्रियः।दानेफाल्गुनेवीरियागावोवस्त्रंकृष्णाजिनान्वितं गोविंदप्रीणनार्थायदातव्यंपुरुषर्षभैः।तथाप्रातःस्नायीभवेन्नित्यंद्वौमासौमाघफाल्गुनौइति इतिफाल्गुनकृत्यं अथमलमासः तस्यस्वरूपंमाधवीयेब्रह्मसिद्धांते।चांद्रोमासोह्यसंक्रांतोमलमासेप्रकीर्तितइति सद्विविधः अधिमासःक्षयमासश्चेति तदुक्तंमदनेकीर्त्यैवगर्ग्येण।यास्मिन्मासेनसंक्रांतिःसंक्रांतिद्वयमेवच।मलमासःसविज्ञेयोमासःस्यात्तुत्रयादपीति अधिमासस्यकालनियमोब्रह्मसिद्धांते द्वात्रिंशद्भिर्गतैर्मासैर्दिनैःषोडशभिस्तथा। घटिकानांचतुष्कानांपतत्यधिकमासकइति। क्षयस्यागमनकालउक्तःसिद्धांते।सिद्धांतशिरोमणौ।गतान्ब्दाद्रिनंदैर्मितशाककालेतिथीज्ञभेविष्यतथांगाक्षसूर्यैः।गजाब्ध्यग्निभूमिस्तथा पायशोयंकुवेदेन्दुवर्षैश्चविद्योकुमिश्रा।त्रयब्ध्यश्वत्वारः।अद्रयः सप्तनंदानवएतत्संख्यात्रयंत्रैकानांवामतोगतिप्रकरणेप्रातिलोम्येनबोध्यं।एवंमेलनेचतुः सप्तत्यधिकनवशतसंख्यासंपद्यते।एभिर्वर्षैः परमितेकस्मिन्क्षयमासः पूर्वंजातइत्यर्थः एवमग्रेपिप्रातिलोम्येनसंख्याबोध्याः।तिथयः पंचदशाद्रयाएकादशापंचदशाधिकशतयुक्तसहस्रसंख्याकैर्वर्षैर्मितेयातेकस्मिन्क्षयमासोपेतः संवत्सरोभविष्यतीत्यर्थः।त्र्यंगानिषट् त्र्यक्षाणींद्रियाणिपंचसूर्याद्रयापंचषट्पंचाशदधिकशतद्वयोपेतसहस्रसंख्याकैर्वर्षैर्यातेभविष्यतीत्यर्थः।गजात्र्यष्टौत्र्यद्रयः सप्तत्र्यग्नयः रुद्रयः सूरेका अष्टसप्तायधिकशतत्रयोपेतसहस्रसंख्याकैर्वर्षैर्मितेयातेभविष्यतीत्यर्थः।कुः एकोवेदास्त्वत्वारः इंदुरेकः एकचत्वारिंशदधिकशतसंख्याकैर्वर्षैःस्तथागोनवकुएकातत्रएकोनविंशतिवत्सरेयातिकास्मिन्क्षयमासोपेतः संवत्सरोभवतीत्यर्थः इतिमलमासस्यरूपं

अथात्रवर्ज्यावर्ज्यमुच्यतेतत्रमाधवीयेपैठिनसिः श्रौतस्मार्तक्रियाः सर्वाद्वादशेमासिकीर्तिताः।अयोदशेतुसर्वास्तानिष्फ
लाः परिकीर्तिताः।नाबालिरपि।नित्यनैमित्तिकश्राद्धंकुर्यात्सदमलिम्लुचे।तिथिनक्षत्रवारोक्तं काम्यंनैवकदाचन।कृतिचि
न्तान्यपिमलिम्लुचेवर्ज्यानिइतिकीर्तकश्चेत्यषष्टिन्याग्रहणाद्यनचातुर्मास्यादिकान्यपि।महालयाष्टकश्राद्धोपाकर्मोत्स
र्जनकर्मवत्स्पष्टमासविशेषास्याविहितत्वात्संवत्सरोज्ञेयः सर्वधर्मबहिः कृतः।अस्यापवादः दर्शमेषदृषकुंभेयद्यती
चारणेगुरौ।नतत्रकाललोपस्यादिसाहगालवोमुनिरिति। गयाविषयेवायुपुराणेविशेषउक्तः गयायांसर्वकालेषुपिंड
याद्विचक्षणः अधिमासेजन्मर्क्षेदिनेश्रवणेचगुरुशुक्रयोः नत्यक्तव्यंगयाश्राद्धंसिंहस्थेचेष्टहस्पतौ तथा गोदावरी
मयायांचश्रीनृसिंहक्षेत्रगयाह्रदे सुरासुरगुरुक्षाणांचमौढ्योपनविद्यते तथा सूतिकर्मप्रकुर्वीतरोगेनैमित्तकेतथा गु
रुभार्गवमौढ्याधिदोषोतत्रनविद्यते तथा कांस्यामिषंक्षौद्रं सदाकृतयुगंचात्रसंदोषैर्न नयहास्तोदयकृतोदोषो
विश्वेश्वरालये सदासोम्यायनंतत्रसदातत्रमहोदयः एतानिकाम्यानिस्मृतिमात्रपरायणीतिद्वैधाभावे दर्शेप्यहरहः श्राद्धं

दानंचप्रतिवासरं।गोभूतिलहिरण्यानांमासेपिस्यान्मलिम्लुचेइति।मदनेयमः श्राद्धिकंपथमंयत्स्यान्नकुर्यात्तन्मलि
म्लुचे।चतुर्दश्यतुसंप्राप्तेकुर्यात्पुनराब्दिकं पुनराब्दिकंद्वितीयाद्धिकं सपत्नीकोपि वर्षेवर्षेतुयत्श्राद्धंमातापित्रोर्मृतेहनि म।
लमासेनकर्तव्यंव्याघ्रस्यक्वनंयथा।यानिमासद्वयेपिकुर्वंतेत्यादीनिवचनानिमासिकविषयाणितानिमदने मलमासप्राप्ता
नांतु यदिकदाचित्सएवमलमासउपागतस्तदातत्रैवपत्न्याब्दिकंकार्यं नतुशुद्धमासेदातेहमाधवीयेभ्यः मलमासप्राप्तानां
तुयद्भ्रष्टंपतिवत्सरं।मलमासेतुतत्कार्यंनान्येषांतुकदाचनेतिक्षयमासेतुतत्रैवपत्न्याब्दिकंकार्यं।मदनेसप्तव्रतः एक
एवयदामासःसंक्रांतिद्वयसंयुतः।मासद्वयगतंश्राद्धंमलमासेपिसद्यतति।तच्चयस्यास्तिथेपूर्वार्धेमृतः।सैवातिथिः क्ष
यापूर्वमासस्थितायाह्या।नथाचोक्तंदीपिकायां तिथ्यर्धंपथमंपूर्वाद्वितीयातृतीयाधंतदुत्तरं।मासोतिथिद्वयेप्येवंसौक्षय
मासमध्यमाविति।अथात्रदानमुक्तंहेमाद्रौपाद्म ।अधिमासेतुसंप्राप्तेउपवासपरायणैः।अयस्मिन्नादरपानिरतया
निदिनेदिने।अधिमासेतुसंप्राप्तेक्यस्मिन्दानंतुदेवताः।द्विरन्नपात्रदानेनदृष्टार्थीदानफलंलभेत्। अयस्मिन्नादरपूपानि

स्तच्चानिदिनेदिने कांस्यपात्रेनिधायच सघृतेसहिरण्यंच ब्राह्मणायनिवेदयेत् विष्णुरूपीसहस्रांशुः सर्वपापप्रणाशनः
अपूपान्नप्रदानेनममपापंव्यपोहतु नारायणजगद्बीजभास्करप्रतिरूपकः वैतेनाननपुत्रांश्चसंपदंचाभिवर्धय यस्य
हस्तेगदाचक्रेगरुडोयस्यवाहनं शंखः करतलेयस्यसमेविष्णुः प्रसीदतु फलकाष्ठादिरूपेणनिमद्यपटिकादिना यो
वंचयतिभृतानितस्मैकालात्मनेनच कुरुक्षेत्रमयंदेयाः कालःपर्वद्विजोहरिः इत्थंसमभिदानंग्रहणंपुरुषोत्तम मास
नांचविशुध्यर्थंपापप्रशमनायच पुत्रपौत्रादिवृध्यर्थंतवरास्यामिभास्करः मंत्रेणाननयेद्यात्रयस्त्रिंशदपूपकान्
प्राप्नोतिविपुलांलक्ष्मींपुत्रपौत्रादिसंपदः इतिमलमासनिर्णयः अथर्तुनिर्णयः सचयद्वौमासद्वयात्मकश्चांद्र
सौरश्चर्तवसंतोग्रीष्मोवर्षाशरद्धेमंतशिशिरोवसंतादिकरणंविवक्षितं तेवसंतोपक्रमाः सुरवंवाएतदहरुतानायद्वसंतइतिश्रुतेः मासद्व
यात्मकंचाग्निचयनेरुकोपक्यानब्राह्मणे द्वेद्वेमुपदधातिसमाद्वेद्वेतवइति वयंसाद्दतुक्रमेणचैत्रमासादिद्वंद्वमिति
मधुश्चमाधवश्चवासंतिकावृतूनामितिश्रुतेः अनयोरादिरपिमासेतिमासत्रयात्मिकैवर्तुर्भवतीतितत्कथमासद्वयात्मक

DR. BHAU DAJI MEMORIAL डाक्टर भाऊदाजी हास्पिटल स्मारकम्

तिसंग्रहे॥जातकर्मचपुंसूतिःसीमंतोन्नयनंव्रतं मलिम्लुचेतिकुर्वीतनिमित्तंयदिजायते॥माधवीयेभृगुः दृष्ट्विश्राद्धेत
थासोमसप्यांधयंत्स्यान्नतं महालयं राजाभिषेकंकाम्यंचनकुर्योदनुलंघितेदृष्टमनुक्रमेति॥अग्न्याधेयंप्रतिष्ठांचय
ज्ञदानव्रतानिच वेदव्रतदृषोत्सर्गचूडाकरणमेखलाः मांगल्यमभिषेकंचमलमासेविवर्जयेत् दृषोत्सर्गः काम्यःत
त्रैवज्योतिःशास्त्रे॥तत्रदत्तमदत्तंचकृतंनकृतमेवच सुजप्तमप्रजप्तंस्यान्नोपवासःकृतोभवेत्॥नयात्रानविवाहंचनच
वास्तुविवासतं॥नप्रतिष्ठाचदेवानांप्रासादस्यारुहूरुहामिति स्मृत्यंतरेपि वापीकूपतडागादिप्रतिष्ठायज्ञकर्मच॥नकु
र्यान्मलमासेच महादानव्रतानिच प्रजापतिरपि उपाकर्मचहव्यंचकर्तव्यंचोत्सवंतथा॥उत्तरेनियतंकुर्यात्सूर्येतंनिःफ
लंभवेत्॥अन्यत्रापि॥अवरोहश्चहेमंतःसर्पाणांबलिरष्टकाः इंद्राग्नीश्वबालेविद्धोःशयनंपरिवर्तनं॥पायश्चित्तं
तुसर्वस्यमलमासेविवर्जयेत् दृष्ट्यपरिशिष्टे अवपःकारहोमश्चपर्वचायहणंतथा मलमासेपिकर्तव्यंकाम्याद्
ष्टीश्चवर्जयेत्॥अवपट्कारहोमाः अग्निहोत्रोपासनवैश्वदेवाद्याः पर्वदर्शपौर्णमासौस्थालीपाकोच आग्रयण

माग्रयणेष्टि॥साचदुर्भिक्षेतिदीपिकाविवरणकारः बृहस्पतिः बालवार्यदिवाद्दृश्येशुक्रे चास्तंगतेगुरौ॥मलमासइवेता
निवर्ज्यदेवदर्शनमिति॥आधानंयज्ञकर्माद्रिप्रायश्चित्तवृत्तानिच मकुर्यान्मलमासेपिशुक्रगुर्वस्तपूर्वेभस्तंगस्तगु
रौशुक्रेदृष्टेबालेमलिम्लुचा दृतारंभोपवर्गेचनकुर्यान्मौंजिबंधनं निःक्रमंजातकर्माणिकाम्यंदृषजनामिति॥अस्ता
कोब्रह्मसिद्धांते॥नविनाशास्त्रिरन्यषांग्रहाणामस्तउच्यते ततोवाग्वार्धकंमौढ्याद्ध्रुवंबाल्यप्रकीर्तितंरवि
बालयोर्मानमपितत्रैवपक्षंप्राग्विशिष्टहूलंपश्चात्पंचदिनंकवेः द्वौद्वावंप्राक्पंचाहंपश्चादस्तदिनंस्मृतमिति॥रविः
शुक्रः अत्रविशेषः पक्षंदृष्टेमहास्तस्तुबालश्चात्रदशाधिकः पादास्तेतुदशाहीनिदृष्टेबालोदिनत्रयंःमहास्तपादा
स्तल्लक्षणेतुहित्रिंशद्दिवसाश्चास्तेजीवस्यभार्गवस्यतु द्वांसप्ततिर्महत्यस्तेपादास्तेद्वादशक्रमादिति॥अत्रैवपरा
पश्चादुदितः शुक्रः पंचसप्तदिनंत्रिशुः विपरीतंतुदृष्टंचेतदूर्ध्वंतुरारपीसप्तदिनाधिकभावश्रयतेःतद्व्यवस्थामाहग
र्गः शुक्रेगुरुःप्रागपराद्यबालोविंध्येदशावंतिषुसप्तरात्रं वंगेषुद्वूणपंचषट्पंचत्रीपेचदेशेत्रिदिनंवदंतीति दृहूलमप्ये

तत्प्रमाणंज्ञेयं॥एवंवक्रातीचारसिंहराशिगतेगुरूरस्तंगतइवशुभकर्मसुवर्ज्यं॥तदुक्तंलल्लेन॥नीचस्थेवक्रसंस्थेप्यतिचरण
गतेबालवृद्धास्तंगवासन्यासोदेवयात्राव्रतनियमविधिःकर्णवेधोपिदीक्षामौंजीबंधोथचूडापरिनयनविधिर्वासुदेवप्र
तिष्ठासन्न्यासदीक्षःपयत्नात्त्रिंशायतिगुरौसिंहराशिस्थितेचेति॥नीचस्थामकरस्थः विशेषमाहमांडव्यः॥स्मृतिविधजात
कान्नप्राशनचूडादिकंसर्वेरविभवनस्थेजीवेकार्यंकुर्य्यादिवाहस्तु॥तथारविक्षेत्रंगतेजीवक्षेत्रंगतेरवौवर्जयेत्सर्व
कर्माणिव्रतस्वस्त्ययनानिच तथागुर्वादित्येगुरौसिंहशुक्रेचास्तमुपागते स्वजेद्यानंमहापानव्रतंदेवविलोकनं॥
तथागुर्वादित्येगुरासिंहेनष्टशुक्रमलिम्लुचे याम्यायनेहरौसुप्तेसर्वकर्माणिवर्जयेत्॥सिंहेगुरौविशेषमाहतारा
नंदःमाघ्यांयदिमघानास्तिसिंहेगुरुकारणं॥अन्यत्रापि॥मघाऋक्षंपरित्यज्ययदासिंहेगुरुर्भवेत्॥तदाचेत्कन्यका
रूढसुभगासुप्रियासंवेत्॥तथा॥माघीचमघसंयुक्तामघायांचगुरुर्भवेत्॥महामाघ्यसदापोक्तावतोद्वाहोचवर्जयेत्
दृष्टगार्ग्यः॥मीनेधनुषिसिंहेचस्थितेसद्दतुरंगमे क्षौरमत्रनकुर्वीतविवाहंगृहकर्मच॥तथा॥मापाकूपतडागगमप्रक्षा

स्यतिष्ठाव्रतंविद्यामंदिरकर्णवेधनमहादानंवनंसेवनं॥तीर्थस्नानविवाहदेवभवनमंत्रादिदेवक्षणंदूरेणवर्जीजिषुःपरिहरेद्गुरस्तं
गतेभार्गवे लल्लेत्रपुनर्विशेषमाह॥उपहेवद्गीतलल्लानुरक्तेरहोदयेवाकपिलाख्यःषष्ठ्यां॥सुरासुरेज्यास्तमयेचतीर्थया
त्राविधिःसंक्रमणेपिशस्तःगुरुशुक्रास्तमयादिनिषिद्धकालेग्रहणादौनदोषःतिलस्तोदाहृतवचनार्थः॥अतीचारगतोजीवस्तं
राशिंनैतिचेत्पुनः वत्सरः सचमासस्त्रैविध्यात्त्रिविधस्तिथ्यादिः॥अतएवब्रह्मसिद्धांते चांद्रसावनसौराणांमासानांतुप्रभेदतः
चांद्रसावनसौरास्युःत्रयःसंवत्सराःक्रमीति॥तत्रचंद्रसंवत्सरश्चैत्रशुक्लप्रतिपदादिःफाल्गुनदर्शांतःसौरस्तुरवेर्दृद्
शराशिसंगेतत्सावनःषष्ट्युत्तरशततत्रयाहोरात्रात्मकः॥आद्यउक्तोब्रह्मपुराणे॥चैत्रमासिजगद्ब्रह्माससर्जप्रथमेहनि
शुक्लपक्षसमग्रंतदासूर्योदयेसतीति॥आर्षेणेपि स्मरेत्सर्वत्रकर्मादौचांद्रंसंवत्सरंसदा॥अन्ययस्माद्वत्सरादौप्रवृत्तिः
स्तस्यकीर्तिता॥एमचसंवत्सरमाधीकमासस्मरणएवोपयुज्यते॥वस्तुतस्तु॥मासांतरस्यतिथ्यंतेमारभ्यवर्षांतरस्थततत्पूर्व
भाविनितिथ्यंतेपिवत्सरश्चांद्रएव॥चंद्रफलाख्यतिथिर्यावत्तत्वात्॥अन्यानपिसरानाहनारदः प्रभवोविभवःशुक्लःप्रमो

दोथप्रजापतिः॥ अंगिराश्रीमुखाभावायुवाधातातथैवच॥ ईश्वरोबहुधान्यश्चप्रमाथीविक्रमोवृषा॥ चित्रभानुःसुभानुश्चतारणःपार्थिवोव्ययः॥ सर्वजित्सर्वधारीचविरोधीविकृतिःखरः॥ नंदनोविजयश्चैवजयोमन्मथदुर्मुखौ॥ हेमलंबाविलंबीचविकारीशर्वरीप्लवः॥ शुभकृच्छोभनकृच्क्रोधीविश्वावसुपराभवौ॥ प्लवंगःकीलकःसौम्यःसाधारणविरोधकृत्॥ परिधापीप्रमाथीचआनंदोराक्षसानलः॥ पिंगलःकालयुक्तश्चसिद्धार्थीरौद्रदुर्मती॥ दुंदुभाद्रुधिरोद्गारीराक्षसक्रोधभक्षयः॥ इतिएताश्चसंज्ञायद्यपिज्योतिःशास्त्रेबार्हस्पत्यैरेकासंज्ञाथापिचांद्राणांप्रभवादीनांइतिचांद्रस्यप्रभवादीनामितिव्यवहारार्थंशिष्टाचाराच्चमासपक्षादिवत्॥ अथवादिश्चांद्रःसंवत्सरोपिसंकल्पादौसंकीर्त्यः ज्योतिःशास्त्रेतुबार्हस्पत्यः॥ नक्षत्रावपिवत्सरावुक्तौ॥ तत्रबृहस्पतेर्मध्यमानेनैकराशिभोगोबार्हस्पत्यसप्तविंशतिनक्षत्रपरिवृत्त्याएकोमासस्तैर्द्वादशवत्सरः॥ अयनयोस्तुधर्मशास्त्रेणकोपिअयुक्तः॥ इतिसंवत्सरनिर्णयः॥ अथजन्मकृत्यं॥ तन्मलमासेनकर्तव्यंचांद्रमसमीपत्वेणसावकाशत्वात्॥ ब्रह्मे सर्वेश्वजन्मदिवसेस्नातैःपंगलपाणिभिः॥ गुरुदेवाग्निविप्रांश्चपूजनीयाप्रयत्नतः॥ सुनक्षत्रंचपितरस्तथादेवप्रजापतिः॥ प्रतिसंवत्सरंचैवकर्तव्यश्चमहोत्सवः

स्नातैस्तिलस्नातैः॥ तथाचतत्तिथिमधिकृत्यः तिलस्नायीतिलाहुतीतिलहोमीतिलप्रदःतिलभुक्तिलदाताचषट्तिलानावसीदतिः मंगलपाणिभिः॥ अग्निःप्रेतार्थसिद्धंहुतयागोरोचनादिकंमंगलंतत्पाणिभिरित्यर्थः॥ तथाचकृत्यचिंतामणौगुरुदुग्धतिलघृतजन्मन्यंथेश्चबंधनंगुग्गुलंनिंबसिद्धार्थंपूर्वंगोरोचनायुतं संपूज्यभानुविप्रेभ्योमहर्षिपार्थयेदिदं॥ चिरंजीवियथालोभोभविष्यामितथामुनेः॥ रूपवान्चित्तवांश्चैवश्रियायुक्तश्चसर्वदा॥ मार्कंडेयमहाभागसप्तकल्पांतजीविनं मार्कंडेयंनरोभक्त्यापूजयेत्स्वगृहेसदा॥ तथा ततायुर्घायुषंव्यासंरामंद्रोणंकृपंबलिं प्रह्लादंहनूमंतंविभीषणमथार्चयेत्॥ षष्टिंचदधिभक्तेनवर्षेवर्षेपुनःपुनः रामःपरशुरामःद्रोणिरश्वत्थमा ततस्तिलकृतैमंत्रैः पूजितेदेवतानाममंत्रैःस्वाहांतैः कार्यःदेवीपुराणे होमोयंहरादिपूजायान्नातमष्टोत्तरंभवेत्॥ अष्टाविंशतिरेषोवायथाशक्तिविधीयते॥ ततोगुरुदुग्धतिलपानं तत्रमंत्रः सतिलंगुडसंमिश्रमंजुलंपयमितंपयः मार्कंडादिवरंलब्धापिवाम्यायुः समक्षूयेइतिस्कंदे खंडनंनखकेशानांमैथुनाधनरवच॥ आमिषंकलहंहिंसांवर्जयेत्तद्दिनोत्सवे॥ कलत्रमित्यत्रसंगरमितिकृचित्पाठः॥ वृद्धमनुः मृतेजन्मनिरांक्रांतोश्राद्धेजन्मर्क्षनेतथा॥ अश्रुपातेस्पर्शनेचनस्नायात्

दुष्टवारिणा ॥ जन्मनिपुत्रजन्म निज्यातिथे स्नात्वजन्मदिनेस्त्रियंपरिहरन्यान्नेत्यभीष्टंसदामत्स्यान्मोचयता द्विजायदत्तोव्य
र्थश्चिरंवर्धते ॥ शक्रूनवादयतिश्चतस्यरिपवोनाशंप्रयांति ध्रुवंभुंक्तेयश्चनिरामिषंसहिभवेज्जन्मांतरेपंडित ॥ जन्मतिथिः खंडत्वेतु
देवीपुराणे ॥ वस्त्रद्वयंजन्मतिथेर्यदास्यात्प्रख्यातदाजन्मभयेयुतावै ॥ असंस्कृताभेनदिनद्वयेपिपूज्यापरयाभवतीहतंत्रे उभय
दिनेजन्मनक्षत्रलाभेतु पूर्वाद्व्यापिनीग्राह्या तस्यकर्मकालत्वात् ॥ अथकेषुचित्पदार्थेषुवर्ज्यतिथेयः सिंहादित्यशुक्रपक्षेच
तुर्थ्यांचंद्रदर्शनं ॥ मिथ्याभिदूषितंकुर्याज्जन्मात्प्रेयंनतंसदा सूक्ष्म्यामस्पष्टनीलंनीलवस्त्रंनधारयेत् ॥ नचाप्यमलकैस्ना
यात्नकुर्यात्फलहरंहरः ॥ निंबस्यभक्षणंतैलंतिलैस्तर्पणमंजलौ ॥ सप्तम्यांनैवकुर्वीत ताम्रपात्रेचभोजनं ॥ स्कोरे शिरःक्षौ
रमंत्राणिनरवचर्मतिलास्तथा ॥ एतानिक्रमशोनित्यमष्टम्यादिषुवर्जयेत् ॥ शिरोनाभिकलंकक्षौरात्मलासु ॥ अंत्राणिपयलं नखा
निरव्यावा ॥ शिंबिवीजानितिकंचित्चर्ममसूरिका ॥ तिलावृंताकमितिहेमाद्रौ चतुर्दशीतिमनेतु यदीक्षेद्भगमनमष्टम्यादिषु
वर्जयेदितिउत्तरार्धपठितं ॥ व्यासः षष्ठ्यष्टमीअमावास्यापक्षद्वयेचतुर्दशी ॥ अत्रसंनिहितंपापंतैलेमांसेभक्षेक्षुरेतिवामन

पुराणे ॥ नंदासुनाभ्यंगमुपाचरेत क्षौरंचरिक्तासुरयासुमांसं पूर्णासुयोषित्यविवर्जनीयाभद्रासुसर्वाणिसमाचरेदिति ॥ अत्रनंदा
निषेधादेवषष्ठीनिषेधेसिद्धेपुनस्तद्ग्रहणंदोषाधिक्यार्थमितिदीक्षितनिर्णये ॥ सातचारणः संक्रांत्यांपंचदश्यांचदूरदश्यांश्रा
द्धवासरे ॥ वस्त्रंनिष्पीड्यनैवक्षुरेणापिनछिद्यते वस्त्रंनिष्पिडनंयत्तर्पणांतेतस्यायंनिषेधः सर्वतिलंनस्पृशेदिमंत्रक्षा
दीन् क्षेदयेन्नपक्षादौचरत्नौषध्यांरिक्तायांचहरेत्तिथौ ॥ आमलेनीतिधंवामनपुराणे नाभ्यंगमर्कैनचभूमिपुत्रे क्षौरंच
शुक्रेचकुजेचमांसंबुधचयेषांनरमाचरेत् सर्वेषुसर्वाणिसदैवकुर्यात् चित्रासुहस्तेश्रवणेचतैलं क्षौरंविशाखाश्वाप
तिपतृषर्ज्यं मूलमृगभाद्रपदासुमांसंयोपिन्मघाकृत्तिकासोत्तरासुचरुतिवारोह चतुर्दश्यांतथाष्टम्यांपंचदश्यांतुपंचसु
तैलाभ्यंगंतथाभोगंयोषितश्चविवर्जयेत् नमज्जनामयंचापिनिशायांतुगोभयेगोमूत्रेनप्रदोषेचरक्षीयाद्दुःखीमानरः
संध्यांचवर्ज्यान्नाहमनुः चत्वारीमानिकर्माणिसंध्यायांपरिवर्जयेत् ॥ आहाराज्जायतेव्याधिर्गर्भेवश्यमैथुनात् निद्रांतो
जायतेलक्ष्मीः स्वाध्यायादायुषक्षयः ॥ रतिकालविशेषवर्ज्यानि ॥ अथक्षौरेनिषिद्धकालः ॥ पंचदश्यांचतुर्दश्यामष्टम्यांच

विवाहादौ तैलंमांसं विवायंच क्षुरंचपरिवर्जयेत् यमः तथा सिताषष्ठमीषु भूतोद्वुक्षयेत तथा तैलाभ्यंगं क्षौरकर्मस्त्रीसंगं
चैवविवर्जयेत् व्यासः क्षौरन्तैनेश्चरादित्येभौमेहोरात्रमेवच तथाप्रतिपदं रिक्तंतिथिंचपरिवर्जयेत् अहोरात्रग्रहणंनवा
रात्रेषाः प्रवर्तंतिरात्रावितिवचनाबाधनार्थं हेमाद्रौज्योतिषे नाभ्यक्तभुक्तवाणकालनिरान्नानांनस्नातसुप्तगमनां
शुक्रभूपतिनां संध्यानिशार्कंकुजशौरदिनेश्वराणां क्षौरंहितंभवतिवेचान्हिनचापषष्ठ्यां अत्रस्त्रीस्पर्शोपलक्षणं
मार्कंडेयः अष्टमीचतथापष्ठीनवमीचचतुर्दशी सुरकर्मणिकर्म्याचपर्वसंधिस्तथैवच श्मश्रुकर्मणिमरीचिः निरा
शानस्यसुप्तस्यतिक्तस्यचतथैवच सायंभुक्तवतश्चैवस्नातस्योषितस्यच यात्रायुद्योयतश्चापिनश्मश्रुकर्मविवर्जयेत
वृद्धगार्ग्यः मीनधनुषिसिंहेचस्थितेसघतुरंगमे क्षौरमत्रनकर्तव्यंविवाहंग्रहकर्मच अथमासनिषिद्धकालः हेमाद्रौनं
दीपुराणे यदिनाम चतुर्दश्यां सदामांसंविवर्जयेत् वर्जनेदयनेमुख्येफलंस्वर्गमतिर्नरः चतुर्थीचाष्टमीचैव द्वादशी
चचतुर्दशी तथापंचदशीचार्यषडशीतिमुखानिच संक्रमेचापिविषुवेचापिवार्षिके मांसान्तुविरतोमर्त्योयातिस्वर्गं

दिनत्रयमितिसंक्रमादयनविषुवेतोर्ग्रहणंदोषातिरायार्थी वार्षिकेवर्षाकालंसंबधिमासचतुष्टदिनत्रयमपिवार्षिकेविरतइ
तिसंबंधः अथवायुजंमासंवर्जयेन्मांसभक्षणे बहुमासफलंपुण्यलभतेश्वियुजिनरः अन्यत्रमासत्रयपर्यंतंमांसत्यागे
यत्फलंतत्प्राप्नोतीत्यर्थः योनरःकार्तिकेमासेमांसंतुपरिवर्जयेत् संवत्सरेसलभतेपुण्यंमांसविवर्जनेयेत् अथकलिवर्ज्यानि
आदिपुराणे यस्तुकार्तयुगेधर्मानकर्तव्यःकलौयुगेपापप्रयुक्तास्सलकलौनार्योनराःसंदति कार्तयुगःकृतयुग
संबंधीहेमाद्रौमाधवीये। विधवायांपुनर्भूत्वादेवरस्यनियोजनं बालिकाक्षतयोन्याश्चवरणान्यत्रसंस्कृतिः विधवा
यांवाग्दानानंतरंदेवरस्यनियोजनं। यस्याम्रियेतकन्यायावाचासंस्कृतपतिः तामनेनविधाननिजोविंदेतदेवरः अ
पुत्रांयुर्वनुज्ञातोदेवरःपुत्रकाम्यया सापिंडोवासगोत्रोवाघृताभ्यक्तःकियास्मृतिमनुः याज्ञवल्क्याभ्यांउक्तंनिषिध्यते
ननुविवाहानंतरंविधवायांनान्यस्मिन्विधवानारीनियोक्तव्यादिनातिप्रसिद्धंतंनिषेधात् वरणाभ्यनसंस्कृतइति नदेव
रनियोजनेपरं पौर्वेणपौनरुक्त्यात् बालिकासंकल्पदत्तानवाग्दत्तादोषेनाक्षतयोनिसंकायात्रासावात् इदंचविज्ञा

नेश्वरेणदत्तामपिहरत्पूर्वाछ्रेयांश्चेद्वरआवृजेदित्यनेनसप्तपदीक्रमणात्प्राक्तदन्यस्मैदानमुक्तंद्वितीयमितिधेयं
तथा ॥ आततायिद्विजाग्र्याणांच कन्यानामसवर्णानांविवाहश्चद्विजादिषुइति तिस्रोवर्णानुपूर्वेणेतथैकायथाक्र
मं॥ब्राह्मणक्षत्रियविशांभार्यास्वासर्वेजन्मनिस्मृतिविहिताः तथा आततायिद्विजाग्र्याणांधर्मयुक्तनहिंसनं द्वि
जाग्र्याणांविप्राणां आततायिनमायांतंहन्यादेवाविचारयन्निति विहितसन्मुखमकूत्सैस्त्रैणमारणं येतेनाततायि
वधेदोषोन्यत्रगोब्राह्मणेतिसुमंतुवाक्यं कलिमेवेति सिद्धं॥ तथा द्विजस्याध्वरतुंगतस्यापिसंग्रहः सचदीक्षा
चसर्वेषांक्रमंउलुधारणमिति सत्रदीक्षामुखेनानिषेधसत्राधिकारएवविप्राणांपर्युदस्यते अथक्रमंउलुचर्याउप
दिशंतीत्यादिवोध्यायेनेतिकर्तव्यतांसोदकंचक्रमंडलुमितिस्नातकस्यविहितंमन्मयस्यकाष्ठमयस्यवाक्रमंडलो
धारणंअन्यतुक्रमंडलुधारणमिति अनेनवानप्रस्थाश्रमएवलक्ष्यतइत्याहुः तन्न इहन्नारदीयेउभयोरपिनिन्दते

नापादानात्॥तथा॥महाप्रस्थागमनंगोसंसक्तिस्त्यगोसवेइति महाप्रस्थानगमनंउत्तरदिगीक्षानंगोप्रसवोयज्ञविशेषः तथा
सौ॰त्रामण्यमपिसुरायाग्रहणस्यचसंग्रहः॥अग्निहोत्रहवर्ण्याश्चेलहोलीदापरिग्रहः लेहोजिह्वास्वादनं॥कथंचि॥ह्रीटायाःपरि
ग्रहःपुनर्होमसादनलो॥तथा प्रायश्चित्तविधानंचविप्राणामंतिकमिति॥कामकृतेमद्यपापादो॥नतस्यनिर्दिष्टतिदृष्टाभ्वग्नि
यतनादृतः इतिविहितस्यविधानंउपदेशः एवंचयतिपूर्वमनिर्दिश्यप्राणांतिकमितिस्थितिरिमनुवाक्यमेतद्युगविशयमेव
एकमूलकल्पनालाघवात्॥ससर्गदोषस्तेयात्यमहापातकनिष्कृतिरिति त्यजेदेकंकृतयुगेत्रेतायांग्रामंमुत्सृजेत्॥द्वापरेकुल
मेकंतुकर्तारंतुकलियुगेइतिपाराशरवचनेनसंलापादिनवविधसर्गात्सवेपिविहितस्यदानादित्यागस्यनिषेधः यद्वा कृते
संभाष्यपतितंत्रेतायांस्पर्शनंनतु द्वापरेत्वन्नमादायकलौकर्तैलिप्यतइत्यनेनेसंभाषणस्पर्शनादिजन्यस्यपतित्यस्य
दुर्निवारत्वात्॥॥अतश्चेदानींजनानांसर्वप्रायश्चित्तानुष्ठानाचारः स्वारस्यएवस्तेयात्यमहापातकेषुनिष्कृतिरंहस्यप्राय
श्चित्तंनिषिध्यते॥अत्रकश्चित् स्तेयापातकप्रायश्चित्तमेवकलौनभवतीत्याहुः तन्न पराशरस्मृतौमहापातकेनामपिप्रत्ये

कंपायश्चित्तंविधानात्। स्मृतेस्तुमानबाधमास्त्रेतायांगौतमाः स्मृताः द्वापरेशंखलिखिताः कलौपाराशरस्मृताइतित्रयेनना
न्यस्मृतिविरोधेविकल्पप्राप्तौस्मृत्यंतरीयविरोधशास्त्रेणचबाधप्राप्तौपाराशरस्मृतेः कलौबलीयस्त्वनियमेनस्तेया
न्येस्यावाधात्। नचबाधेविशायांतरात्रोभवाप्रामाण्यापत्तिः। श्रौदुंबरीयस्पृष्टोक्षायेतिश्रुत्यावाधनाया श्रौदुंबरीसवोष्टयि
तव्येतिस्मृतेरित्राण्यांगुल्यानिमुद्यासर्वावेष्टव्येतिन्यायसुधाकरोक्ततात्पर्यकल्पयदिहापिस्तेयान्यमहापातकनिष्कृतिर्ना
पदेशस्याः कृतायामपिनिष्कृतौसंसर्गेणकर्तव्यइतितात्पर्यकल्पनात्। वस्तुतस्तुमनुवाक्येनोपदेश्यस्यसिध्यत्वात् ब्राह्म
णविधिविरोधात्रारहस्यप्रायश्चित्तंनिष्कृतिभवतीतिकल्पंत्रतएवतत्रतत्ररहस्यप्रायश्चित्तंनिंदितं तस्मात्यकाश्रये
सापमित्यादिचोक्तंनचैवस्तेयपर्युदासोत्रसंगतः। तस्यकलावतायासेनस्तेयनिष्यत्प्रतिनिधित्वमुपदेशसंभवे
नरहस्यप्रायश्चित्तोभ्यनुज्ञानार्थत्वात्। तथावरातिथिपितव्यश्चपशूपाकरणक्रियेति वरस्यप्राजापत्यांतिराग्नावै
ष्णवइतियागइतिविधिः। वाघ्राणस्येसमांसेनतद्गिर्दद्यावार्षिकी। इत्यादिवचनकदंवकेनत्रिधापिप्राप्तिः त्रत्रश्रोत्रि

पशुयागाभावेनतद्धर्मानतिदेशादुपाकरणाप्राप्तंपशुपाकरणशब्दलक्षितंतत्पकृतिकंपिंडपितृयोमासदानेनिषिध्यते॥
थाचश्राद्धेमांसमित्यनेनैकमूलत्वान्नकल्पनागौरवं॥तथा॥दत्तौरसेषांतुपुत्रत्वेनपरिग्रहः सवर्णाभ्यांगतानांदुष्टैः संस
र्गःशेषाधिकैरपि॥सवर्णान्यात्रसवर्णायात्रंगनास्तासांदुष्टैस्तत्संस्पृष्टैः कृतप्रायश्चित्तैरपिसंसर्गः इदंचोत्तमवर्णवि
षयमितिः॥तथा॥त्रयीनोसंग्रहेत्तेषांपरित्यागोगुरुस्थिया इतिचतत्रस्तुपरित्याज्याः शिष्यागागुरुगाश्चया॥पतिघ्नीचवि
शेषेणजुंगितापिगतान्वयेत्यादिनाविहितः॥त्रनेनयुगांतरेत्रयीनोसंसर्गेपरित्यागइतिगम्यते तथा परोदत्तात्य
संत्यागउच्छिष्टस्यापवर्जनं गावार्थेब्राह्मणार्थेवासद्यःप्राणान्परित्यजेदितिवित्तः समुच्छिष्टमुच्छिष्टोपहृतंचेतिव
सिष्ठायुक्तंतन्निमित्तंचेतिकेचित् विश्राणानंवितरणंस्पर्शनंप्रतिपादनं श्रोदनेनेत्यपवर्जनमहतिरितित्रिकांडीस्मरणा
त्। त्रपवर्जनंदानं ब्राह्मणायोदनुच्छिष्टं प्रयच्छेत्यादिनामधुपर्कादिविहितमितिभाष्यचरणाः प्रतिमाभ्यर्थनायसंकल्पस्य
सधर्मकः इयमेवप्रतिमायावन्नीवंमयापूजनीयेत्यादिः त्रस्थिसंचयनाद्ध्वं त्रंगस्पर्शनमेवच॥सामित्रंचैव

विप्राणांसोमविक्रयणंतथा। ग्रामित्रंयज्ञस्त्रयंमवपशुमारणं। अनुक्रानस्तेननांनदूरणं हीनकर्मणा। षडुत्क्रासनंउपवासत्र
यं। बुभुक्षितस्त्र्यहंस्थित्वाधान्यमब्राह्मणाहरत्। तथा। शिष्यस्यगुरुत्वेगुरुवहृत्तिरिरीता। गुरुवत्प्रतिपूज्यास्तुसवर्णो
गुरुपोषितरतिमत्क्रा। आपद्वृत्तिर्विजाग्र्याणांत्राश्वस्तनिकृतातथा। क्षात्रेणकर्मणाजीवेद्विशांचाक्षोपरिद्विज
तित्राद्विकाश्वस्तनोपिचरक्रा। तथा। प्रनार्थंतुद्विजाग्र्याणांजातरूपमपरियहः ब्राह्मणानांप्रवासित्वंमुखाग्निध
मनंक्रिया। प्रवासश्रीतलत्वंवृथानचिंवसरितिस्मरणादितिकेचित्। तथा बलेत्कारादिदुष्टस्त्रीसंग्रहोविधिचोदि
तः। येतस्तुसर्ववर्णेषुप्रेक्षाचर्याविधानतः। नचोरकेदशाहंचदक्षिणाविधिचोदनति दशरात्रेणशुध्यंतिभूमिष्ठं
चमधोरकमितिविहितं। गुरुचेनिवरंदत्वास्नायीततदनुज्ञयेतिविहितंदक्षिणादानं तथा। ब्राह्मणादिषुशूद्रस्यप
चनस्यक्रियापिच त्रार्योधिष्ठितावाशूद्राः संस्कतारः स्मृत्यापस्तंबविहिता। तथा। भृग्वग्निपतनैश्चैववृद्धवृद्धादिम
रणंतथा। अत्रमूलं दृढः शौचस्मृतेलुप्तः प्रख्यातभिषक्रियइत्यादिविज्ञानेश्वरयंथाऽरण्यं गोतलसन्निष्टपयसि

शिराचमनक्रिया। पितापुत्रविरोधेनसाक्षिणोदंडकल्पनं। साक्षिणांसमधात्रीणांचपितापुत्रविरोधेतु साक्षिणांत्रिगु
णोदमः। अंतेस्वतयोर्यस्यातस्याप्यष्टगुणोदमइतिविहितंयत्रसायंगृहत्वंचमुनिभिस्तत्रदर्शितं। यत्रसायंकालोजा
तस्तत्रैवसन्यासिनामवस्थानं। एतानिलोकगुप्त्यर्थंकलेरादौमहात्मभिः। निवर्तितानिकर्माणिव्यवस्थापूर्वंबुधैः। स
मयश्चापिसाधूनांप्रमाणंवेदविद्भवेत्। ब्रह्मपुराणे दीर्घकालंब्रह्मचर्यधारणंचकमंडलोः। गोत्रान्मातृसपिंडाश्चविवा
हेगोवधस्तथा नराश्वमेधौमद्यंचकलौवर्ज्यंद्विजातिभिः। दीर्घकालमतिकालपदोपादानबलादष्टाचत्वारिंशद्वर्षा
णिवेदब्रह्मचर्यमित्युक्तं। अथादीर्घब्रह्मचर्यमित्येवावक्षयत्। एतेनब्रह्मव्रतंनैष्ठिकमितिरामचंद्राचार्यव्याख्यातः
परास्त। अतएवद्विजानांनैष्ठिकब्रह्मचर्याचारः संगछते। कमंडलुधारणंव्याख्यातं। गोत्रात्रित्येनेनस्वगोत्रो
त्पन्नायाः पितृष्वसुर्मातृसपिंडादित्येनमातुलगोत्रसापिंड्ययोः सामान्यनिषेधेनैवप्राप्तेभावान्मौलकन्याप्रणाय
नंनिषिध्यते। तेनमातुलकन्यापरिणयननिषेधकानिवाक्यानिकलिनिंदाप्रक्रमे। तृतीयायांमातृतः कन्यातृतीयायां

पितृस्तथा। सुकूनचोदहिष्यंति विप्राः पापविमोहिताइतिउक्तं बौधायनेन चमतुल्यपितृघस्रदुहितृगमनमितिदाक्षिणा
त्याद्याजाचारेषुगणितं। गोवधोमधुपर्कादौनरमेधः ब्राह्मणब्राह्मणमालभतइति। मघंगोडीमोध्यादिरूपंक्षत्रियवैश्य
यानिषिध्यते। तस्माद्ब्राह्मण्यराजन्योवैश्यश्चसुरांनपिबेदित्यननंसुरायाद्विजात्यवा छेदननिषेधस्यासिध्दत्वात्। यद्वा
मागमादित्रैवर्णिकादिपुरस्कारेणविनायकसासादीक्षत्रियादिपुरस्कारेणाऽपि चनिषिध्यते। क्रतुःदेवराज्ञसुतोत्पत्तिर्दृष्टा
कनकदीयते। नयज्ञेगोवधः कार्यः कलेरेचनकर्मण्डलुं विधवायांप्रजोत्पत्तौ इत्यननसमानार्थकं पूर्वोधआदित्यपुराणेरूढायापु
नरूढाऽज्येष्ठासंगोवधस्तथा कलौपंच नकुर्वीतभ्रातुजायांकमंडलुं ज्येष्ठांसंविषमविभागं। भ्रातृजायांजायामिति। द्रोणः।
दानेहमाद्रोगरूउपुराणे। नकलौक्रियतेत्यश्वमेधोवाप्यथेगासवः नरमेधोक्षतानारीदेवरात्पुत्रसंततिः गर्हितंसप्तकंश्रेत
ष्ठजस्त्रयकमंडलुः अदृष्टपिमदनपारिजातेचनिगमः अक्षतागोपशुश्चैवश्राद्धमांसतथामधुः देवराज्ञसुतोत्पत्तिःक
लौपंचविवर्जयेत यथावादबहिर्धर्माणांप्रधानसंबंधिनंतुतादृग्यंसेषमाणाभावान्नदूत श्राद्धमांसमिसत्रश्राद्धसंबं।

विकीनाय
दिकन्यका
नसाहत्य
कमेधुरा
ज्याकर्म

छलर्थेपुरुषार्थेचनिषिध्यते। अविरोधात्। पंचस्त्रीभर्तृसंख्यारोपत्रयापत्तेः पूर्वोक्तेनेनवाक्यानर्थापत्तेश्च। अतःप्रदर्शना
र्थएतद्वचनोपात्ततोपाधिनापंचत्वोपपत्तिः। आदित्यपुराणे। अपथाः शकुनाःप्रश्नाःसामुद्रिकमुपाश्रुति। उपयाचितमंतानि
नभवंतिकलौक्वचित्। तस्मात्तन्मात्रलाभेनकलौकार्यंनकारयेत्। विस्तरेणपुनस्तोव्यासः। चत्वार्यब्दसहस्राणि चत्वार्यब्द
शतानिच। कलेर्यावंमिष्यंतितदात्रेतापरियहः। सन्यासश्चनकर्तव्योब्राह्मणेनविजानता। अत्रत्रेतापरियहइतिव
दतासर्वान्मेधनिषेधते। अतएवलौगाक्षिः। अर्थाधानंसमंतंश्रौतंस्मार्तान्पोस्तुपथर्द्धिति। गंधर्वीनांतयोरैक्यकृतिः
पूर्वयुगाश्रितेतियुगस्यपूर्वेपूर्वयुगंकलेः पूर्वभागइत्यर्थः अर्थाधानमपियाद्दूर्णाभेदविभागकार्यंतदारूढवलः या
वद्दूर्णविभागास्तियावद्वेदः प्रवर्तते सन्यासेश्वाग्निहोत्रंचतावत्कुर्याल्कलेयुगे यद्यपिसन्यासस्य चतुश्चत्वारिंश
छताब्दावधिकलंसन्यासेन्याङ्गौणकालेनैसमर्थनइतिकेचित्। त्रिदंडैकदंडाभिप्रायेणव्यवस्थेत्यपरे। समान्यतोनिषि
द्धस्यव्यासवाक्येनापसंहारइत्यन्येवस्तुतस्तुचत्वार्यपीत्यादिवचनानिमहात्रिवंद्येपुनदृश्यते इतिकालिक्यंनिर्णयः।

सन्यासस्तु

माद्धे

इति श्रीमीमांसकशंकरभट्टात्मजभट्टनिलकंठकृते भास्कराख्ये निबंधेसमयमयूखः समाप्तः ॥ ग्रंथ ७ ॥ भृंगनामसं-
वत्सरायणेपोषकृष्णत्रयोदश्यांइदंपुस्तकं श्रीबंकटेशार्पणनामकव्यंकटेशनालिखितंसमाप्तं चेदंदेशत्रंसमाप्तंपुस्तकं श्री

Digitized with financial assistance from the
Government of Maharashtra
on 11 June, 2017

DR. BHAU DAJI
डाक्टर भाऊदाजी इत्याख्यस्य स्मारकम्